

BURCU ERTUĞ

TÜRKİYE'DE GAZİLERDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ
FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: BİR SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI

2022

**TÜRKİYE'DE GAZİLERDE TRAVMA SONRASI STRES
BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN
İNCELENMESİ: BİR SİSTEMATİK DERLEME
ÇALIŞMASI**

BURCU ERTUĞ

MEF ÜNİVERSİTESİ

NİSAN 2022

MEF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE STRATEJİ ÇALIŞMALARI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE GAZİLERDE TRAVMA SONRASI STRES
BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN
İNCELENMESİ: BİR SİSTEMATİK DERLEME
ÇALIŞMASI

Burcu ERTUĞ

ORCID: 0000-0002-0100-2724

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

NİSAN 2022

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Burcu ERTUĞ

İmza:

ÖZET

TÜRKİYE’DE GAZİLERDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: BİR SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI

Burcu ERTUĞ

Uluslararası Güvenlik ve Strateji Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Nisan 2022, 118 sayfa

Bu çalışma Türkiye’de silahlı çatışmaya katılmış ve çatışma sırasında yaralanmış travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) tanılı askerlere dair yayınlanmış araştırmaların gözden geçirilmesi ve araştırmalardan elde edilen verilerin sistematik biçimde incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin elli dört adet araştırmaya ulaşılmıştır ve dahil edilme kriterlerine uygun bulunan yirmibeş adet araştırma tez çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Tez çalışması kapsamına alınan araştırmalarda kullanılan yöntemler ve bulunan sonuçlar sistematik biçimde incelenmiştir. Bu sistematik derleme çalışması sonunda incelenen araştırmalarda silahlı çatışmada yaralanma sonucu TSSB gelişiminin askerlerde önemli bir sorun olduğu, bazı araştırmalarda gazilerin eş tanılar aldıkları, psikolojik travmayla başa çıkmak amacıyla alkol kullanımına başvurdukları, çatışma tecrübesi sonunda yakın sosyal çevresine saldırganlıkta artışlar gözleendiği sonuçlarına yer verildiği görülmüştür. Tez çalışmasında sosyal destek algısı, başa çıkma yöntemleri ve psikolojik yardım arama tutumlarını sorgulayan araştırmaların sonuçları da incelenerek veriler derlenmiştir. Silahlı çatışmayı izleyen süreçte gazilerin sosyal destek algısının pozitif hale gelmesinde sırasıyla aile, silah arkadaşları ve kurumsal desteklerin en fazla rol oynadığı incelenen araştırmalarda ortaya konan önemli

sonuçlardır. TSSB tanılı askerlerin sıkça başvurdukları başa çıkma yöntemlerinden birinin dini inanç odaklı başa çıkma olduğu ve yaralanmayı vatan savunması kavramıyla özdeşleştirilmenin de gazilerde başa çıkmayı kolaylaştırdığı da incelenen araştırmalarda ortaya konmuş dikkat çekici sonuçlardır. Ayrıca, gazilerin psikolojik yardım arama tutumlarının olumsuz olduğu da incelenen araştırmalarda yer verilen bir sonuç olup bu sonucun önceki gazi araştırmalarıyla uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak TSSB'ye ilişkin araştırmaların sistematik olarak incelenmesi bu konunun önemini ortaya koymuştur.

Tez içerisinde ortaya konulmuş olan görüşler ve öneriler tamamen araştırmalarım sonucu oluşan kişisel görüşlerim olup herhangi bir kurumun görüşünü yansıtmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazi; Terörle Mücadele; Silahlı Çatışma; Sosyal Destek; Başa çıkma; Psikolojik Yardım Arama.

Bilim Dalı Sayısal Kodu: 114111

ABSTRACT

POST TRAUMATIC STRESS DISORDER AND RELATED FACTORS OF COMBAT VETERANS IN TURKEY: A SYSTEMATIC REVIEW

Burcu ERTUĞ

MA in International Security And Strategic Studies

Thesis Advisor: Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

April 2022, 118 Pages

This study was held by systematic reviewing of the researches on the soldiers who had taken part in a combat, then had been diagnosed by post-traumatic stress disorder (PTSD) in Turkey and systematically analysing data obtained from the researches. A total of fifty four published researches on the topic were reached and twenty five of them were evaluated according to inclusion criteria. The research methods utilized and the obtained data from these researches were reviewed. As a result of this systematic review study, it was found out that these researches stressed the importance of PTSD development of Turkish combat-injured soldiers, findings from some of the reviewed researches revealed that some veterans had comorbid diagnoses after physical injury, others reported that alcohol misuse by the veterans was observed for coping with the psychological trauma, some related researches indicated an association between PTSD and aggressive behaviours in close social relationships after combat experience. The results of the researches addressing the perceived social support, coping skills and seeking psychological help attitudes of the soldier were also reviewed. An important result obtained from the reviewing of the relevant researches is that following the combat experience the family, their fellow soldiers and the institutions contributed the most to the veterans' perception of the social support, respectively. According to the results of the reviewed researches, a commonly adopted coping strategy of the soldiers with PTSD was using the religious beliefs and that the soldiers might refer to their physical injury as a homeland defense for coping strategy. In addition, some researches pointed out that the negative attitudes of combat veterans towards the psychological

help seeking were consistent with the results of previous veteran studies in Turkey. Consequently, the systematic review of the related researches has produced evidence on the importance of this problem.

The views, opinions and suggestions have been formed as result of author's own work and the thesis contains solely his personal opinions and does not in any way reflect views of any organization.

Keywords: Veteran; Counter-terrorism; Combat; Social Support; Coping; Psychological Help Seeking Attitude.

Numeric Code of the Field: 114111

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR/ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
BÖLÜMLER	
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 PSİKOLOJİK TRAVMA	4
1.1. Travma Kavramı.....	4
1.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu.....	6
1.2.1. Tanım.....	6
1.2.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Tarihçesi.....	10
1.2.2.1. Silahlı Çatışma Travmasının Tarihi ve Bomba Şoku.....	10
1.2.2.2. Muharebe Nevrozu.....	14
1.2.3. Travma Sonrası Stres Bozukluğuna Teorik Yaklaşımlar.....	15
1.2.3.1. Duygu İşleme Teorisi.....	16
1.2.3.2. İkili Temsil Teorisi.....	18
1.2.3.3. Ehlers ve Clark'ın Bilişsel Modeli.....	20
1.2.4. DSM-V TSSB Tanı Kriterleri.....	22
1.3. Silahlı Çatışma Travmasına Ait Güncel Çalışmalar.....	24
1.3.1. Çatışma Travmasına İlişkin Güncel Yurt Dışında Çalışmalar.....	24
1.3.2. Çatışma Travmasına İlişkin Güncel Türkiye'de Çalışmalar.....	28
1.4. Sosyal Destek, Başa Çıkma ve Psikolojik Yardım Alma Tutumları.....	30
1.4.1. Sosyal Destek.....	30
1.4.1.1. Sosyal Destek Kavramı.....	30
1.4.1.2. Sosyal Destek Modelleri.....	31
1.4.1.3. Algılanan Sosyal Destek Kavramı.....	31
1.4.1.4. Algılanan Sosyal Desteğe İlişkin Çalışmalar.....	32
1.4.2. Başa Çıkma Yöntemleri.....	33
1.4.2.1. Stresle Başa Çıkma Modeli.....	33

1.4.2.2. Stresle Başa Çıkma Yöntemleri	33
1.4.2.3. Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Çalışmalar.....	35
1.4.3. Psikolojik Yardım Alma	36
1.4.3.1. Psikolojik Yardım Alma Kavramı	36
1.4.3.2. Psikolojik Yardım Alma Tutumu.....	36
1.4.3.3. Psikolojik Yardım Alma Tutumuna İlişkin Çalışmalar	37
1.5. Gazilerde Yaş, Medeni Durum ve Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri	39
1.5.1. Yaş ile Çatışma Travması İlişkileri.....	39
1.5.2. Medeni Durum ile Çatışma Travması İlişkileri	41
1.5.3. Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri	43
1.6. Araştırmanın Niteliği	44
1.7. Araştırmanın Önemi.....	45
1.8. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları	45
1.8.1. Araştırmanın Amacı	45
1.8.2. Araştırmanın Soruları.....	47
BÖLÜM 2 GEREÇ VE YÖNTEM.....	48
2.1. Tarama süreci	48
2.2. Tez Çalışmasına Dahil Edilme Kriterleri	49
2.3. Çalışmanın Yürütülmesi	49
2.4. Değerlendirme Yöntemi.....	49
2.5. Veri Analizi	52
BÖLÜM 3 BULGULAR.....	54
3.1. İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Yöntemlere Ait Bulgular	54
3.1.1. İncelenen Araştırmaların Yayınlanma Yılları.....	54
3.1.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Gazi Örneklemelerinin Özellikleri ...	54
3.1.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Travmatik Olayın Gerçekleştiği Zaman Dilimi	56
3.1.4. İncelenen Araştırmaların Yapıldığı Kurumlar ve Klinik Alanlar	56
3.1.5. İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları	58
3.1.6. İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri	58
3.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Çatışma Yaralanmasının Özellikleri	59
3.2.1. Yaralanma Türü	59

3.2.2. Yaralanmanın Nedenleri	59
3.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularına Ait Bulgular.....	60
3.4. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Sosyal Destek Algularına Ait Bulgular ..	62
3.5. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Başa Çıkma Yöntemlerine Ait Bulgular	63
3.6. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Psikolojik Yardım Almaya Ait Bulgular	65
BÖLÜM 4 TARTIŞMA	67
4.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Demografik Değişkenler ile Çatışma Travması İlişkileri	67
4.1.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Yaş ile Çatışma Travması İlişkileri	69
4.1.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Medeni Durum ile Çatışma Travması İlişkileri.....	70
4.1.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri.....	72
4.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Sosyal Destek, Başa Çıkma ve Yardım Alma Tutumları	74
4.2.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Sosyal Destek Algıları	74
4.2.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Başa Çıkma Yöntemleri.....	80
4.2.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Psikolojik Yardım Alma Tutumları.....	87
4.3. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	89
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	91
KAYNAKÇA	95
EKLER	113
EK A: İNCELENEN TEZLERİN ARAŞTIRMA KALİTESİ PUANLARI.....	113
EK B: İNCELENEN MAKALELERİN ARAŞTIRMA KALİTESİ PUANLARI..	114
EK C: İNCELENEN TEZLERİN LİSTESİ.....	115
EK D: İNCELENEN MAKALELERİN LİSTESİ.....	116
EK E: İNCELENEN ARAŞTIRMALARDA TSSB SOSYAL DESTEK ALGILARI, BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ VE PSİKOLOJİK YARDIM ALMA TUTUMLARI	117

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. TSSB modellerinin temel karakteristikleri.....	16
Tablo 1.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu DSM-V Tanı Kriterleri	23
Tablo 2.1. Puanlayıcılar arası uyum analizi sonuçları	53
Tablo 2.2. Uyum analizi için Kappa istatistik değerleri	53
Tablo 3.1. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaş bilgileri	55
Tablo 3.2. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin medeni durum bilgileri.....	55
Tablo 3.3. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin eğitim durumu bilgileri.....	55
Tablo 3.4. İncelenen araştırmalarda travmatik olayın gerçekleştiği zaman dilimi	56
Tablo 3.5. İncelenen makalelerin yayınlandığı kurumlar ve klinik alanlar	57
Tablo 3.6. İncelenen tezlerin yayınlandığı kurumlar ve klinik alanlar.....	57
Tablo 3.7. İncelenen araştırmalarda kullanılan veri analiz yontemleri.....	58
Tablo 3.8. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaralanma turleri.....	59
Tablo 3.9. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaralanma nedenleri.....	60
Tablo 3.10. İncelenen araştırmalarda yaş ile TSSB gelişimi ilişkileri.....	60
Tablo 3.11. İncelenen araştırmalarda medeni durum ile TSSB gelişimi ilişkileri.....	61
Tablo 3.12. İncelenen araştırmalarda eğitim durumu ile TSSB gelişimi ilişkileri.....	62
Tablo 3.13. İncelenen araştırmalarda sosyal destek algılarına ilişkin veriler	63
Tablo 3.14. İncelenen araştırmalarda başa çıkmaya ilişkin veriler	64
Tablo 3.15. İncelenen araştırmalarda yardım almaya ilişkin veriler.....	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Travma sonrası stres bozukluğunun bilişsel teorisi	21
Şekil 2.1. Tez çalışmasında kullanılan PRISMA kılavuzuna dayalı sistematik derleme yönteminin akış şeması	52

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bilişsel Davranışçı Terapi
DSM-V	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı)
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
NIMH	: National Institute of Mental Health (Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü)
TSB	: Travma Sonrası Büyüme
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSSB	: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

GİRİŞ

Travmatik olay olarak silahlı çatışma tecrübesinin insan ruh sağlığı üzerindeki etkisi savaş kavramının tarihi ile paralellik göstermektedir. 19. ve 20. yüzyılda sürekli gelişen savaş teknolojileri çatışmaya katılan askerlerde yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1980'li yıllarda gazi derneklerinin çabaları sonucu savaş travmasının bilimsel olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. Şiddet ve ölüm tehdidine maruziyet sonucunda ortaya çıkan ve *görünmeyen yaralar* olarak tanımlanmış psikolojik travmalar savaş koşullarında fiziksel yaralanmanın etkisiyle artan psikolojik belirtilere neden olmaktadır. Silahlı çatışma sırasındaki olayları yeniden yaşantılama, günlük etkinliklere ilgide azalma ve yaşama uyum güçlükleri askerlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtileri olarak tanımlanan tabloyu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de terörle mücadelede görev alan güvenlik güçlerinin psikolojik sağlıklarını incelemeye yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadelesinde 1984 yılından bugüne kadar olan süreçte terörle mücadelede görev almış pek çok TSK mensubu silahlı çatışmaya katılmış ve gazi olmuştur. Silahlı çatışmalar sonucunda şehit olmuş güvenlik gücü mensuplarının yüzde 67'sinin asker olduğu göz önüne alındığında Türkiye'de silahlı çatışma travmasının askerler üzerindeki etkisinin detaylı olarak incelenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sosyal destek algısı, başa çıkma yöntemleri ve profesyonel yardım alma tutumları silahlı çatışma sonucu TSSB gelişimi riskini düşürmede; önemli faktörleri oluşturmaktadır. Bu sistematik derlemede çatışmaya girerek yaralanmış askerlerde sosyal destek algısı, başa çıkma yöntemleri ve profesyonel yardım alma tutumlarına yönelik araştırmalar incelenerek gazilere ait bu verilerin derlenmesi amaçlanmıştır. Bunun için tez çalışması kapsamında "Silahlı çatışma deneyimi yaşamış gazilerde demografik özelliklerin (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi) TSSB gelişimi üzerine etkileri nelerdir?", "Silahlı çatışma deneyimi yaşamış ve TSSB tanılı gazilerin kullandıkları başa çıkma yöntemleri nelerdir?", "Silahlı çatışma deneyimi yaşamış ve TSSB tanılı gazilerde psikolojik yardım almaya yönelik tutumlar nasıldır?" ve "Silahlı

çatışma deneyimi yaşamış gazilerin sosyal destek algıları ne düzeydedir?” sorularına yanıt aranmıştır.

Başa çıkma yöntemleri gazilerin silahlı çatışma tecrübesinin etkileri ile mücadele etmek amacıyla geliştirdiği yöntemlerdir. Bireyin kullandığı bu yöntemlerin yapıcı olması halinde çatışmayı izleyen süreçte psikolojik uyum sağlanabilecektir. Ancak stresle mücadelede işlevsel olmayan başa çıkma yöntemlerine başvuran bireylerde ise travmatik olay sonucunda TSSB geliştirme riski yüksek olacaktır. Silahlı çatışmadan çıkan bireyin stresle etkili biçimde başa çıkabilmesi için sosyal ilişkilerini sürdürebilmesi, psikolojik sağlığını koruyabilmesi, bunun için gereken becerileri geliştirebilmesi başvurduğu başa çıkma yöntemleri ile ilişkilidir. Başa çıkma yöntemlerine ek olarak silahlı çatışmaya maruz kalan gazilerde profesyonel veya sosyal desteğin sağlanması ve iletişim kurulması TSSB riskini azaltma ve psikolojik sağlığı geliştirme açılarından önemli görülmektedir.

Birinci bölümde psikolojik travma kavramı kısaca tanıtıldıktan sonra TSSB tanısının ve silahlı çatışma travmasının tarihi sunulmuştur. İzleyen kısımda sırasıyla TSSB’yi açıklayan teorik yaklaşımlar ve DSM-V ölçütlerine göre TSSB tanı kriterlerine yer verilmiştir. Son olarak TSSB’nin etiyolojisinde en önemli etkenlerden birisi ve en şiddetli travmatik olay olarak kabul edilen silahlı çatışma travması konusunda yapılmış güncel araştırmalardan örnekler verilmiştir.

İkinci bölümde tez çalışmasında kullanılan yöntem kısaca tanıtılmıştır. Çalışmanın yöntemi kapsamında öncelikle incelenecek araştırmaların tarama süreci açıklanmıştır. Daha sonra tez çalışmasına dahil edilme kriterleri hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak tez çalışmasında kullanılan değerlendirme yöntemi ve veri analizi açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikle Türkiye’de TSSB tanılı gazilere ilişkin yapılmış araştırmalar incelenerek sözü edilen araştırmalarda kullanılan yöntemlere ait bilgilere yer verilmiştir. Sonraki kısımda incelenen araştırmalarda yer alan TSSB olgularına, sosyal destek algılarına, başa çıkma yöntemlerine ve psikolojik yardım arama tutumlarına ait veriler derlenerek sunulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde sistematik derleme çalışması ile incelenen araştırmalarda yer alan gazilerin sosyo-demografik özellikleri ile TSSB gelişimi arasındaki ilişkiler derlenerek elde edilen veriler literatür araştırmaları ışığında tartışılmıştır. Buna göre incelenen araştırmalarda gazilerin sosyal destek algıları üzerinde sırasıyla eş desteği, anne desteği ve arkadaşların (ve silah arkadaşları) desteğinin etkili olduğu bildirilmiştir. Komutanlar, doktorlar ve psikologların da gazilerin sosyal destek algısına katkıda bulduklarına dair sonuçlara da yer verilmiştir. Ayrıca incelenen araştırmalarda silahlı kuvvetler, rehabilitasyon merkezi ve gazi derneklerinin de kurumsal destekleri bildirilmiştir. Tez çalışması kapsamında incelenen araştırmalarda gazilerin sıkça “inanç” esaslı başa çıkmaya ve ikincil olarak kabullenme mekanizmasına başvurduklarına dikkat çekilmiştir. Gazilerde yaralanmayı “vatan savunması” kavramı ile özdeşleştirme de incelenen araştırmaların sonuçlarında yer almıştır ve diğer bir olumlu başa çıkma yöntemi olarak bildirilmiştir. Öte yandan incelenen araştırmalarda gazilerde alkol veya madde kullanımı ve inkar mekanizmasından da söz edilmiştir ve araştırma sonuçlarında bu yöntemlere olumsuz başa çıkma olarak yer verilmiştir. Gazilerin psikolojik yardım arama tutumlarını sorgulayan araştırmalarda ise Türk toplumunda psikolojik yardım aramaya yönelik önyargıların gaziler açısından da geçerli olduğu sonuçlarına yer verilmiştir.

Sonuç olarak tez kapsamında gerçekleştirilen bu sistematik derleme çalışması sonucunda silahlı çatışmaya katılmış gazilerin travmatik olayı izleyen süreçte sahip oldukları kalıcı ve anlamlı sosyal ilişkilerin sosyal destek algılarını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. İncelenen araştırmalarda aksi durumda zayıf sosyal destek algısının stres ile başa çıkmayı zorlaştıracak ve bu durumda gazilerin profesyonel yardım almalarının psikolojik travmayla mücadele edebilmelerine, iyimser bakış açısı kazanmalarına, bedenleri ve yaşamlarındaki değişime uyum sağlamalarına katkıda bulunacağı yorumlarına da yer verilmiştir. Yine, bu çalışmada incelenen araştırmaların sonuçları ışığında gazilere doktorlar ve ruh sağlığı profesyonelleri tarafından silahlı çatışma travması ile mücadelede etkili başa çıkma stratejilerinin kazandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

BÖLÜM 1

PSİKOLOJİK TRAVMA

1.1. Travma Kavramı

Travma, bireylerde farklı biçimlerde şiddetli fiziksel ve psikolojik yaralara yol açan olaylar olarak tanımlanmaktadır¹. Travma kavramı Amerikan Psikiyatri Birliği (APA)'nin mental bozuklukları resmi olarak tanımlayan DSM-V kapsamında örseleyici olayı doğrudan yaşama, başkasının başına gelen olaya tanık olma, bir yakının veya arkadaşın başına geldiğini öğrenme, olayın ayrıntılarıyla yineleyici (veya aşırı düzeyde) karşı karşıya gelme şeklinde ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış olma kriterleriyle belirlenmiştir².

Varoluşun tehdit altında olması ve bireylerin adaptasyonunu sağlayacak olan başa çıkma mekanizmalarındaki bozulma, olumsuz davranışlara neden olabilmektedir ve travmatik süreçte, birey gelecek yaşamı ile ilgili güven duygusunda kayıp yaşamaktadır³

Travmatik olaylar, tür bakımından çeşitlilik göstermekle beraber travmatize olmuş bireylerde bazı sonuçlar ortaktır⁴ Örneğin, travmatize olmuş bireyler, yok olma tehdidi hissetmektedirler⁵ Tehdit oluşturan olayın doğrudan sonucu olarak Akut Stres Bozukluğu (ASB), Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve uyum bozuklukları ortaya çıkabilmektedir⁶. Tehdit oluşturan travmatik olaya bağlı olmakla birlikte, olayın dolaylı sonucu olarak ise anksiyete ve depresyon, psikotik bozukluk, somatizasyon veya konversiyon bozukluğu vb. gelişebilmektedir⁷

Vücut bütünlüğüne veya yaşama tehdit oluşturan bir tecrübeye maruz kalan bireyde sempatik sinir sistemi uyarılması, adrenalin salgılanmasına yol açarak bir dizi

¹ Herman, J.L., "Travma ve İyileşme", *İstanbul: Literatür Yayınları*, 2019.

² American Psychiatric Association (APA), "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-V", USA, 2013.

³ Duman, N., "Travma Sonrası Büyüme ve Gelişim", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s.178-184.

⁴ Ademhan, K. "Travmatik Yıkımın Döngüsü: Vahşet Failleri, Mağdurları ve İyileşebilme İhtimalleri", *İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji Bülteni*, 2018.

⁵ Herman, op. cit., 2019.

⁶ Ibid.

⁷ İzci, F., ve Ünveren, G., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme", *JCBPR*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 31-38.

teпки meydana getirmektedir; hızlı soluk alıp verme ve kalp ritminde artış, kas gerginliği ve ağrı, terleme vb. tepkiler ortaya çıkmaktadır⁸. Psikolojik uyarılmışlık gelişirken mevcut stresin şiddeti öfke, korku, suçluluk, çaresizlik vb. duygusal tepkileri ortaya çıkarmaktadır⁹. Duygusal ve fiziksel tepkiler ile ilişkili olarak, bilişsel tepkilerde de bozulmalar gözlenmektedir; dikkat ve algılaması, tamamen söz konusu tablonun etkisinde olup algı ve hafıza sorunlarına, çevreye oryantasyon sorunları, şaşkınlık hali, insan ilişkilerinde çatışmacılık, güven kaybı ve sosyal açıdan içe kapanma eşlik etmektedir¹⁰

Uyku ve uyanıklık sırasında bazı yaşantılar travmatize bir bireyin psikolojik iyi oluş durumu üzerindeki negatif etkenlerdendir, uyanık durumda travmatik olay istemli olmadan hatırlanmaktadır ve flashback olarak adlandırılan geçmişe dönüşler ile yeniden yaşanmaktadır; uyku halinde ise kabuslar yoluyla, travmatik olay yeniden tecrübe edilir¹¹. Öte yandan, travma yaratan olay, bireyin yaşam adaptasyonu üzerinde de bozulmalara yol açmaktadır¹² Travmatize birey, çevresi ile bağ kurmada sorunlar yaşarken yaşama dair anlam duygusunda ve kontrol hissinde de kayıplar gözlenmektedir¹³ Travmaya neden olan bir olayın, bireyde dünyayı anlama açısından karmaşa meydana getirdiği görülmektedir ve bireylerin dünya görüşlerinde değişme gözlenmesi de söz konusudur¹⁴. Bireylerin, yeni dünya görüşlerini yapılandırdıkları ve yaşadıkları travma haline adaptasyon için gayret gösterdikleri gözlenmektedir¹⁵

Psikolojik travmalar olarak tanımlanan olgular, şiddet ve ölüme yakından ve bireysel maruz kalma sonucu gelişmektedir¹⁶. Görünmeyen yaralar tanımlaması psikolojik travmalar için özellikle kullanılmıştır ve travmayı yaşayan birey de bu durumu anlamlandırmakta güçlük çekmektedir¹⁷

⁸ İzci ve Ünveren, op. cit., s. 31-38.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Herman, J.L., "Travma ve İyileşme", *İstanbul: Literatür Yayınları*, 2019.

¹² Ibid.

¹³ Lotfi, S., ve Başçılar, M., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet", *Iğusabder*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.

¹⁴ Duman, N., "Travma Sonrası Büyüme ve Gelişim", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s.178-184.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Herman, op. cit., 2019.

¹⁷ Ibid.

1.2 Travma Sonrası Stres Bozukluğu

1.2.1. Tanım

Psikolojik travmayı izleyen süreçte bireyler uyum bozuklukları, Akut Stres Bozukluğu (ASB) veya Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) vb. rahatsızlıklar geliştirebilmektedirler¹⁸. Psikolojik travmaya neden olan olaylar fiziki saldırıya maruz kalmak, kazalar, terör mağduru olmak, ölüm veya yaralanmaya tanıklık etmek (silahlı çatışma), önemli hastalık, doğal afet vb. olağandışı durumlardır¹⁹

TSSB belirtileri, travmatik olayları takiben aşırı uyarılmışlık hali, travmatik olayla ilgili uyarıcılardan kaçınma, uyku halinde rüyalar ve uyanık halde geriye dönüşler yoluyla travmatik olayın tekrarlı şekilde tecrübe etme edilmesi olarak verilmiştir ve bu TSSB belirtileri DSM-V kriterlerine göre 1 aydan fazla devam etmelidir²⁰

Stresörün aşırı travmatik olması sonucunda künt duygulanım, farklı şiddette disfori veya anhedoni semptomları da TSSB belirtileri arasında yer alabilmektedir; TSSB'ye kıyasla belirtilerin hafifliği, travmaya bağlı uyum bozukluğu ile nitelendirilmektedir ve TSSB'ye özgü belirtilerin bireyde 1 aydan kısa süreyle gözlenmesi ise ASB olarak tanımlanmaktadır²¹. Dolayısıyla stres ASB'de daha az şiddetlidir ve ayrıca TSSB'de gözlenen travmatik olayı tekrarlı yaşama semptomu mevcut değildir ve bu durumda kısa ya da uzun depresif reaksiyon da gözlenmektedir²²

1980 yılında DSM-III kriterlerinde TSSB'nin tanımlanmış olması, travma kavramının da ilk kez resmi olarak ruhsal bozukluk sayılmasını sağlamıştır²³. Ancak TSSB ilk kez tanımlandığında DSM-III kriterlerinde bir anksiyete bozukluğu olarak

¹⁸ İzci, F., ve Ünveren, G., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme", *JCBPR*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 31-38.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Lotfi, S., ve Başçılar, M., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet", *Igusabder*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.

²¹ İzci ve Ünveren, op. cit., s. 31-38.

²² Ibid.

²³ American Psychiatric Association (APA), "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-III", USA, 1980.

gösterilmiştir²⁴. 1994 yılında TSSB semptomları süreye bağlı olarak kategorilere ayrılarak akut (3 aydan az) ve kronik (3 aydan fazla) biçiminde tanımlanmıştır²⁵. DSM-V kriterleri ise TSSB içerisinde dürtüsellik, asabiyet, kendine zarar verme vb. davranışlara yer vermektedir ve TSSB'nin ilk kez travmaya bağlı bir bozukluk olarak kategorilendirilmesi DSM-V kriterlerinde olmuştur²⁶

Tehdit oluşturan saldırı, kaza, doğal afet, silahlı çatışma vb. olaylar, bireylerde şiddetli korku, dehşet vb. meydana getirirken olayın sona ermesinden sonra TSSB yaşayan bireylerde, stres, kaygı vd. belirtiler ortaya çıkmaktadır²⁷. Söz konusu spesifik semptomlar sosyal açıdan geri çekilme davranışı, olayı tekrarlı yaşama, artmış biçimde uyarılmış hal, çağrışım oluşturan uyarıcılardan kaçınma tepkisi olup bu semptomların bilişsel, davranışsal vd. değişimler sonucu geliştiği düşünülmektedir²⁸

Silahlı çatışma tecrübesi TSSB'nin gelişmesinde önemli stresörlerden birisidir ve TSSB olgularında saldırgan davranışları önemli ölçüde arttırmaktadır ve silahlı çatışma tecrübesi sonucu gelişen TSSB olgularında eşe şiddet uygulamanın on kat arttığı bildirilmiştir²⁹. Ayrıca, riskli araç kullanma ve fiziki ve sözlü şiddet uygulama davranışlarının da arttığı gözlenmiştir³⁰

Genellikle travmatik olay karşısında ilk tepkiler, savaş ya da kaç, boyun eğme ve donma şeklinde sıralanmaktadır ve kişilerarası ilişkiler ve mesleki işlevsellik de kaçınma semptomları tarafından olumsuz yönde etkilenmektedir³¹. Birey, travmatik olay esnasında şiddetli korku ve dehşetin etkisi altındayken travmatik olayı takiben ise sosyal içe çekilme, künt duygulanım, kendine zarar verme ve madde kötüye kullanımı ortaya çıkmaktadır³²

²⁴ Ibid.

²⁵ American Psychiatric Association (APA), "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-IV", USA, 1994.

²⁶ Lotfi, S., ve Başçılar, M., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet", *Iğsaber*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.

²⁷ Yıldırım, G., ve Tosun, A., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Süreçler", *International Journal of Human Sciences*, Cilt 9, Sayı 2, 2012, s.1429-1442.

²⁸ Ibid.

²⁹ Lotfi ve Başçılar, op. cit., s. 275-286.

³⁰ Ibid.

³¹ Akcan, G., "Travmanın Psikolojik Bileşenleri-Post-Travmatik Stres Bozukluğu", *Turaz Akademi*, 2018, s.47-53.

³² Akcan, op. cit., s.47-53.

İnsan belleğinde travmatik deneyime şiddetli duygu eşlik etmektedir ve birey açısından travmatik anının hatırlanmasının korkunç olmasının nedeni, travmatik anıya olay anındaki taze ve canlı duygunun eşlik etmesidir³³

Janoff-Bulman, TSSB gelişiminde bireyin temel varsayımlarının (dünyanın iyi bir yer olduğu, geleceğin anlamlı olduğu, diğer kişilerin temelde iyi ve güvenilir olduğu, olumlu kendilik değeri algısı) sarsılmasının etkisine dikkati çekmiştir³⁴

Herman, Travma ve İyileşme çalışmasında TSSB belirtileri arasında aşırı uyarılmışlık (çağrışım yapan uyarıcılara şiddetli tepki), müdahale ve bilinç büzülmesi (travmatik anların zamansız ve seyirci gözünden izlenmesi) şeklinde üç önemli kategoriye dikkat çekmiştir³⁵ Gerçeklikten kopuş sonucunda kendilik pasif ve birey ilgisizdir ve afyon içeren ilaç kullanımı halinde gözlenen ağrı hissinin azalmasına benzerdir³⁶

Genel olarak bekar veya dul olmak, zayıf ekonomik durum veya işsiz olmak, yalnız yaşamak veya sosyal izolasyon hali, kadın olmak veya genç erişkinlik bireylerin TSSB riskini arttırmaktadır³⁷

TSSB için ani başlangıçlı semptom, kısa süren belirtiler, bozukluğun premorbid döneminde mesleki ve günlük işlevselliğin iyi olması, güçlü sosyal destek ve komorbid fiziksel veya ruhsal hastalık bulunmaması, iyi prognozu göstermektedir³⁸ TSSB'nin ortaya çıkması, travmanın şiddeti ve türü, travmaya maruz kalmış bireyin özellikleri ve travma sonrası süreçte yaşama ortamı faktörlerine bağlı olup kültürel ve etnik özellikler de etkin olmaktadır³⁹. TSSB'nin etiyolojik etkeni spesifik bir travmatik

³³ Sarp, N., ve Tosun, A., "Duygu ve Otobiyografik Bellek", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt 3, Sayı 3, 2011, s. 446-465.

³⁴ Janoff-Bulman, R., "Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct", *Social Cognition*, Vol.7(2), 1989, p.113-136.

³⁵ Herman, J.L., "Travma ve İyileşme", *İstanbul: Literatür Yayınları*, 2019.

³⁶ Ademhan, K. "Travmatik Yıkımın Döngüsü: Vahşet Failleri, Mağdurları ve İyileşebilme İhtimalleri", *İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji Bülteni*, 2018.

³⁷ Lotfi, S., ve Başçılar, M., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet", *Iğsaber*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.

³⁸ Akcan, G., "Travmanın Psikolojik Bileşenleri-Post-Travmatik Stres Bozukluğu", *Turaz Akademi*, 2018, s.47-53.

³⁹ Ibid.

olaydır ve savaşlar, çatışmalar vb. olaylar diğer stresörlere kıyasla oldukça yüksek riskli koşullardır⁴⁰

TSSB belirtileri, travmatik deneyimin istem dışı ve tekrarlı biçimde hatırlanması, kaçınma (travmatik olaya dair uyarıcılar), travmatik deneyime bağlı bilişsel değişiklikler ve duygu durumdaki değişimler, artmış uyarılmışlık hali ve tepkisellik olmak üzere dört ana kategoride değerlendirilmektedir.⁴¹

Bireyde TSSB gelişimi, travmatik olaydan itibaren birkaç senelik dönem içerisinde gerçekleşmektedir ve takiben belirtiler artarak plato şeklinde devam etmektedir ve stresli yaşam olayları esnasında TSSB semptomlarının şiddetlendiği gözlenmiştir⁴². TSSB olgularının üçte biri tamamen düzelmekte, onda birinde devam etmekte ya da kötüleşmekte, büyük çoğunda hafif-orta şiddette sürmektedir ve şiddetli stresöre maruz kalma, semptomların genellikle yeniden gelişmesine yol açmaktadır⁴³

Günümüzde, TSSB tedavisinde psikososyal açıdan destekleyici yöntemler uygulanmasının etkili sonuçlar verdiği ve Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT)'nin daha yaygın olarak tercih edildiği bilinmektedir⁴⁴. BDT terapisinde travmaya güvenli maruz bırakma ile korkuyla yüzleşme ve duyguyu kontrol etme hedeflenmekte ve bilişsel yeniden yapılandırma ile de travmatize bireyin olaylara daha realistik açıdan bakmayı öğrenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır⁴⁵

Başa çıkma mekanizmaları stresi yönetebilme kabiliyeti ve kişiliğin temel özellikleri bireye has özellikler olarak tanımlanırken sosyal destek bireysel adaptasyonu ve etkin başa çıkma mekanizmalarını harekete geçirmeyi sağlayabilir⁴⁶. Yeni tecrübeye açık olma, yeni görüşleri benimseme ve uzlaşmaya eğilim, dışadönük olma, travmatik olaya dair duyguları açığa vurma, sorun ve duygu odaklı başa çıkma

⁴⁰ Mardi J. Horowitz and Nancy B. Kaltreider "Brief Therapy of the Stress Response Syndrome", *Psychotraumatology*, 1980, s. 231-243.

⁴¹ American Psychiatric Association (APA), "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-V", USA, 2013.

⁴² Akcan, op. cit., s.47-53.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ İzci, F., ve Ünveren, G., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme", *JCBPR*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 31-38.

⁴⁵ İzci ve Ünveren, op. cit., s. 31-38.

⁴⁶ Duman, N., "Travma Sonrası Büyüme ve Gelişim", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s.178-184.

(ve genç olmak, eğitim düzeyinin yüksek olması vb.) travmadan iyileşmeye dair olumlu ipuçları iken nevroitik kişiliğe sahip olma, duygu bastırma veya inkara eğilim ise olumsuz ipuçlarıdır⁴⁷

1.2.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısının Tarihçesi

1.2.2.1 Silahlı Çatışma Travmasının Tarihi ve Bomba Şoku

Ruh sağlığı ve travmatik olaylar arasındaki ilişki, savaş olgusunun tarihi ile paralel olup savaşın yıkıcı sonuçları 19.yy ve 20.yy arası dönemde gelişen harp teknolojisine paralel şekilde ortaya çıkmıştır ve bu etkiler literatürde farklı şekillerde isimlendirilmiştir(örneğin Amerikan iç savaşı sırasında *asker kalbi* tanımlaması ortaya çıkmıştır)⁴⁸ Konu üzerindeki araştırmalar iki dünya savaşı ve 20 yıl sürmüş ve resmi kayıtlara göre toplam 58220 ABD askerinin yaşamını yitirdiği Vietnam Savaşı ile artmıştır⁴⁹. Top atışlarına maruz kalma sonucu oluşan ve TSSB bozukluğunun tanısında bir aşama olan *bomba veya gülle şoku*, çatışma stresi tepkisi (savaş stresi reaksiyonu) olup travma mağdurları ve askerler TSSB çalışmalarının çıkış noktası olmuştur⁵⁰. I.Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunda görev yapmış olan William Cannon Rivers askerlerin tedavisinde ilk kez psikanaliz yöntemini uygulamıştır⁵¹

Silahlı çatışma stresi savaş tecrübesine öngörülebilir bir reaksiyondur, çatışma bölgesinde bireylerin sürekli fizyolojik (kötü beslenme, zor iklim koşulları, kişisel hijyen yoksunluğu vb.) ve psikolojik (EYP, keskin nişancılar veya silah arkadaşının ölümü), stresler altında bulunmaları çoğu bireyde bir dizi tepki ortaya çıkarmaktadır ve bu tepkilerden bazıları adaptif (aşırı irkilme ve aşırı uyarılmışlık) olup fiziksel kuvvette, dayanıklılıkta ve yeterlilik duygularında artış sağlamaktadır⁵². TSSB bireyin işlevselliğini bozmakla birlikte savaş stresi durumunda oldukça ciddi kabul edilir ve TSSB diyagnozu için travmatik olayı takiben bir dizi spesifik belirtinin bulunması

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ünveren, op. cit., s. 31-38.

⁴⁹ U.S. Military Fatal Casualty Statistics, [https://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics] (Son Erişim Tarihi: 14.05.2022).

⁵⁰ Forrester, J., "1919: Psychology and Psychoanalysis, Cambridge and London-Myers, Jones and Maccurdy", *Psychoanalysis and History*, Vol.10(1), 2008, p.37-94.

⁵¹ Ibid.

⁵² U.S. Department of Defense's network of support for the military community, [https://www.militaryonesource.mil/] (Son Erişim Tarihi: 08.05.2022).

gereklidir; savaş stresi eve dönüşü izleyen birkaç hafta ile birkaç ay arasında azalmaktadır, bazı durumlarda sürmekte veya diğer bir rahatsızlığa (TSSB, depresyon, alkol problemleri vb) dönüşmektedir⁵³

Konvansiyonel savaşta tıbbi tedaviye ihtiyaç gösteren askerlerin yüzde 20'sinde temel problem, fiziki yaralanmalar yerine savaş stresi reaksiyonu olup savaş stresi reaksiyonu silahlı çatışmaya bağlı şiddetli fizyolojik ve psikolojik stresler olarak tanımlanabilir ve askerin savaşma kabiliyetinde önemli ölçüde kayıplara yol açmaktadır⁵⁴. Silahlı çatışmanın aşırı yoğun olması hallerinde tıbbi kayıpların yüzde 80'i psikiyatriktir; ölüm korkusu, kontrol edilemeyen ve öngörülemeyen tehlikeler (ani saldırılar, bilinmeyen silahlara, hava saldırılarına maruz kalma, sürekli ağır silahlara, mayınlanmış araziler, uykusuzluk, iletişim kanallarında kısıtlılık, izolasyon ve komuta kademesine güven eksikliği vb.) bu reaksiyona neden olmaktadır⁵⁵. Silahlı çatışma sırasında olayın kontrolü altında olduğu duygusuna sahip bir askerin savaş stresi reaksiyonu geliştirmedeği gözlenmektedir ve en önemli koruyucu faktörler; askeri birliğin güçlü uyumu, komutanlara duyulan güven, yüksek motivasyon, iyi silahlanmış ve korunmuş olmak, iyi bir silahlı çatışma eğitimi almış olmak ve güvenilir bir sığındır⁵⁶. Savaş stresi reaksiyonu ve TSSB en sık karşılaşılan savaş kaynaklı psikiyatrik rahatsızlıktır, Vietnam Savaşı'ndan 15 yıl sonra ABD'li erkek gazilerin %15.2'si hala TSSB etkilerini yaşamaktadırlar⁵⁷

Silahlı çatışma en şiddetli travmatik ve toplumsal olay olarak kabul edilmiştir ve geçen iki yüzyılda travmatik olay ile ilişkili ruhsal sorunlar çatışma deneyimi ile ilişkili olarak bombardıman şoku, travmatik nevroz vb. şekilde adlandırılmıştır ve savaşlar klinik psikoloji disiplininin ilerlemesinde rol oynamıştır.⁵⁸

⁵³ Military and Veterans-Combat Stress Versus Post-Traumatic Stress Disorder, BrainLine National Multimedia Project, 2019. [<https://www.brainline.org/>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021).

⁵⁴ U.S. Department of Defense's network of support for the military community, [<https://www.militaryonesource.mil/>] (Son Erişim Tarihi: 08.05.2022).

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ L. Weisaeth, "Combat Stress Reactions", World Health, 47th Year, No.2, March-April 1994. [<http://apps.who.int/iris/>] (Son Erişim Tarihi: 04.07.2021)

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Çırakoğlu, O.C., "Uzun Süren Bir Savaş: Travma Sonrası Stres Bozukluğu", *Pivolka, Savaş Özel Sayısı*, 2003, s.20-21.

Askerler tarafından yapılan bir adlandırma olan bomba şoku, I.Dünya Savaşı sırasında oldukça ciddi bir tıbbi ve askeri bir sorun haline gelmiştir; burada fiziksel semptomlar TSSB'nin modern tanısına çok az benzerlik göstermekteydi ve psikolog Charles S. Myers belirtilerin psikolojik kaynaklı olduğunu, bilişsel ve afektif açılardan tedavi edilebileceğini ileri sürmekteydi⁵⁹. Askerler, travmatik anıları bastırma veya bölme mekanizmaları ile travma tecrübesini yönetmeye çalışmaktaydılar⁶⁰. Myers'ın cepheye yakın fakat güvenli bir alanda tedavi etme ve birliğe geri gönderme yöntemi, II.Dünya Savaşı sırasında ABD ve İngiltere orduları tarafından kullanılmıştır ve psikoloji alanındaki gelişmeler sonucu II.Dünya Savaşı'nda gözlenen psikolojik problemler yüzde elli oranında azalma göstermiştir⁶¹ Hatta Myers'ın cepheye yakın özel birimlerde tedavi etme yöntemini yakın zamanda Batı orduları, Afganistan ve Irak'da uygulamaya devam etmiştir ve konunun güncelliği bu açılardan önemlidir.⁶²

1913-1919 arasında savaş yıllarında bomba şoku üzerinde çalışan Sir G.E. Smith, bozukluğun gelişiminde genetik faktörlerin yanında daha baskın olan çevresel ve sosyal faktörlerin etkisinin olduğunu ileri sürmüştür; bomba şoku salgını İngiliz askeri sıhhiye hizmetleri üzerinde baskı yaratmaya başladığında bomba şokunun etiyolojisi ve tedavisine yönelik soruları da ortaya çıkarmıştır⁶³. Maghull askeri hastanesi çevresel faktörlerin psikodinamikleri üzerine odaklanarak Maudsley'in fizikalist hipotezlerine bir alternatif sunmuştur⁶⁴. Bomba şokunun patolojisini anlamak için her iki hastane modeller geliştirmişlerdir: Maudsley hastanesi 1915 yılında askeri hastane olarak açılmıştı ve I.Dünya Savaşı'nın neden olduğu psikolojik problemlerin tedavisi ile ilgileniyordu ve Maghull askeri hastanesi ise 1914-1919 aralığında bugün TSSB olarak bilinen bomba şokunun tedavisi konusunda ilk uzmanlaşmış hastaneydi⁶⁵

1870 yılındaki Fransa-Prusya savaşı sonrasında askerlerin ruhsal sorunlar yaşaması travmanın psikolojik etkilerinin olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır

⁵⁹ Özdemir, B., Çelik, C., Özmenler, K.N., Özşahin, A., "Savaş Stres Reaksiyonlarının Tarihsel Gelişim Süreci", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 9, Sayı 1, 2010, s. 63-70.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² International Military Staff (IMS), NATO, 2020. [<https://www.nato.int/cps/en/natolive/69463.htm>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

⁶³ Loughran, T., "Shell-Shock and Psychological Medicine in First World War Britain", *Social History of Medicine*, 2009, p.1-17.

⁶⁴ Dr. E.Jones, Shell shocked, American Psychological Association, June 2012. [<https://www.apa.org/monitor/2012/06/shell-shocked>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

⁶⁵ Ibid.

(travmatik nevroz) ve bu konuda ilk araştırmalar nörolog Jean-Martin Charcot tarafından 19.yy sonunda yapılmıştır; Charcot'dan sonra Pierre Janet ve Sigmund Freud travmanın psikiyatrik sonuçları ile ilgili önemli bulgular elde etmiştir ve alanda uygulanan psikoanaliz yöntemi modern psikoterapiyi ortaya ıkarmıřtır⁶⁶. I.Dünya Savaşı psikolojik travmanın etkilerinin daha iyi öğrenilmesine vesile olmuştur, silahlı çatışma tecrübesi askerlerde psikolojik semptomlara neden olmuştur ve bu askerler için yatırarak tedavi mecburiyeti doğmuştur(şiddet ve ölüm korkusu *nevrotik tablo*'ya neden olmuştur)⁶⁷. Geleneksel bir kabulle askerin savaşla gurur duyması ve hiçbir duygusal tepki vermemesi gerektiğinden söz konusu askerlere utandırma, tehdit ve cezalandırma uygulanmıřtır⁶⁸. Abraham Kardiner silahlı çatışma deneyimi sonucu gelişen travma bozukluklarını klinik olarak açıklayan çalışmasını 1941'de yayımlamıştır: Muharebe nevrozu adı verilen olgu yeni bir dünya savaşı ile yeniden güncel araştırma alanı haline gelmiştir ve silahlı çatışma deneyimlerinin bireylerde ruhsal bozukluğa yol açabileceği gerçeği benimsemiřtir⁶⁹

Muharebenin uzun süreli psikolojik etkilerinin sistematik ve kapsamlı olarak ele alınması, Vietnam Savaşı sonrasında ve silahlı çatışmaya katılmış askerlerin örgütlü çalışmaları sonucu gerekleřmiřtir⁷⁰. Vietnam Savaşı gazilerinin psikolojik travma yaşayan gazilere destek ve silahlı çatışmanın etkileri konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan örgütlenmeleri sonucu, muharebeye maruz kalma ve travma sonrası psikiyatrik bozuklukların ilişkisi üzerine çalışmalar yapılmıştır ve travma sonrası stres bozukluğunun ana hatları belirlenmiřtir⁷¹ Vietnam Savaşı sırasında askerlerin beşte biri TSSB geliřtirmiřtir⁷²

Vietnam Savaşı aracılığıyla TSSB'nin bir kavram olarak ortaya çıkması sonucu akıl sağlığına bakış olduğa değişmiştir ve travma ile ilişkili olarak korkunun

⁶⁶ Kumar, D.R. vd., "Jean-Martin Charcot: The Father of Neurology", *Clinical Medicine & Research*, Vol.9(1), p.46-49.

⁶⁷ Kloocke, R., Schmiedebach, H.-P., Priebe, S., "Psychological injury in the two World Wars: changing concepts and terms in German psychiatry", *History of Psychiatry*, SAGE Publications, Vol.16(1), 2005, p.43-60.

⁶⁸ Kloocke, Schmiedebach, Priebe, op. cit., p.43-60.

⁶⁹ Herman, J.L., "Travma ve İyileşme", *İstanbul: Literatür Yayınları*, 2019.

⁷⁰ Horowitz, M.J. and Kaltreider, N.B., "Brief Therapy of the Stress Response Syndrome", *Psychotraumatology*, 1980, p.231-243.

⁷¹ Kocurcan, A., Özsan, H.H., "Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri", *Kriz Dergisi*, Cilt 20(1-2-3), 2012, s.19-24.

⁷² Horowitz and Kaltreider, op. cit., s. 231-243.

ifade edilmesinin doğal kabul edilmesi ve stresin gündelik bir yaşam olayı şeklinde algılanması sonucunda günümüzde askerlerin savaşlardan psikolojik açıdan etkilenmeleri artık doğal karşılanmaktadır⁷³. Günümüzde sosyal psikolojiye (askeri birlik vb) dair prensipleri kavramış subaylar, askeri ruh sağlığı disiplini bakımından en pozitif sonuçları gerçekleřtirmektedirler⁷⁴

1.2.2.2 Muharebe Nevrozu

Muharebe kaynaklı psikolojik travma ilk kez I.Dünya Savaşı sırasında Amerikalı askerlerde gözlenmiştir: Silahlı çatışmaya katılmış askerler, muharebe nevrozlarının bir türü olan bomba şoku tanısı aldıklarında bu durumun silahlı çatışma kaynaklı ilk bozukluk sonucu olduğu düşünölmüřtür⁷⁵. Oysa henüz Amerikan İç Savaşı sırasında askerler savaş travması semptomları göstermişlerdir⁷⁶. Vietnam Savaşını takiben ortaya çıkan bir tanı olan TSSB'nin şiddetli olgularına has paranoya belirtileri iç savaş sırasında da askerlerde gözlenmişti; askerlerden bazıları, öldürölme düşüncelerine bağlı sürekli korku hali yaşamaktaydılar⁷⁷. Korku ve anksiyete yarattığı bilinen ve 1937 tarihinden beri kullanılan ve o dönemde tanklar, bombardıman uçaklarını vb. silahlarını tanımlamakta olan kitle imha silahlarından hiç biri, iç savaş sırasında mevcut olmamasına karşın pek çok askerde sinir krizi gözlenmekteydi⁷⁸ TSSB veya bomba şoku henüz tanımlanmamışken iç savaşta yer alan askerler, yüksek ses veya gürölütu karşısında irkilme tepkileri ve muharebe seslerinden kaynaklanan korku koşullanması göstermekteydiler⁷⁹. Birlikte savaştıkları komşu veya akrabaların ölümüne tanık olmak askerlerde daha kişisel psikolojik darbeler yaratmaktaydı⁸⁰. Vietnam Savaşı gazilerinin yüzde yirmisinin intihar girişiminde bulunduğu ve diğer yüzde yirmisinde ise zihnin intihar düşünceleri ile meşgul olması durumu gözlenmiştir⁸¹

⁷³ Özdemir, B., Çelik, C., Özmenler, K.N., Özşahin, A., "Savaş Stres Reaksiyonlarının Tarihsel Gelişim Süreci", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 9, Sayı 1, 2010, s. 63-70.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ The National Museum of Civil War Medicine, 2022 [<https://www.civilwarmed.org/>] (Son Erişim Tarihi: 15.05.2022).

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Özdemir, op. cit., s. 63-70.

⁷⁹ The National Museum of Civil War Medicine, 2022 [<https://www.civilwarmed.org/>] (Son Erişim Tarihi: 15.05.2022).

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Özdemir, op. cit., s. 63-70.

Önceki yaşam tecrübeleri, bireyin geleceğe dair beklentileri, sosyal yapı, genetik miras vd., bireylerin travmatik bir olay karşısında gösterecekleri tepkileri farklılaştırmaktadır ve travmatik olayın türünün ve şiddetinin de bireyin tepkilerini etkilediği bilinmektedir⁸². Afetlerde insan ruhu üzerindeki olumsuz etki anonim bir unsur iken bir teröristle karşılaşma halindeki etki belirlidir ve strese neden olan şiddetle karşılaşma ve ölüm korkusu tecrübe edilir ve bireyin tepkisi, teröriste karşılık verme, savaş ya da kaç tepkisi veya bireysel başa çıkma yöntemlerini kullanmaktır⁸³

Silahlı çatışma koşullarının yol açtığı travma sonucu ortaya çıkan ve devam eden TSSB semptomları, kişiler arası ilişkileri ve üretkenliği olumsuz etkilemektedir ve sosyal destek TSSB gelişiminin etiolojisinde önemli etkenlerden birisidir.⁸⁴ Savaş travmasına ilişkin olarak Kosova gazilerinde stres, anksiyete ve depresyon üzerine güncel bir araştırma yapılmıştır⁸⁵ Sosyal kimliklerin aile ile yakından ilişkili olduğu Batılı olmayan ve geleneksel toplumlarda savaş travması çalışmaları birey odaklı tedavi yerine toplum odaklı müdahale şeklinde uygulandığında yüz güldürücü sonuçlar alınmaktadır⁸⁶. Toplum odaklı müdahale, profesyonel destek imkanlarının sınırlı olduğu toplumlarda öne çıkmaktadır⁸⁷

1.2.3. Travma Sonrası Stres Bozukluğuna Güncel Teorik Yaklaşımlar

Travma sonrası stres bozukluğunu açıklamaya yönelik güncel teorik yaklaşımlar Duygu işleme teorisi, Ehlers ve Clark'ın bilişsel modeli ve İkili temsil teorisidir⁸⁸. Tablo 1.1 söz konusu güncel modellerin temel karakteristiklerini göstermektedir.

⁸² Plotnik, R., Kouyoumdjian, H., "Introduction to Psychology", *Cengage Learning*, 2013.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ İzci, F., ve Ünveren, G., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme", *JCBPR*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 31-38.

⁸⁵ Basha, E., Kaya, M., "Kosova Savaşı Gazilerinin Depresyon Anksiyete ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi", *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, Vol.2(2), 2020, s.106-113.

⁸⁶ Demirli, A., "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 4, Sayı 35, 2011, s.66-78.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Rigoli, M.M., Silva, G.R., Oliveira, F.R.D., Pergher, G.K., Kristensen, C.H., "The Role of Memory in Posttraumatic Stress Disorder: Implications For Clinical Practice", *Trends In Psychiatry and Psychotherapy*, Vol.000, 2016, p.1-9.

Tablo 1.1 TSSB modellerinin temel karakteristikleri⁸⁹

Model	Araştırmacı	Temel Karakteristikler
Duygu işleme teorisi	Foa ve Kozak	Korku yapısı: Uyarılar, tepkiler ve bellekte depolanmış semantik yüklemeler, uyumsuz bir şebeke oluştururlar. Tehdit edici olmayan uyarıların tehlikeli algılanması, uygunsuz tepkiler ve yüklemeler meydana getirir.
Ehlers ve Clark'ın bilişsel modeli	Ehlers ve Clark	İki nedenle travma, ciddi bir mevcut tehdit algısı yaratacak şekilde işlenir: Travma ve/veya sonuçlarının değerlendirilmesinde bireysel farklılıklar; travmatik olayın anısının doğasında ve diğer otobiyografik anılar ile ilişkisinde bireysel farklılıklar.
İkili temsil teorisi	Brewin	İki bellek sistemi: Sözel olarak erişilebilen anılar, istemli geri getirilebilir ve tanımlanabilir travma materyali ile sınırlıdır. Durumsal olarak erişilebilen anılar ise, istemsiz ipuçları yoluyla geri getirilen materyal ile sınırlıdır. Travmatik deneyim sırasında, bağlamsal işlemenin olmaması (duyusal bilgiye nazaran) travmanın öykülenmesi ve otobiyografik anılarla entegre etmede güçlükler meydana getirmektedir.

Brewin'in ikili temsil teorisi, Ehlers ve Clark'ın bilişsel modeli ve Dalgleish'in modeli güncel kanıtlar ışığında değerlendirildiğinde, ikili bellek modeli nörobilimsel bellek çalışmaları ile uyumludur⁹⁰. TSSB, belleğin yukardan-aşağıya modülasyonu ve güncel nörobilimsel kanıtlarla uyumlu şekilde uyarılmışlık problemleri içermektedir ve Dalgleish'in modeli kanıtlarla daha az uyumludur çünkü henüz nörobilimsel açıdan test edilemeyen varsayımlara dayanmaktadır⁹¹. Söz konusu üç model, tedavi ve önleme konusunda gelişmelerin sağlanması açısından önemlidir⁹²

1.2.3.1 Duygu İşleme Teorisi

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Cruwys, T., and O'Kearney, R., "Implications of Neuroscientific Evidence For the Cognitive Models of Post-Traumatic Stress Disorder", *Clinical Psychologist*, Vol.12(2), 2008, p. 67-76.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

Foa ve ark. (1989)'nın ilk şebeke teorisi, farklı biçimlerde bilgi birikimini dikkate alarak detaylandırılmıştır ve TSSB ile travma öncesinde, travma sırasında ve sonrasındaki bilgi arasındaki ilişki incelenmiştir⁹³. Travma öncesinde katı görüşlere sahip olan bireylerin TSSB geliştirmeye daha yatkın oldukları ileri sürülmüştür⁹⁴. Benliğe dair pozitif katı görüşler olayla çelişmektedir (dünyanın çok güvenli olduğu, üstesinden gelebilirliğe dair aşırı inanç) ve benliğe dair negatif katı görüşler ise olayla uyumludur (dünyanın çok tehlikeli olduğu, üstesinden gelememeğe dair aşırı inanç)⁹⁵

Öte yandan tepkiler ve davranışların negatif değerlendirilmesi (olayların üstesinden gelememe algıları) üzerine odaklanılmıştır⁹⁶. Foa ve arkadaşları bu değerlendirmelerin travma sırasında meydana gelen olaylar, sonrasında gelişen semptomlar, günlük aktivitelerde bozulma ve diğerlerinin tepkileri ile ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir⁹⁷. Travma öncesinde, travma sırasında ve sonrasındaki inançlar kritik negatif şemaları pekiştirebilmektedir⁹⁸

Duygu işleme teorisi korku şebekesi ile ilişkilidir⁹⁹. Bilişsel modeller travmatik olayın bilişsel işleme üzerine odaklanmaktadır (örneğin travmatize bireyin travmatik olayın kendisi için anlamını yorumlama biçimi): Travma sırasında işleme tamamlanmamakta ve çarpıtılmış anılar ve olay anılarının çarpıtılmış anlamı ortaya çıkmaktadır ve bilişsel modeller, TSSB'de travmatik anıların işlevsizliğinin gelişimini ve sürdürülmesini açıklamaktadır¹⁰⁰. Travmatik olay tecrübesi bellekte bir korku yapısının oluşumuna neden olmaktadır ve korku şebekesinde bulunan anılar, duygular, davranışlar ve fizyolojik tepkiler birbiriyle yakından bağlantılıdır: Korku yapısında bulunan duygusal tecrübeler organize olmuş semantik şebekelerde kodlanmıştır ve bu şebekelerde uyaranlarla ilgili duyuşsal bilgi (kokular ve ses vb.), fizyolojik reaksiyonlar

⁹³ Foa, E.B., Steketee, G., Rothbaum, B.O. "Behavioral/Cognitive Conceptualizations Of Post-Traumatic Stress Disorder", *Behavior Therapy*, Vol.20(2), 1989, p.155-176.

⁹⁴ İbid.

⁹⁵ Dalglish, T., Mathews, A., Wood, J., "Inhibition processes in cognition and emotion: A special case?", in T. Dalglish, M J. Power (Eds.), *Handbook Of Cognition and Emotion*, John Wiley & Sons Ltd., 1999, p.243-265.

⁹⁶ Brewin, C.R., and Holmes, E.A., "Psychological Theories of Posttraumatic Stress Disorder", *Clinical Psychology Review*, Vol.23, 2003, p.339-376.

⁹⁷ İbid.

⁹⁸ İbid.

⁹⁹ İbid.

¹⁰⁰ Brewin, C.R., "Cognitive Change Processes in Psychotherapy", *Psychological Review*, Vol.96, 1989, p.379-394.

(terleme ve hızlı kalp atışı vb.), bilişsel tepkiler ve duygusal anlam (incinebilirlik ve ölüme yakın olma vb.) bulunmaktadır ve bireyler, kendi güvenlik varsayımlarını ihlal edecek uyarılar algılamaktadırlar¹⁰¹. Travmatik olay sırasında beynin amigdala bölgesi aktive olmaktadır ve amigdalanın duyu korteksi ile doğrudan bağlantıları olup dil merkezi ile doğrudan bağlantısı olmadığından travmatik olayın parçalanmış duygusal-algısal anıları ortaya çıkmaktadır, sonuçta basit ipuçları bu depolanmış bilgiye kolaylıkla erişime neden olmaktadır¹⁰²

1.2.3.2 İkili Temsil Teorisi

Brewin, Dalgleish ve Joseph'in (1996) ikili temsil teorisinde iki farklı bellek sistemi kullanılarak entegre olmamış travma belleği incelenmiştir¹⁰³. Korku şebekesi (*fear network*) teorilerinin tersine travmatik bellek belirli bir yapıya (daha fazla tepki ögesi vb.) sahiptir ve travmatik anılar sıradan anıdan farklı şekilde temsil edilirler¹⁰⁴. Araştırmacılar patolojik tepkilerin (canlı ve kontrol edilemeyen biçimde yeniden yaşama vb.) travmatik anılar sıradan bellek sisteminden ayrıştığına ortaya çıktığını ve düzelmenin sıradan veya öyküsel anılara dönüşümü içerdiğini ileri sürmüşlerdir¹⁰⁵. Ancak travmatik olaya dair sıradan anıların ayrışmış anılarla birlikte bulunup bulunmadıkları ve bir bellek türünün diğerine nasıl dönüştüğü hakkında net bir açıklama yapılmamıştır¹⁰⁶

Durumsal olarak erişilebilir bellek durumsal ipuçları aracılığı ile yalnızca istemsiz olarak erişilebilir materyal ile sınırlıdır ve bu tür bellekte yalnızca kodlama sırasında bilinçli olarak işlenmemiş materyal mevcuttur¹⁰⁷. Bu nedenle, bu tür bellek travmatik olaylardan sonra hakim hale gelir ve tekrar tekrar travmanın duygusal ve duygusal parçalarını zihne getirir¹⁰⁸. Sözel bellek ise, travmatik olaylar sırasında

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Brewin, C.R., Dalgleish, T., Joseph, S., "A Dual Representation Theory of Posttraumatic Stress Disorder", *Psychol Rev.*, Vol.103(4), 1996, p.670-686.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Rubin, D.C., Boals, A., Berntsen, D., "Memory in Posttraumatic Stress Disorder: Properties of Voluntary and Involuntary, Traumatic and Nontraumatic Autobiographical Memories in People with and without Posttraumatic Stress Disorder Symptoms", *Journal of Experimental Psychology General*, Vol.137(4), 2008, p.591-614.

¹⁰⁸ Ibid.

bilinçli olarak işlenmiş materyal içerir ve dolayısıyla istemli geri çağırma ile erişilebilir ve sözel olarak tanımlanabilir¹⁰⁹

TSSB’de yürütücü işlevlerde (dikkat vb.) ve bellek işlevlerinde bozulma gözlenir ve bireyin bilişsel işlevlerindeki düzelme ile bozukluğun semptomlarında iyileşme ilişkisi incelendiğinde düzelmiş yürütücü işlevlerin ve belleğin bozukluğun iyileşmesine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır¹¹⁰

Yaşantılar otobiyografik bellekte depolanmakta, geri getirilmektedir ve çok sayıda psikolojik bozuklukların gelişimi ve sürdürülmesinde otobiyografik bellek rol oynamaktadır¹¹¹. Bellek esaslı teorik yaklaşımlar bilişsel ve semantik yapıları vurgulamakta iken duygu esaslı teorik yaklaşımlar belleğin katkısını dikkate almamaktadır¹¹². Disosiyasyon, geçmişe dönüşler, negatif anıları geri getirme (pozitif anıları geri getirememeye) vb. TSSB’nin bellek ile ilişkili semptomlarıdır¹¹³

Çoklu bellek sistemlerine dayalı ikili temsil teorisi, ventral (algı ilişkili) ve dorsal (hareket ilişkili) akımların görsel işleme fonksiyonlarının istem dışı imgelerin oluşturulması ve geriye getirilmesi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır¹¹⁴. İki tür bilişsel görev (sözel ve görsel-mekansal görevler vb.), bilişsel kaynaklar (ventral ve dorsal akımlar) kullanılarak travmatik bilgi işleme ve travmatik belleğin yeniden-bütünleştirmesini (reconsolidation) etkileyebilmektedir¹¹⁵. Çalışma belleği modeline göre ise farklı bilişsel görevler, bilişsel kaynakların bir bütün olarak kullanılması ile ortaya çıkmaktadır¹¹⁶

İkili temsil teorisinde iki bellek sistemi birbirleri ile paralel şekilde işlev görmeye devam etmektedir ancak farklı zamanlarda biri veya öteki hakim olmaktadır: Sözlü veya yazılı travma anlatıları (*trauma narratives*), sözel belleğin çalışma biçimini

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Koçak, E.E., Kılıç, C., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Bozukluklar”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 2017, s.124-131.

¹¹¹ Sarp, N., ve Tosun, A., “Duygu ve Otobiyografik Bellek”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt 3, Sayı 3, 2011, s. 446-465.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Wang, M. vd., “Mechanisms of the Formation and Involuntary Repetition of Trauma-Related Flashback: A Review of Major Theories of PTSD”, *International Journal of Mental Health Promotion*, Vol.21(3), 2019, p. 81-97.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

yansıtmaktadır ve travmatik bellek öteki otobiyografik anılarla entegre haldedir ve gerektiğinde bilinçli olarak geri çağrılabilir, böylece travma anıları sözel bellekte geçmiş, şimdi ve geleceği içeren tamamen kişisel bir bağlam içerisinde temsil edilir¹¹⁷. Travma anıları, travma öncesinde, travma sırasında ve sonrasında bireyin dikkatini çeken ve uzun dönemli belleğe aktarılmak üzere yeterince bilinçli olarak işlemeye tabi tutulmuş ve daha sonra bir şekilde bilinçli olarak geri çağrılabilen bilgiyi içerirler ve bu anılar başkalarıyla sözel iletişime uygundur ancak içerdikleri bilgi kısıtlıdır çünkü yalnızca bilinçli şekilde dikkati çeken bilgiyi kaydederler¹¹⁸. Dikkati yakın tehdit kaynağına yönlendirmek ve şiddetli uyarılmışlık önemli ölçüde bilgi hacmini kısıtlamaktadır¹¹⁹

Brewin'in ikili temsil teorisinde bazı travmatik olayların pek çok ayrıntısı (sesler, kokular ve görüntüler) ilk olarak durumsal bellekte tutulmaktadır: Travmatik deneyim sonrası bireyler kendilerini olayın anılarından dissosiyeye etme eğiliminde olduğu için olayın çoğu ayrıntıları sözel bellek yerine durumsal bellekte tutulacaktır¹²⁰. Travmatik olay ile ilişkili çevredeki ipuçları veya uyaranlar bu bellek sisteminin içeriğini aktive edecek ve bireyler istem dışı görüntüler ve geçmişe dönüşler yaşayacaklardır (TSSB'nin karakteristik belirtisi)¹²¹. Dolayısıyla bazı travmatik olayların hemen sonrasında disosiasyonun ortaya çıkması TSSB gelişimi olasılığını düşündürmelidir¹²²

1.2.3.3 Ehlers ve Clark'ın Bilişsel Modeli

Ehlers ve Clark'ın TSSB modelininin merkezinde Şekil 1.1'de görüldüğü üzere mevcut tehdit algısı bulunmaktadır; bireyin tehdit algısı, travmanın aşırı olumsuz değerlendirmeleri ve otobiyografik bellek bozukluklarından kaynaklanmaktadır¹²³ TSSB bozukluğu, iki temel bilişsel anomali içermektedir: Travmanın bireye özgü ve olağandışı anlamı; travmatik belleğin doğası (yeniden yaşama semptomlarını

¹¹⁷ Brewin and Holmes, op. cit., s.339-376.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ibid.

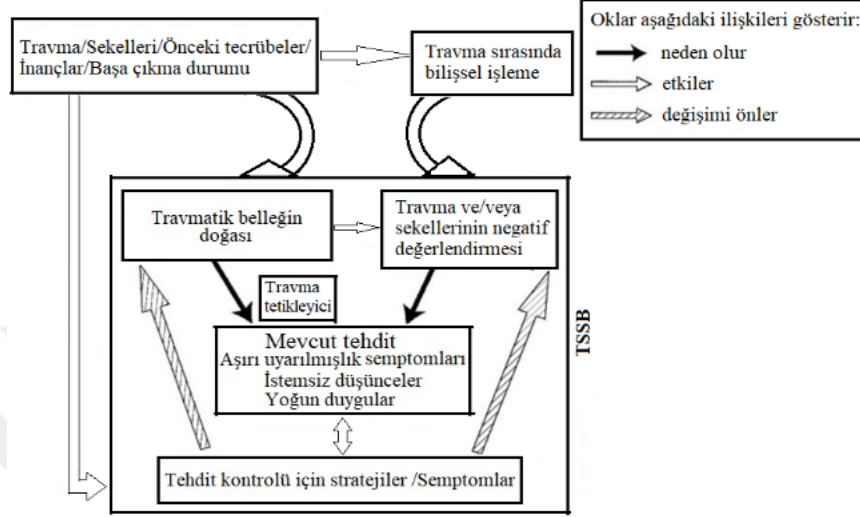
¹²⁰ Brewin, Dalgleish, Stephen, op. cit., s.670-686.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ Ehlers, A., Clark, D.M., "A Cognitive Model Of Posttraumatic Stress Disorder", *Behaviour Research and Therapy*, Vol.38, 2000, p.319-345.

açıklar)¹²⁴. Bireye özgü değerlendirmeler, güven sağlama davranışlarına, düşünce bastırma çabalarına ve ruminasyonlara neden olmaktadır ve bireyin mevcut tehdit algısını azaltmaya yönelik olmasına karşın bu durum travmatik belleğin ve bireye özgü değerlendirmelerin değişimini engelleyerek sorunun devam etmesine neden olmaktadır¹²⁵

Şekil 1.1 Travma sonrası stres bozukluğunun bilişsel teorisi¹²⁶

Ehlers ve Clark (2000) TSSB’de travmatik olay geçmişte kalmış olmasına karşın bireylerin gelecek endişesi yaşadıklarına dikkati çekmişlerdir¹²⁷. Bireyler travmatik bilgiyi mevcut tehdit algısı oluşturacak şekilde işlediklerinde, travma karşısında patolojik tepkiler ortaya çıkmaktadır; mevcut tehdit, güvenliğe karşı bir dış tehdit veya benliğe ve geleceğe karşı iç tehdit olabilir ve bu etkiye yol açan iki temel mekanizma olduğu ileri sürülmüştür: Travmanın veya sekellerinin negatif değerlendirmesi ve travmatik belleğin doğası¹²⁸

Düşünce proseleri ile travma sırasında ve önceki inanç ve tecrübeler, olumsuz değerlendirmelerin ortaya çıkma olasılığını arttıran faktörlerdir¹²⁹. Ehlers ve Clark,

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ehlers, A., Clark, D.M., “Post-Traumatic Stress Disorder: The Development of Effective Psychological Treatments”, *Nord J Psychiatry*, Vol.62(47), 2008, p.11-18.

¹²⁶ Dalgleish, T., “Cognitive Approaches to Posttraumatic Stress Disorder: The Evolution Of Multirepresentational Theorizing”, *Psychological Bulletin*, Vol.130(2), 2004, p.228-260.

¹²⁷ Ehlers and Clark, op. cit., p.319-345.

¹²⁸ Brewin, C.R., and Holmes, E.A., “Psychological Theories Of Posttraumatic Stress Disorder”, *Clinical Psychology Review*, Vol.23, 2003, p.339-376.

¹²⁹ Ibid.

mental yıkım olarak adlandırdıkları özel bir zihinsel çerçeve tanımlamışlardır; bu reaksiyon bireyin kendi kaderi üzerinde etkili olamama algısını bir risk faktörü olarak tanımlamaktadır (zayıf ve etkisiz olma veya kendini koruyamama vb. biçiminde benlik değerlendirmesi)¹³⁰. Travma tecrübesi öncesinde etkin hareket edememe, tehlikeye karşı aşırı kırılğan olma, diğer kişilerin düşmanlığının hedefi olma vb. TSSB geliştirme riskini arttırmaktadır¹³¹

Ehlers ve Clark, kodlama sırasında işlev gören bazı travma öncesi etkilerin de travmatik belleğin doğasını etkilediğini ileri sürmüşlerdir; bilişsel psikologlar tarafından veri yönelimli bilgi işleme (*data-driven processing*) (duyusal izlenimlere odaklanmış) ve bağlamsal işleme (olayın anlamı, bilgiyi düzenleme ve bağlamına yerleştirme üzerine odaklanmış) arasında önemli bir ayırım yapılmıştır¹³². Ehlers ve Clark'a göre bağlamsal işleme, travmatik belleğin otobiyografik veritabanı ile entegrasyonuna olanak sağlar ve veri yönelimli bilgi işleme, güçlü algısal öncülüğe (*perceptual priming*) ve bilinçli olarak geri çağırılması güç bir belleğe neden olmaktadır; travma tecrübesini takiben disosiasyon, duygusal küntlük ve olayın farklı açılarını doğru olarak değerlendirmek için gerekli bilişsel kapasitenin yokluğu gözlenmektedir¹³³

TSSB'nin bilişsel teorisinde erken çocukluk sonrası yaşanan travmaların iki farklı belleğe neden olduğu ileri sürülmektedir (sözel olarak erişilebilen ve durumsal ipuçları aracılığıyla otomatik olarak erişilen) ve farklı bellek türleri TSSB'nin karmaşık fenomenolojisini açıklamada kullanılmaktadır (travmatik olayı yeniden yaşama ve travmanın duygusal işlenmesi)¹³⁴. Bu teori, travmanın duygusal işlenmesinin üç olası sonucu olduğunu ileri sürmektedir: başarılı tamamlama, kronik işleme ve işlemenin erken inhibisyonu¹³⁵

1.2.4. DSM-V TSSB Tanı Kriterleri

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Brewin, C.R., Dalgleish, T., Joseph, S., "A Dual Representation Theory of Posttraumatic Stress Disorder", *Psychol Rev.*, Vol.103(4), 1996, p.670-686.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

2013 tarihli DSM-V’de TSSB belirtileri dört başlıkta gruplandırılmıştır: Travmatik olayın istem dışı olarak yeniden deneyimlenmesi, olayla ilgili uyarılardan kaçınma, travma sonrasında duygudurum ve bilişlerde değişimler ve artan uyarılmışlık ve tepkisellik (DSM-IV’deki olay anında ciddi düzeyde korku, çaresizlik ve dehşet yaşamaya ilişkin kriter kaldırılmıştır)¹³⁶. Bunun nedeni travmaya maruz kalan pek çok bireyin olay sırasında duygusal küntlük yaşamaları ve duygu hissedemediklerini, depersonalizasyon ve/veya derealizasyon vb disosiyatif deneyimler yaşadıklarını bildirmiş olmalarıdır ¹³⁷ Tablo 1.2’de yetişkinler için DSM-V tanı kriterleri sunulmuştur.

Tablo 1.2. Travma Sonrası Stres Bozukluğu DSM-V Tanı Kriterleri¹³⁸

<p>A. Aşağıdaki yollardan biriyle (ya da birden çoğuyla), gerçek ya da göz korkutucu bir biçimde ölümle, ağır yaralanmayla karşılaşmış ya da cinsel saldırıya uğramış olma:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama.2. Başkalarının başına gelen olay(lar)ı, doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme).3. Bir aile yakınının ya da yakın bir arkadaşının başına örseleyici olay(lar) geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.4. Örseleyici olay(lar)ın sevimsiz ayrıntılarıyla, yineleyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma. <p>Not: Böyle bir karşı karşıya gelme, işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, televizyon, sinema ya da görseller aracılığıyla olmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanmaz.</p>
<p>B. Örseleyici olay(lar)dan sonra başlayan, örseleyici olay(lar)a ilişkin, istençdışı gelen aşağıdaki belirtilerin birinin (ya da daha çoğunun) varlığı:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Örseleyici olay(lar)ın yineleyici, istemsiz ve istençdışı gelen, sıkıntı veren anıları.2. İçeriği ve/ya da duygulanımı örseleyici olay(lar)la ilişkili, yineleyici sıkıntı veren düşler.3. Kişinin örseleyici olay(lar) yeniden oluyormuş gibi hissettiği ya da davrandığı çözülme (dissosiyasyon) tepkileri (örn. geçmişe dönüşler). (Bu tür tepkiler, belirli bir görülme aralığında ortaya çıkabilirler; en uç biçimi, o sırada çevresinde olup bitenlerin tam olarak ayırında olmamadır.)4. Örseleyici olay(lar)ı simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlarla karşılaşınca yoğun ya da uzun süreli bir ruhsal sıkıntı yaşama.5. Örseleyici olay(lar)ın simgeleyen ya da çağrıştıran iç ya da dış uyaranlara karşı fizyolojiyle ilgili belirgin tepkiler gösterme.

¹³⁶ Demirezen, G.N., “Eş Şiddetine Maruz Kalıp Sığınma Evinde Kalan Kadınlarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri: Bilişsel Model Çerçevesinde Bir İnceleme”, *İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

¹³⁷ Demirezen, op. cit., 2019.

¹³⁸ Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, Beşinci Baskı (DSM-5), çev. Köroğlu, E., Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.

<p>C. Aşağıdakilerden birinin ya da her ikisinin birlikte olmasıyla belirli, örseleyici olay(lar)dan sonra ortaya çıkan, örseleyici olay(lar)a ilişkin uyaranlardan sürekli bir biçimde kaçınma:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Örseleyici olay(lar)la ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duygulardan kaçınma ya da bunlardan uzak durma çabaları. 2. Örseleyici olay(lar)a ilgili ya da yakından ilişkili, sıkıntı veren anılar, düşünceler ya da duyguları uyandıran dış anımsatıcılardan (insanlar, yerler, konuşmalar, etkinlikler, nesnelere, durumlar) kaçınma ya da bunlardan uzak durma çabaları.
<p>D. Aşağıdakilerden ikisinin (ya da daha çoğunun) olmasıyla belirli, örseleyici olay(lar)ın ortaya çıkmasından sonra başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay(lar)a ilişkin bilişlerde ve duygudurumda olumsuz değişiklikler olması:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Örseleyici olay(lar)ın önemli bir yönünü anımsayamama (özellikle unutkanlık çözülmesine [dissosiyatif amnezi] bağlıdır). 2. Kendisi, başkaları ya da dünya ile ilgili olarak, sürekli ve abartılı olumsuz inanışlar ya da beklentiler 3. Örseleyici olay(lar)ın nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak, kişinin kendisini ya da başkalarını suçlamasına yol açan, süreklilik gösteren, çarpık bilişler. 4. Süreklilik gösteren olumsuz duygusal durum (örn. korku, dehşet, öfke, suçluluk ya da utanç). 5. Önemli etkinliklere karşı duyulan ilgide ya da katılımında belirgin azalma. 6. Başkalarından kopma ya da başkalarına yabancılaşma duyguları. 7. Sürekli bir biçimde, olumlu duygular yaşayamama (örn. mutluluğu, doyumunu ya da sevgi duygularını yaşayamama).
<p>E. Aşağıdakilerden ikisi (ya da daha çoğu) ile belirli, örseleyici olay(lar)ın ortaya çıkmasıyla başlayan ya da kötüleşen, örseleyici olay(lar)la ilintili, uyarılma ve tepki gösterme biçiminde belirgin değişiklikler olması:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsanlara ya da nesnelere karşı sözel ya da sözel olmayan saldırganlıkla dışa vurulan, kızgın davranışlar ve öfke patlamaları (bir kışkırtma olmadan ya da çok az bir kışkırtma karşısında). 2. Sakınmaksızın davranma ya da kendine zarar veren davranışlarda bulunma. 3. Her an tetikte olma. 4. Abartılı irkilme tepkisi gösterme. 5. Odaklanma güçlükleri. 6. Uyku bozukluğu (örn. uykuya dalmakta ya da uykuyu sürdürmekte güçlük ya da dingin olmayan bir uyku uyuma).
<p>F. Bu bozukluğun süresi (B, C, D ve E tanı ölçütleri) bir aydan daha uzundur.</p>
<p>G. Bu bozukluk, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.</p>
<p>H. Bu bozukluk, bir maddenin (örn. ilaç, alkol) ya da başka bir sağlık durumunun fizyolojisiyle ilgili etkilerine bağlanamaz.</p>

1.3. Silahlı Çatışma Travmasına Ait Güncel Çalışmalar

1.3.1. Çatışma Travmasına İlişkin Güncel Yurt Dışında Çalışmalar

Afganistan görevlerine katılan beş ülkenin askerlerine uyguladıkları psikolojik destek yöntemlerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada askerlerin kariyeri süresince verilen ruhsal sağlık destekleri (eğitim, koruma, erken tanı, tedavi ve sonrası destekler) konusunda görüşmeler yapılmıştır; ana yöntem olan eğitimin amacı askerlerin psikolojik dayanıklılıklarının artırılmasıdır; tüm katılımcı taraflar kritik olay sonrası standart psikolojik debriefing yerine, ruhsal sağlık uzmanı desteği ve komutan ve akran yönetimi ile değerlendirmeler yapmıştır¹³⁹. Askerlere -çatışma bölgesine yakın- psikolojik destek (erken tanı ve birim içi günlük aktivitelere erken dönüş) verilmiştir ve askerleri eve dönüş hazırlamak için çalışmalar yapılmıştır; ABD ise yaşanabilecek problemlere (damgalanma algısı ve psikolojik problemlerde farkındalık) karşı yeniden entegrasyon eğitimi gerçekleştirmiştir; tüm katılımcı ülkeler, son Afganistan görevlerinde askerlere önleyici ruhsal sağlık desteği (psikolojik dayanıklılıklarının artırılması için yeteneklerin kazandırılması) vermiştir¹⁴⁰. Akran desteğinin öneminin anlaşılması, operasyonel ruhsal sağlık desteği alanında güncel gelişmelerden birisi olup psikolojik problemlerin ortaya çıkması halinde asker ile iletişimin kolaylıkla sağlanabilmesi için oldukça önemlidir¹⁴¹.

İngiltere’de askeri personel ile sosyal uyum düzeyleri ve askeri-sivil kurumlardan algılanan desteğe ilişkin görüşmeler yapılan bir çalışmada Irak ve Afganistan görevlerinden dönen askerlerin sivil hayata entegrasyonları için eve dönüş sonrası sosyal işlevsellik ve olumsuz tecrübeler ile psikolojik problemlerin gelişimi arasındaki ilişki incelenmiştir¹⁴². Buna göre diğer ordu personeliyle karşılaştırıldığında yedek subaylarda askeri kurumlardan algılanan destek düzeyi düşük ve sosyal işlevsellik sorunları daha fazladır; askeri kurumlardan algılanan destek düzeyinin düşük olmasının TSSB ve alkol kullanımı ile ilişkili olabileceğine dikkat çekilmiştir; eve dönüş sonrası yaşanan tecrübelerdeki farklılıkların psikolojik problemlerdeki artış ile ilişkili olabileceği de ifade edilmiştir¹⁴³.

¹³⁹ Vermetten, E., Greenberg, N., Boeschoten, M.A., Delahaije, R., Jetly, R., Castro, C.A., Mcfarlane, A.C., “Deployment-Related Mental Health Support: Comparative Analysis of NATO and allied ISAF partners”, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol.5(1), 2014, p.23732.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Dworkin, E.R., Bergman, H.E., Walton, T.O., Walker, D.D., Kaysen, D.L., “Co-Occurring Post-Traumatic Stress Disorder and Alcohol Use Disorder in U.S. Military and Veteran Populations”, *Alcohol Research*, Vol.39(2), 2018, p.161-169.

¹⁴³ Ibid.

Travmaya maruz kalmış gazilerde sorunlu araç kullanma davranışı puanlarının sivil sürücüler ile karşılaştırıldığı bir çalışmada TSSB kriterlerini karşılayan gazilerde (ortalama yaş 56.4) anksiyete ile ilişkili performans düşüklüğü, abartılı temkin ve agresif araç kullanma davranışları incelenmiştir¹⁴⁴. Buna göre eski ordu mensupları arasında trafik kazalarına bağlı ölüm ve yaralanma oranları yüksektir¹⁴⁵

Kanadalı Barış Gücü askerlerinde travma üzerine yapılan bir çalışmada tıbbi ve psikolojik tedavi sıklığı ele alınmıştır ve tıbbi tedavi sıklığını yordamada çalışılan değişkenler medeni hal, daha çok depresyon ve sağlık problemleri; psikolojik tedavi sıklığını yordamadaki değişkenler daha genç yaş, daha şiddetli TSSB ve sağlık problemleri olarak belirlenmiştir¹⁴⁶. Gaziler için entegre bir ilk yardım-ruhsal sağlık hizmeti modelinin önemi ortaya çıkmıştır¹⁴⁷

Gazilerde eve dönüşten 6 ay sonra TSSB semptomlarının, fiziksel ve psikolojik sağlık üzerine etkisini inceleyen bir çalışmada semptomların yeniden gözlenmesi, düşük fiziksel sağlık işlevselliği ve daha fazla vücut ağrısını yordamaktadır; aşırı uyarılmışlık semptomları ise, düşük yaşam enerjisi ve daha düşük duygusal sağlık algısını yordamaktadır¹⁴⁸

ABD’li gazilerde yaşam boyu TSSB prevalansını inceleyen bir çalışmada belirli kriterleri sağlayan gaziler arasında prevalansın daha yüksek olduğu belirlenmiştir: kadın, 18-29 yaş aralığında, evlenmemiş, düşük gelir düzeyi ve ikiden fazla travmatik olay yaşamış olma¹⁴⁹. Yaşam boyu TSSB ve diğer psikiyatrik bozuklukların, yüksek oranda kişilik bozuklukları, herhangi bir duygu durum bozukluğu ve anksiyete bozuklukları ile komorbid durumda olduğu, bunları nikotin,

¹⁴⁴ Clapp, J.D., Kern, S.M., Kozina, R.M., Ripley, A.J., Lear, M.K., “Stability of Reported Trauma Over Extended Intervals: Initial Evaluation Of An Exposure Screening Protocol”, *Psychological Assessment*, Vol. 31(6), 2019, p.805-816.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Richardson, J.D., Naifeh, J.A., Elhai, J.D., “Posttraumatic Stress Disorder and Associated Risk Factors in Canadian Peacekeeping Veterans With Health-Related Disabilities”, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol.52(8), 2007, p. 510-518.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Asnaani, A., Reddy, M.K., Shea, M.T., “The Impact of PTSD Symptoms On Physical And Mental Health Functioning In Returning Veterans”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.28(3), 2014, p.310-317.

¹⁴⁹ Smith, S.M., Goldstein, R.B., Grant, B.F., “The Association Between Post-Traumatic Stress Disorder and Lifetime DSM-5 Psychiatric Disorders Among Veterans: Data From The National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions-III”, *Journal of Psychiatric Research*, Vol.82, 2016, p.16-22.

ilaç ve alkol kullanımının izlediği gözlenmiştir ve çoğu gazi tedavi görmemesine karşın komorbid durumlar, tedavi arama davranışını etkileyebilmektedir¹⁵⁰

Kanada Silahlı Kuvvetleri personelinde 12 aylık süre boyunca travmatize bireylerde sosyal destek, dindarlık ve yaşam boyu travmatik olayları inceleyen bir çalışmada sosyal destek ve yaşam boyu travmatik olay sayısının TSSB, depresyon ve intihar düşüncesinin yordayıcıları olduğu belirlenmiştir¹⁵¹. Ancak TSSB ile travmatik olay sayısı ve intihar düşüncesi; sosyal destek ve intihar düşüncesi arasında bir ilişki bulunamamıştır, depresyon ise travmatik olay sayısı ve intihar düşüncesi ile ilişkili bulunmuştur¹⁵²

ABD’li gazilerde zor çocukluk dönemi ile TSSB, duygudurum ve anksiyete bozuklukları arasındaki ilişki ve sosyal ağların aracı rolünü inceleyen bir çalışmada zor çocukluk deneyimi olan bireylerde yüksek oranlarda psikopatoloji gelişimi gözlenmiştir ve zor çocukluk deneyimi sosyal ağ desteğine sahip olma ile ilişkili bulunmuştur¹⁵³. Askerlik yaşamından sonra sosyal ağların kurulması ve sürdürülmesi önemli olduğundan gazilerin toplumsal katılımının sağlanması amacıyla sosyal becerilerin kazandırılması önerilmiştir¹⁵⁴

ABD’li görevden dönmüş gazilerde çocukluk travması ve silahlı çatışma travmasının TSSB, depresyon ve anksiyete bozukluklarını yordama durumunu inceleyen bir çalışmada her iki travma ile psikolojik semptomlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ve her iki travma zayıf psikolojik iyilik halini yordamaktadır¹⁵⁵. Yüksek düzeyde bir travmanın varlığı -diğer travmanın düzeyi ne olursa olsun- semptomlarda artış ile ilişkili ve her iki travma şiddetli psikopatoloji, komorbidite ve görev sonrası yaşama uyum güçlükleri ile ilişkili bulunmuştur¹⁵⁶

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Nelson, S.D., “The Posttraumatic Growth Path: An Emerging Model For Prevention and Treatment of Trauma-Related Behavioral Health Conditions”, *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol.21(1), 2011, p.1-42.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ McLafferty, M., Ross, J., Waterhouse-Bradley, B., Armour, C., “Childhood Adversities and Psychopathology Among Military Veterans in The US: The Mediating Role of Social Networks”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.65, 2019, p. 47-55.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Hermes, E.D.A., Hoff, R., Rosenheck, R.A., “Sources of the Increasing Number of Vietnam Era Veterans With a Diagnosis of PTSD Using VHA Services”, *Brief Reports-Psychiatryonline*, 2014.

¹⁵⁶ Ibid.

TSSB'ye özgü olan ve olmayan TSSB semptomları ile travmaya maruz kalma ve moral bozukluğu arasındaki ilişkiler üzerine yapılan bir çalışmada Irak görevinde bulunan askerlerde eve dönüşten 6-12 ay sonra hazır bulunuşluk ve psikolojik dayanıklılıkları incelenmiştir ve disfori semptomları ile travmaya maruz kalma arasında zayıf ilişki, moral bozukluğu arasında ise güçlü ilişki olduğu, travmatik anıları istemsiz hatırlama belirtilerinin ise travmaya maruz kalma ile ilişkisi anlamlı derecede yüksek bulunmuştur¹⁵⁷

Irak ve Afganistan'da konuşlandırılmış ABD'li askerler üzerinde yapılan bir çalışmada silahlı çatışmaya girmiş olanlarda -göreve gitmemiş askerlere göre- artmış depresyon öncülü riski gözlenirken bölgede konuşlandırılmış fakat silahlı çatışmaya girmemiş askerlerde depresyon öncülü riski düşük bulunmuştur ve görev sonrası askerlere uygulanan tarama çalışmalarının, silahlı çatışmaya girmiş ABD'li askerler için faydalı olabileceği düşünülmüştür¹⁵⁸

1.3.2. Çatışma Travmasına İlişkin Güncel Türkiye'de Çalışmalar

Gaziler arasında TSSB semptomlarının varlığı ve şiddetinin intihar düşüncesi ve umutsuzluk düzeyi ile ilişkisini inceleyen bir çalışmada TSSB ölçeği, Beck umutsuzluk ölçeği ve intihar davranışı ölçeği yardımıyla Kıbrıslı Türk gazilerinin yaklaşık %87'sinde savaştan 40 yıl sonra şiddetli TSSB semptomları, ilişkili intihar düşünceleri veya girişimleri ve umutsuzluk gözlenmiştir¹⁵⁹

Silahlı çatışma tecrübesine bağlı olarak yetişkin erkek TSSB olgularında uyku değişkenleri ile semptomların şiddeti ve uyku yapısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada uykuya başlamada zorluk yaşama, toplam uyku süresinde ve uyku etkinliğinde azalma olduğu ve komorbid olarak bulunan diğer bozuklukların, TSSB'deki uyku yapısı üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir¹⁶⁰

¹⁵⁷ Erbes, C.R., Polusny, M.A., Arbisi, P.A., Koffel, E., "PTSD Symptoms in A Cohort of National Guard Soldiers Deployed to Iraq: Evidence For Nonspecific and Specific Components", *Journal of Affective Disorders*, Vol.142(1-3), 2012, p.269-274.

¹⁵⁸ Richardson, L.K., Frueh, B.C., Acerno, R., "Prevalence Estimates of Combat-Related Post-Traumatic Stress Disorder: Critical Review", *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, Vol.44(1), 2010, p.4-19.

¹⁵⁹ Yontucu, H., ve Okray, Z., "Turkish Cypriot Veterans' and Non-Ending Psychological War: Post-Traumatic Stress Disorder, Suicidal Ideations, and Hopelessness", *Global Journal of Psychology Research*, Vol.7(2), 2015, p. 55-64.

¹⁶⁰ Akçay, B.D., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısı Alan Hastaların Uyku Yapısındaki Değişiklikler", *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2011.

Terörle mücadelede görev almış gazilerde travma yaşantılarını inceleyen güncel bir çalışmada kendini soyutlama, öfke/tepkisellik vb. negatif başa çıkma, topluma uyum süreçlerinin olumsuz etkilenmesi söz konusu iken iç destek kaynaklarına sahip olan gaziler ise yaşadığı tecrübeyi anlamlandırma, olumlu kişilik özellikleri, manevi başa çıkma kullanmaktadırlar¹⁶¹. İç desteklere ilave olarak profesyonel yardım alma, benzer tecrübelere sahip malül gazilerle iletişim, aile ve diğer sosyal çevrenin desteği, devlet güvencesi vb. dış destek kaynakları, gazilerde kaybı kabullenme, bağımsız yaşama ve sosyalleşme, yaşamı düzene sokma alanlarında olumlu sonuçlar sağlamaktadır¹⁶²

Zorunlu askerlik hizmeti sırasında gazi olmuş bireylere psikiyatrik ve psikososyal destek sağlanması önemli ve sürekli bir gerekliliktir¹⁶³ Travmatik olaylara maruz kalmak kronik psikolojik sorunlara yol açabilir¹⁶⁴. Sosyal destek psikolojik sorunların oluşmasına karşı korumada yardımcı olan karmaşık ve dinamik kişiler arası proseslere işaret eder¹⁶⁵. Sosyal destek ve travma sonrası tepkiler ilişkili olup travmatik stresörlere maruz kalma sonrasında uyum sağlamada sosyal desteğin önemi literatürde vurgulanmıştır ve bu uyum prosesinin anlaşılması psikososyal müdahaleleri gerçekleştiren psikologların amacıdır¹⁶⁶. İyileşmenin sosyal bağlamının duygusal uyumu nasıl etkilediğini açıklamaya yönelik ve stresörlere uyum sağlamaya dair bir sosyal-bilişsel işleme kuramı ortaya konulmuştur ve bu kuram psikososyal müdahalelerin yararları ile ilişkilidir¹⁶⁷. Sosyal destek ve TSSB risk faktörleri bir meta-analizde incelenmiştir ve sosyal desteğin en güçlü etkiye sahip olduğu gösterilmiştir¹⁶⁸.

¹⁶¹ Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Güloğlu, B., “Psychiatric Symptoms of Turkish Combat-injured Non-Professional Veterans”, *Eur J Psychotraumatol.*, Vol.7, 2016, p.1-11.

¹⁶⁴ Joseph, S., Williams, R., Yule, W., “Understanding Post-Traumatic Stress: A Psychosocial Perspective on PTSD and Treatment”, John Wiley & Sons, 1997.

¹⁶⁵ Joseph, S., “Social Support And Mental Health Following Trauma”, In W. Yule (Ed.), *Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy*, John Wiley & Sons, 1999, p.71-91.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Lepore, S.J., “A social-cognitive Processing Model Of Emotional Adjustment To Cancer”, In A. Baum and B.L. Andersen (Eds.), American Psychological Association, *Psychosocial Interventions For Cancer*, 2001, p.99-116.

¹⁶⁸ Brewin, C.R., Holmes, E.A., “Psychological Theories of Posttraumatic Stress Disorder”, *Clinical Psychology Review*, Vol.23, 2003, p.339-376.

İstanbul ve Ankara’da bulunan ve zorunlu askerlik hizmetini yapan veya muvazzaf askerlerin bireysel yaşamlarındaki farklılaşmaya dair yapılan bir çalışmada spor ve sosyalleşme ölçeği kullanılarak katılımcıların sosyalleşme düzeyleri incelenmiştir ve çalışma sonucunda terörle mücadele sırasında gazi olmuş bireyler üzerinde sporun pozitif sosyal etkileri olduğu tespit edilmiştir¹⁶⁹

1.4. Sosyal Destek, Başa Çıkma ve Psikolojik Yardım Alma Tutumları

1.4.1. Sosyal Destek

1.4.1.1. Sosyal Destek Kavramı

1897 yılında Emile Durkheim¹⁷⁰ intihar üzerine yaptığı çalışmasında ilk kez sosyal desteğin önemine vurgu yapmıştır. Folkman ve Lazarus 1984 yılındaki çalışmalarında¹⁷¹ sosyal desteği bireye çevresi tarafından maddi manevi yardım, psikolojik yardım, bilgi yardımı sunulması olarak tanımlanmışlardır. Cobb (1976)’a göre sosyal destek bireyin kendisini sosyal çevrenin üyesi olarak sevildiğini, sayıldığını ve değer verildiğini hissetmesidir¹⁷². Aynı zamanda sosyal destek bireyin beden ve ruh sağlığına yönelik tehditlere karşı koruyucu rol oynayan bir faktördür¹⁷³.

House (1981)’e göre sosyal destek dört türde gerçekleşebilir: Duygusal destek, araçsal destek, bilgi desteği ve değerlendirme-geri bildirim desteği ve aile, arkadaşlar, özel insan, iş arkadaşları ve yöneticiler ise bireyin sosyal destek kaynakları olarak ele alınır¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Karaçoban, S., “Spor Yapan Terör Gazilerinin Sosyalleşme Düzeylerinin İncelenmesi”, *Gelişim Üniversitesi, Antrenörlük Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

¹⁷⁰ Durkheim, E., “Suicide”, *New York: Free Press*, 1951.

¹⁷¹ Lazarus, R., and Folkman, S., “Stress, Appraisal, and Coping”, *New York: Springer*, 1984.

¹⁷² Lermi, U., “Ortaokul Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ile Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Eyüpsultan Örneği)”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2020.

¹⁷³ Yavuzer, Y., Albayrak, G., Keldal, G., “Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Problem Çözme Becerilerinin Aracılık Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, 2018, s. 242-255.

¹⁷⁴ Yürür, S., Sarıkaya, M., “Sosyal Çalışmacıların Sosyal Destek Algılarının Tükenmişliğe Etkisi”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 4, 2011, s. 537-552.

Thoits 1995 yılında yaptığı çalışmasında sosyal desteği bir stresle başa çıkma aracı olarak tanımlamıştır¹⁷⁵. Bireyin sahip olacağı sosyal desteğin potansiyelini etkileyen sosyal desteğin kimler tarafından sağlandığı olacaktır¹⁷⁶. Tardy 1985 yılında sosyal desteğin işlevini ve çeşitlerini açıklayarak sosyal desteğin beş yönünü ortaya koymuştur: Sosyal bağlantı, sosyal desteğin tanımı, sosyal desteğin kapsamı, sosyal desteğin türü ve yönü¹⁷⁷.

1.4.1.2. Sosyal Destek Modelleri

Cohen 1988 ve 2004 yıllarında yaptığı çalışmalarında^{178,179} sosyal destek modellerini ortaya koyarak sosyal desteğin temel etkisi ve tampon etkisinden söz etmiştir ve temel etki modeli göre sosyal destekten yoksun olmak birey üzerinde olumsuz etki yaratacaktır ve her koşulda fiziksel sağlık ve kendini iyi hissetme üzerinde sosyal desteğin olumlu bir etkisi vardır¹⁸⁰. Yine, temel etki modeline göre bireylerin yaşadıkları stres durumundan çıkabilmeleri için sosyal entegrasyon son derece önemlidir¹⁸¹. Diğer taraftan Cohen (1988) ve Cohen (2004)'e göre ikinci model tampon etki modelidir ve bu modelde sosyal destek başa çıkma stratejisi olarak görev yapar ve bu modele göre sosyal destek stresörlerin birey üzerindeki olumsuz etkisini azaltır ve ruh sağlığını korur (sosyal desteğin en önemli işlevi)¹⁸².

1.4.1.3. Algılanan Sosyal Destek Kavramı

Sarason 1985 yılında yaptığı çalışmada sosyal desteği alınan ve algılanan sosyal destek şeklinde sınıflandırmıştır; bireyin sosyal çevresinden aldığı destek alınan

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Alyüz, S.B.A., “Sosyal Desteğin Birey Yaşamında Önemi ve Sosyal Hizmet”, *Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, Cilt 4, Sayı 1, 2020, s.115-134.

¹⁷⁷ Lermi, U., “Ortaokul Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ile Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Eyüpsultan Örneği)”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2020.

¹⁷⁸ Cohen, S., “Psychosocial Models of the Role of Social Support in the Etiology of Physical Disease”, *Health Psychology*, Vol.7(3), 1988, p.269–297.

¹⁷⁹ Cohen, S., “Social Relationships and Health”, *American Psychologist*, Vol.59(8), 2004, p.676–684.

¹⁸⁰ Yavuzer, Y., Albayrak, G., Keldal, G., “Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Problem Çözme Becerilerinin Aracılık Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, 2018, s. 242-255.

¹⁸¹ Olçay, G.U., “Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavisi Gören Bireylerde Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2016.

¹⁸² Yavuzer, Albayrak, Keldal, op. cit., s.242-255.

sosyal destek olarak ve bireyin duygularına odaklanan ve ruhsal bütünlüğünü etkileyen destek ise algılanan sosyal destek olarak tanımlanmıştır.¹⁸³ Bireyin ihtiyaç duyduğunda ulaşılabileceği insanların var olduğuna yönelik algısı ve bireyin yardımlardan memnun olma düzeyi algılanan sosyal desteğin dayanaklarıdır ve algılanan sosyal desteğin bireyin psikolojisi üzerinde etkisi daha fazla olduğu ileri sürülmüştür¹⁸⁴.

1.4.1.4. Algılanan Sosyal Desteğe İlişkin Çalışmalar

Zimet ve arkadaşları 1998 yılında yaptıkları çalışmada algılanan sosyal desteğin çok boyutlu ölçeği üzerinde çalışmışlardır¹⁸⁵. Pietrzak ise 2009 ve 2010 yıllarında yaptığı çalışmalarında¹⁸⁶,¹⁸⁷ Irak operasyonları sırasında gazilere ait sosyal destek ve ilişkili faktörleri incelemiştir. Zatzick ve arkadaşları 1997’de TSSB tanılı Vietnam gazilerinde sosyal destek üzerine çalışmıştır¹⁸⁸. Yine 1987’de Shehan, TSSB tanılı Vietnam gazilerinde eş ve aile boyutunda sosyal destek üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir¹⁸⁹. 1999 yılında Ren ve arkadaşları ABD’li gazilerde¹⁹⁰ ve 2010

¹⁸³ Sarason, I.G., Sarason, B.R., “Social Support: Theory, Research And Applications”, *The Hague, The Netherlands: Martinus Nijhof*, 1985.

¹⁸⁴ Lermi, op. cit., 2020.

¹⁸⁵ Zimet, G.D., Dahlem, N.W., Zimet, S.G., and Farley, G.K., “The Multidimensional Scale Of Perceived Social Support”, *Journal of Personality Assessment*, Vol.52(1), 1998, p.30-41.

¹⁸⁶ Pietrzak, R.H., Johnson, D.C., Goldstein, M.B., Malley, J.C., Southwick, S.M., “Psychological Resilience and Postdeployment Social Support Protect Against Traumatic Stress and Depressive Symptoms in Soldiers Returning From Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom”, *Depression and Anxiety*, Vol.26(8), 2009, p.745-751.

¹⁸⁷ Pietrzak, R.H., Johnson, D.C., Goldstein, M.B., Malley, J.C., Rivers A.J., Morgan C.A., Southwick S.M., “Psychosocial Buffers of Traumatic Stress, Depressive Symptoms, and Psychosocial Difficulties in Veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom”, *Journal of Affective Disorders*, Vol.120, 2010, p.188-192.

¹⁸⁸ Zatzick, et al. “Posttraumatic Stress Disorder and Functioning and Quality of Life Outcomes in a Nationally Representative Sample of Male Vietnam Veterans”, *Am J Psychiatry*, Vol.154(12), 1997, p.1690-1695.

¹⁸⁹ Shehan, C.L., “Spouse Support and Vietnam Veterans' Adjustment to Post-Traumatic Stress Disorder”, *Family Relations*, Vol.36(1), 1987, p.55-60.

¹⁹⁰ Ren, et al. “Social Support, Social Selection and Self-Assessed Health Status: Results From The Veterans Health Study In The United States”, *Social Science and Medicine*, Vol.48, 1999, p.1771-173.

yılında Aflakseir¹⁹¹ ise İranlı savaş gazilerinde sosyal desteğin rolü üzerine çalışmalar yapmışlardır.

Türkiye’ de ise Duran ve Ünsal 2014 yılında malul gazilerin psikolojik dayanıklılıkları üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada ¹⁹² sosyal destekten sözetmişlerdir. Gökhan 2019 yılında yaptığı tez çalışmasında ¹⁹³ Türkiye’de gerçekleşen terör olaylarının psikolojik sonuçları üzerine çalışmıştır ve çalışmasında sosyal destek faktörüne yer vermiştir. Okay ve Karancı ise 2019 yılında Türkiye’de yetişkin bireylerde terörizmin etkisi ve travma sonrası stres üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada sosyal destekten sözetmişlerdir¹⁹⁴.

1.4.2. Başa Çıkma Yöntemleri

1.4.2.1. Stresle Başa Çıkma Modeli

Lazarus (1976)’a göre birey bir durum karşısında tehdit algıladığında başa çıkma için yöntemlere başvurur. Bireyin başvurduğu başa çıkma yöntemi bireyin sosyodemografik özelliklerine (yaş, cinsiyet vb) bağlı olarak değişir¹⁹⁵. Etkili başa çıkma bireyin stresini azaltırken psikolojik bozuklukların gelişimini de önleyebilir¹⁹⁶. Lazarus ve Folkman (1984) tarafından günümüzde yaygın olarak kullanılan stresle başa çıkma modeli çevresel talepler ile kişisel kaynakların kesişimidir¹⁹⁷. Stresle başa çıkma modeli’ne göre stresin meydana okuma, tehdit ve zarar-kayıp olmak üzere üç farklı çeşidi vardır¹⁹⁸.

¹⁹¹ Aflakseir, A., “The Role of Social Support and Coping Strategies on Mental Health of a Group of Iranian Disabled War Veterans”, *Iran J Psychiatry*, Vol.5(3), 2010, p.102-107.

¹⁹² Duran, S., ve Ünsal, G. “Çankırı İlindeki Şehit Aileleri ve Malul Gazilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Depresif Durumlarının Belirlenmesi”, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2014, s.158-163.

¹⁹³ Gökhan, K., “Terör Olaylarının Ardından Travma Sonrası Stres ve Travma Sonrası Gelişim: Maruz Kalmanın, Medyanın, Dünyaya İlişkin Varsayımların, Baş Etmenin ve Ruminasyonların Rolü”, *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

¹⁹⁴ Okay, D., Karancı, A.N. “Voice of the Indirect Victims: Qualitative analysis of the Impact Of Terrorism on Turkish Young Adults”, *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 2019, p.1-20.

¹⁹⁵ Lazarus, A.A., “Psychiatric Problems Precipitated by Transcendental Meditation”, *Psychological Reports*, Vol.39(2), 1976, p.601-602.

¹⁹⁶ Öztürk, Ö., “Umutsuzluk ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolünün İncelenmesi”, *İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2021.

¹⁹⁷ Lazarus, R., and Folkman, S., “Stress, Appraisal, and Coping”, *New York: Springer*, 1984.

¹⁹⁸ Öztürk, op. cit., 2021.

Lazarus ve Folkman (1984)'e göre¹⁹⁹ herhangi bir olay karşısında birey olayın anlamı ve önemine ilişkin değerlendirme yapar: Birincil değerlendirmede–stresörün birey için anlamı belirlenirken ikincil değerlendirmede olayın yol açacağı zararı aşabilme açısından başa çıkma kabiliyetleri değerlendirilir ve sonuçta başa çıkma yöntemleri uygulamaya başlanır²⁰⁰.

1.4.2.2. Stresle Başa Çıkma Yöntemleri

İnsanlar genellikle stresle başa çıkmada iki strateji kullanmaktadırlar: Problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa çıkma²⁰¹. Problem odaklı başa çıkma yönteminde bireyler problemleri durumu değiştirmek ve gelecekte de benzer durumlarla karşılaşmamak için tedbir alırlar; duygu odaklı başa çıkma yönteminde bireyler duygularını farklı şekillerde (yeme-içme, ağlama vb.) boşaltma eğilimi sergilerler veya duygularını ertelerler²⁰²

Problem odaklı başa çıkma yöntemlerinde Atkinson vd., (2010)'na göre²⁰³ problemin çözümüne yönelik eylemde bulunulur ve (problemi tanımlama, değerlendirme, alternatif çözümler bulma ve uygun çözüme karar verme) stresöre uygun tepki geliştirilir²⁰⁴. Stresli olay sonrasında problem odaklı başa çıkmaya başvuran bireylerde depresyon düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna da yer verilmiştir²⁰⁵.

Folkman ve Lazarus (1980) ve (1986)'a göre^{206, 207} problem odaklı yaklaşımda birey bilinçli çabalar ile sorunu belirler, çözüme yönelik alternatifler üretir, bu

¹⁹⁹ Lazarus and Folkman, op. cit., 1984.

²⁰⁰ Küçüktahtlıdil, S., “Sigorta Sektöründe Çalışan Kişilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başetme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2016.

²⁰¹ Lazarus and Folkman, op. cit., 1984.

²⁰² Küçüktahtlıdil, S., “Sigorta Sektöründe Çalışan Kişilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başetme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2016.

²⁰³ Atkinson, R.C., Atkinson, R., Smith, E.E., Bem, D.J., Nolen-Hoeksema, S., *Psikolojiye Giriş (2. Baskı)*, Arkadaş Yayınevi, 2002.

²⁰⁴ Tekdemir, S., “Doğuştan Görme Engelli Ergenlerin (12-18 Yaş) Öz Kavramı ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Araştırılması”, *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2016.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Folkman, S., and Lazarus, R.S., “An Analysis of Coping In A Middle-Aged Community Sample”, *Journal of Health and Social Behavior*, Vol.21(3), 1980, p.219-239.

²⁰⁷ Folkman, S. et al., “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.50(3), 1986, p.571-579.

alternatiflerin yarar ve zararlarını değerlendirir, alternatifler arasından seçim yapar ve uygular.

Birey stresli olayla karşılaştığında bu olay üzerinde kontrolü olduğunu düşünürse problem odaklı başa çıkmaya başvurmaktadır²⁰⁸. Başa çıkma üzerinde düşünme, başa çıkmada sosyal çevreden tavsiye (ve destek) alma ve başa çıkma amacıyla dikkat dağınıcılardan kaçınma bu yaklaşıma örnektir²⁰⁹.

Duygu odaklı başa çıkma yöntemleri problem karşısında olumsuz duygular yaşayan bireyin problemi çözmesinin zorlaşmaması için kullanılır; bu tür başa çıkma kontrolü güç stresli olaylarda yardımcı olmaktadır²¹⁰. Duygu odaklı başa çıkmaya örnek olarak²¹¹ kabullenme, sosyal desteğe başvurma, yeniden değerlendirme verilebilir. Problem odaklı başa çıkma problemin çözümüne yönelik olup daha işlevsel kabul edilmektedir²¹².

Lazarus ve Folkman (1984)'e göre²¹³ bireyler kontrol edemedikleri stresli bir olayla karşılaştıklarında (durumun üzerinde kontrolünün olmadığına inanma) duygu odaklı başa çıkma kullanmaktadırlar.

Olumsuz duygularla başa çıkma yöntemleri bilişsel ve davranışsal stratejiler biçiminde sınıflandırılabilir: Bilişsel stratejilerde probleme ilişkin düşünceler ertelenir ve başa çıkma çabaları gösterilir²¹⁴. Davranışsal stratejilerde birey problemden kurtulmak amacıyla egzersiz yapabilir, alkol/madde kullanabilir²¹⁵.

1.4.2.3. Başa Çıkma Yöntemlerine İlişkin Çalışmalar

²⁰⁸ Öztürk, Ö., "Umutsuzluk ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolünün İncelenmesi", *İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2021.

²⁰⁹ Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K. "Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.56(2), 1989, p.267-283.

²¹⁰ Tekdemir, op. cit., 2016.

²¹¹ Folkman, S. et al., "Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.50(3), 1986, p.571-579.

²¹² Küçüktahtlıdil, S., "Sigorta Sektöründe Çalışan Kişilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başetme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2016.

²¹³ Lazarus and Folkman, op. cit., 1984.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

Lazarus ve Folkman (1984)²¹⁶ başa çıkmada bilişsel değerlendirme mekanizmaları ve başvurulan yöntemler üzerinde durmuşlardır: Bireyin üzerinde kontrolü olmadığını düşündüğü olaylarda duygu odaklı ve aksi durumda problem odaklı başa çıkmaya başvurduklarını ve bireyde olumlu algılamanın (duygu odaklı) ve planlı problem çözmeye yönelik stratejilerin stresörün sonucuyla pozitif yönlü ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Agresif davranışlar ve karşı çıkmanın olumsuz sonuçlanmayla ilişkili olabileceği gözlemlenmiştir²¹⁷.

Türkiye’ de ise Akkoyun 2004 yılında yaptığı tez çalışmasında²¹⁸ stresle başa çıkma üzerinde durmuştur ve stresle başa çıkmaya yönelik Jandarma Genel Komutanlığında bir uygulama çalışması gerçekleştirmiştir.

1.4.3. Psikolojik Yardım Alma

1.4.3.1. Psikolojik Yardım Alma Kavramı

Fisher ve Turner’in 1970 yılında yardım alma davranışı üzerine yaptıkları çalışmada²¹⁹ bireyin karşılaştığı bir problemle başa çıkması sürecinde denge durumunun bozulması ve bireyin zorlanması nedeniyle başa çıkma ve problemi çözmek için başka kaynaklara başvurması üzerinde durulmuştur. Vogel ve arkadaşlarının 2005 yılında beklentiler ve tutumların psikolojik yardım alma davranışına etkisi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında²²⁰ sosyal çevresinde psikolojik yardım alma davranışı desteklenen bireylerin psikolojik yardım almayı olumlu bir karar değerlendirdikleri ortaya konmuştur.

1.4.3.2. Psikolojik Yardım Alma Tutumu

²¹⁶ Lazarus and Folkman, op. cit., 1984.

²¹⁷ Öztürk, Ö., “Umutsuzluk ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolünün İncelenmesi”, *İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2021.

²¹⁸ Akkoyun, N., “Örgütsel Stres, A Tipi Kişilik ve Stresle Başa Çıkma: Jandarma Genel Komutanlığında Bir Uygulama”, *Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2004.

²¹⁹ Fischer, E.H., and Turner, J.L., “Development and Research Utility of an Attitude Scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol.35, 1970, p.79-90.

²²⁰ Vogel, D.L. et al., “The Role of Outcome Expectations and Attitudes on Decisions To Seek Professional Help”, *Journal of Counseling Psychology*, Vol.52(4), 2005, p.459-470.

Kushner ve Sher 1991 yılında tedavi korkusu ve psikolojik yardımdan faydalanma ilişkisi üzerine bir gözden geçirme çalışması²²¹ yapmışlardır. Bu çalışmada²²² ruh sağlığını tehlikede görmesine neden olan bir zorlantı ile karşılaşan bireyin yeniden dengeli bir duygu durumu sağlamak amacıyla profesyonel bir kişiden yardım alması psikolojik yardım alma tutumu şeklinde tanımlanmıştır. Psikolojik yardım almaya karşı tutumlar olumlu veya olumsuz olabilir. Topkaya (2011)'e göre²²³ yaşamlarında zorlantı ile karşılaşan pek çok birey psikolojik yardım alma konusunda olumsuz tutum göstermekte iken diğer bireyler karşılaştıkları problemden (ve yol açan sıkıntıdan) kurtulmak ve çözüm bulmak amacıyla olumlu tutum göstermektedirler.

Fischer ve Turner (1970)'a göre²²⁴ psikolojik yardım alma tutumu psikolojik yardım ihtiyacının farkına varılması, reddedilme korkusu, kişiler arası açıklık, psikolojik danışmana duyulan inanç alt boyutlarında sınıflandırılabilir. Vogel ve arkadaşlarının 2007 yılında yaptıkları iki çalışmada^{225,226} psikolojik yardım almadan kaçınma davranışına neden olan psikolojik faktörleri (tedavi korkusu, sosyal damgalanma vb.) ve sosyal ilişkilerin etkisini ortaya koymuşlardır. Yine, Vogel ve Wester'in 2003 yılında gerçekleştirdikleri bir çalışmada²²⁷ ise psikolojik yardım alma tutumunda kendini açma kavramının etkisinden söz edilmiştir.

1.4.3.3. Psikolojik Yardım Alma Tutumuna İlişkin Araştırmalar

Fischer ve Turner (1970)'e göre²²⁸ psikolojik yardım almaya ilişkin düşük puanın bireyin sorunlarını kendisinin çözebileceğine inanması ve yardıma daha az

²²¹ Kushner, M.G., Sher, K.J., "The Relation of Treatment Fearfulness and Psychological Service Utilization: An Overview", *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol.22(3), 1991, p.196-203.

²²² Ibid.

²²³ Topkaya, N., "Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalanma, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, 2011.

²²⁴ Fischer, E.H., and Turner, J.L., "Development and Research Utility of an Attitude Scale", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol.35, 1970, p.79-90.

²²⁵ Vogel, D.L. et al., "Avoidance of Counseling: Psychological Factors That Inhibit Seeking Help", *Journal of Counseling and Development*, Vol.85, 2007, p.410-422.

²²⁶ Vogel, D.L. et al., "Seeking Help From A Mental Health Professional: The Influence Of One's Social Network", *Journal of Clinical Psychology*, Vol.63(3), 2007, p.233-245.

²²⁷ Vogel, D.L., and Wester, S.R., "To Seek Help Or Not To Seek Help: The Risks Of Self Disclosure", *Journal of Counseling Psychology*, Vol.50, 2003, p.351-361.

²²⁸ Fisher and Turner, op. cit., 1970.

ihtiyaç duyması ile; yüksek puanın bireyin sorunlarını yalnız başına çözemeyeceğine duyduğu inanması ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Güç 2015 yılında yaptığı tez çalışmasında²²⁹ üniversite öğrencilerinde psikolojik yardım alma tutumlarını incelemiştir. Buna göre psikolojik yardım alma tutumları üzerine yapılan çalışmalarda kişilik tipleri, kendini açma, yaş vb. faktörlerle yardım alma tutumu arasındaki ilişkiler incelenmiştir, diğer bazı çalışmalarda ise psikolojik yardım almayı engelleyen etkenler üzerinde durulmuştur.

Rickwood vd., 2005 yılında²³⁰ genç bireylerde psikolojik sorunları için profesyonel yardım alma tutumu, Topkaya vd., 2014 yılında²³¹ psikolojik yardım alma tutumu ile bireysel ve çevresel faktörler üzerinde durmuşlardır. Topkaya ve Büyükgöze ise 2015 yılında²³² algılanan sosyal destek, yaşam doyumu, psikolojik yardım alma tutumu arasındaki ilişkileri incelemiştir. Topkaya ve Meydan, 2013 yılında yaptıkları bir çalışmada²³³ üniversite öğrencilerinin profesyonel olmayan yardım kaynaklarından en çok aile ve arkadaşlarını tercih ettiklerini ortaya koymuşlardır.

Gizir ve Gürsoy'un 2018 yılında yaptıkları bir çalışmada²³⁴ üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım alma tutumlarını, sosyal damgalanma ve kendini damgalamayı, incelemişlerdir. Türküm, 2001 yılında yaptığı bir çalışmada²³⁵ demografik değişkenler ile yardım alma tutumu ilişkisini; 2005 yılında yaptığı bir

²²⁹ Güç, E., "Üniversite Öğrencilerinin Kendini Damgalama, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Psikolojik Yardım Arama Tutumlarının İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 2015.

²³⁰ Rickwood, D., Deane, F.P., Wilson, C.J., Ciarrochi, J., "Young People's Help-Seeking For Mental Health Problems", *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, Vol.4(3), 2005, p.218-51.

²³¹ Topkaya, N., "Psikolojik Yardım Alma Niyetini Yordamada Demografik, Bireysel ve Çevresel Faktörler", *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(74), 2014, s.1-11.

²³² Topkaya, N., ve Büyükgöze, K.A., "Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu, Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum ve Niyet Arasındaki İlişkiler: Bir Model Çalışması", *Turkish Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 2015, s.979-996.

²³³ Topkaya, N., ve Meydan, B., "Üniversite Öğrencilerinin Problem Yaşadıkları Alanlar, Yardım Kaynakları ve Psikolojik Yardım Alma Niyetleri", *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2013, s.25-37.

²³⁴ Gürsoy, O., ve Gizir, C.A., "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Öznel Sıkıntıları Açma, Benlik Saygısı ve Cinsiyetin Rolü", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 8, Sayı 49, 2018, s. 137-155.

²³⁵ Türküm, A.S., "Stresle Başa çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, s. 1-16.

çalışmada ²³⁶ üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım alma yönelik tutumlarını; 2000 yılında yaptığı bir çalışmada üniversite öğrencilerinde kendini açma ve psikolojik yardım alma tutumlarını incelemiştir.

Demirkıran'ın 2007 yılında stres kaynakları ve stres yönetimi üzerine yaptığı tez çalışmasında²³⁷ askerliğin stres açısından riskli meslekler arasında bulunduğundan, özellikle muharebe stresinin eğitilmiş askerler üzerinde bile büyük etkisi olabileceğinden söz edilmiştir. Aynı çalışmada²³⁸ aralıksız devam eden çatışmalarda askerlerin kendilerini yenilemelerine fırsat tanınmasının önemi vurgulanmıştır ve R-R periyotları (Rest and Recreation) ile askerlere kısa destekleyici psikoterapiler uygulanmasının gerekliliği ifade edilmiştir.

Öcal (2019)'a göre²³⁹ psikolojik yardım alma tutumu üzerine yapılan çok sayıda çalışmada kendini açma, tedavi korkusu, sosyal damgalanma vb. üzerinde durulmuştur.

1.5. Gazilerde Yaş, Medeni Durum ve Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri

1.5.1. Yaş ile Çatışma Travması İlişkileri

Kessler'in 2005 yılında yaptığı TSSB riskine ilişkin bir epidemiyolojik çalışmada²⁴⁰ TSSB başlangıç yaşının 23 olduğunu gösterilmiştir. Diğer taraftan travma maruziyeti riskinin en yüksek olduğu yaş aralığının 16-20 yaş olduğu

²³⁶ Türküm, A.S., "Who Seeks Help? Examining the Differences in Attitude of Turkish University Students Toward Seeking Psychological Help by Gender, Gender Roles and Help-Seeking Experiences", *The Journal of Men's Studies*, Vol.13, 2005, p.389-401.

²³⁷ Demirkıran, M., "Stres Kaynakları ve Askeri Örgütlerde Stres Yönetimi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2007.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Öcal, G., "Yardım Arama Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Çiftlerin Evlilik Uyumu ve Yardım Arama Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

²⁴⁰ Kessler, R.C. et al., "Lifetime Prevalence and Age-of-Onset Distributions of DSM-IV Disorders in the National Comorbidity Survey Replication", *Archives of General Psychiatry*, Vol. 62, 2005, p.593-602.

gösterilmiştir²⁴¹. Kobayashi vd., 2019'ye göre²⁴² benzer travmatik olay sonrasında farklı yaş gruplarında TSSB riskini inceleyen çalışmalar yapılmıştır ve yaşa bağlı TSSB gelişim riski tahmin edilmeye çalışılmıştır. Ancak Kobayashi vd., 2019'ye göre bu araştırmaların sonuçları birbiriyle tutarlı bulunmamıştır ve Kobayashi bu durumu metodolojik farklılıklarla açıklamaya çalışmıştır.

Kang vd., 2019 yılında yaptıkları bir sistematik derleme çalışmalarında²⁴³ daha yaşlı gazilerin TSSB yanında daha sıklıkla eş tanı aldıklarını da ortaya koymuştur. Ayrıca, yaşlanmayla ortaya çıkan ikincil sağlık sorunlarının da TSSB belirtilerini şiddetlendirebileceği öne sürülmektedir²⁴⁴. Yine, Armenta ve arkadaşlarının 2018 yılında yaptıkları çalışmada²⁴⁵ demografik ve askeri veriler personel dosyalarından elde edilmiştir ve savaş gazilerinin medeni durum, eğitim düzeyi vb. incelenen verileri ile TSSB gelişimi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre 1960 öncesi doğumlu olmak (1980 veya sonrasına kıyasla), düşük eğitim düzeyine sahip olmak ve evli olmak risk faktörleri olarak belirtilmiştir. TSSB belirtilerinin yaşla beraber artış göstermesinde çeşitli sebepler olduğu öne sürülmüştür: iş hayatından emekli olmuş olmak, tıbbi sorunların bulunması, geçmişte stresle başa çıkma amacıyla alkol kullanımı ve bırakmış olma²⁴⁶. Vietnam gazilerinin mevcut TSSB belirtileri üzerine yapılan bir çalışmada²⁴⁷ yaşlanan çok sayıda gazi Vietnam çatışmasından otuz yıldan fazla süre geçmesine karşın TSSB belirtileri yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca ABD'de TSSB sıklığının genç yetişkinlerde daha düşük (daha yaşlı gazilere kıyasla) olduğu gösterilmiştir ve TSSB ile yaşa bağlı kronik sağlık sorunları arasında ilişki üzerine kanıtlar toplandığı ifade edilmiştir²⁴⁸. Ayrıca yaşla

²⁴¹ Breslau, N. et al., "Trauma and Posttraumatic Stress Disorder In The Community: The 1996 Detroit Area Survey Of Trauma", *Archives of General Psychiatry*, Vol.55, 1998, p.626-632.

²⁴² Kobayashi, I., Sledjeski, E.M., Delahanty, D.L., "Gender and Age Interact to Predict the Development of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms Following a Motor Vehicle Accident", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, Vol.11(3), 2019, p.328-336.

²⁴³ Kang, B., Xu, H., McConnell, E.S., "Neurocognitive and Psychiatric Comorbidities of Posttraumatic Stress Disorder Among Older Veterans: A Systematic Review", *International Journal of Geriatric Psychiatry*, Vol.34(4), 2019, p. 522-538.

²⁴⁴ Veterans Law [<https://cck-law.com/>] (Son Erişim Tarihi: 12.07.2021).

²⁴⁵ Armenta, R.F. et al., "Factors Associated with Persistent Posttraumatic Stress Disorder Among U.S. Military Service Members and Veterans", *BMC Psychiatry*, Vol.18(48), 2018, p.1-11.

²⁴⁶ National Center for PTSD. U.S. Department of Veterans Affairs, Washington DC. [<https://www.ptsd.va.gov/>] (Son Erişim Tarihi: 23.03.2022).

²⁴⁷ Goldberg, J. vd., "Prevalence of Post-Traumatic Stress Disorder in Aging Vietnam-Era Veterans: Veterans Administration Cooperative Study 569: Course and Consequences of Post-Traumatic Stress Disorder in Vietnam-Era Veteran Twins", *Am J Geriatr Psychiatry*, Vol.24(3), 2016, p.181-191.

²⁴⁸ Lee, L., "PTSD and Aging", *PTSD Research Quarterly*, Vol.30(4), 2019, p.1-15.

birlikte emeklilik döneminde gazileri rahatsız edici düşüncelerden (veya tekrar eden anılardan-flaşbekler) uzaklaştıracak daha az sayıda zorunlu etkinlik bulunduğu (iş veya mesleğin başa çıkma stratejisi olarak kullanılması) ve bu durumun da TSSB belirtilerinde artışa neden olabileceği belirtilmektedir²⁴⁹.

TSSB tanısı almış olan gazilerin yaş ortalamaları üzerine yapılan çalışmalardan bazıları ise yukardaki araştırmalardan farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin Frueh ve arkadaşlarının 2007 yılında TSSB de yaş farklarının etkisini incelemek amacıyla yaptıkları kesitsel epidemiyolojik bir çalışmanın sonuçlarında²⁵⁰ katılımcılar arasında en yaşlı grup olan 65 yaş grubu gazilerde TSSB prevalansının -18-44 yaş grubuna kıyasla- daha düşük olduğu gösterilmiştir. Yirmi beş yaşından daha genç yaşta çatışmaya katılmış askerlerin TSSB gelişim ihtimalinin yedi kat daha fazla olduğu da ifade edilmektedir²⁵¹. TSSB tanılı ve engelli Kanada Barışgücü askerleri ile yapılan bir çalışmada²⁵² katılımcılardan daha genç (ortalama yaş 40.43, 46.49 yaş ile kıyasla), olanların TSSB geliştirme ihtimali daha yüksek bulunmuştur. Van der Wal ve arkadaşlarının 2021 yılında yayınladıkları ve 10 yıllık izleme sonuçlarını sundukları boylamsal çalışmalarında²⁵³ ise ISAF görevi kapsamında Afganistan’da görev yapmış Hollandalı gazilerde TSSB ve ilişkili risk faktörleri incelemişlerdir. Bu araştırmanın sonuçları²⁵⁴ daha önceden tanımlanmış risk faktörlerinin (daha genç yaşta olmak, daha düşük rütbede olmak, daha zayıf sosyal destek vb) görevden on yıl sonra hala TSSB gelişimi ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

1.5.2. Medeni Durum ile Çatışma Travması İlişkileri

²⁴⁹ Veterans Law [<https://cck-law.com/>] (Son Erişim Tarihi: 12.07.2021).

²⁵⁰ Frueh, B.C. vd., “Age Differences in Posttraumatic Stress Disorder, Psychiatric Disorders, and Healthcare Service Use Among Veterans in Veterans Affairs Primary Care Clinics”, *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, Vol.15, 2007, p.660-72.

²⁵¹ Krams, B., Healthline Media [<https://www.healthline.com/health-news/>] (Son Erişim Tarihi: 30.01.2019).

²⁵² Richardson, J.D. vd., “Posttraumatic Stress Disorder and Health-Related Quality of Life among a Sample of Treatment- and Pension-Seeking Deployed Canadian Forces Peacekeeping Veterans”, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol.53(9), 2008, p.594-600.

²⁵³ Wal Van der, S., Vermetten, E., Elbert, G. “Long-Term Development of Post-Traumatic Stress Symptoms and Associated Risk Factors In Military Service Members Deployed To Afghanistan: Results From The PRISMO 10-Year Follow-up”, *European Psychiatry*, Vol.64(1), 2021, E10.

²⁵⁴ Ibid.

Eşin sosyal desteğinin gazilerde TSSB gelişimi riskini düşürme üzerine etkileri olduğu sonucuna yer veren araştırmalar^{255,256,257} vardır. Diğer taraftan gazilerde ilişki anlaşmazlıklarının ise TSSB belirtilerini şiddetlendirme potansiyeli olduğu da ileri sürülmüştür²⁵⁸.

Afganistan'daki Kalıcı Özgürlük Harekatı (OEF) ve Irak savaşı (veya OIF) sırasında görev almış askerler üzerine yapılan medeni durum-TSSB prevalansı ilişkisine dair çalışmalar^{259, 260} yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar^{261, 262} birbiriyle uyumlu sonuçlar vermemiştir: bazı çalışmalarda medeni durum ile TSSB gelişimi arasında ilişki bulunmamıştır, bir çalışmada²⁶³ evli olmanın TSSB gelişimi riskini arttığı sonucuna yer verilmiştir ve diğer bir çalışmada²⁶⁴ ise bekar veya boşanmış personel arasında TSSB gelişim riskinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Vogt vd. 2011 yılında yaptığı çalışmasında²⁶⁵ boşanmanın TSSB gelişimi üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Vasterling vd., ise 2010 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında²⁶⁶ ilişki durumunun TSSB gelişimi üzerine

²⁵⁵ Dinenberg, R.E., McCaslin, S.E., Bates, M.N., Cohen, B.E., "Social Support May Protect Against Development of Posttraumatic Stress Disorder: Findings From The Heart and Soul Study", *Am J Health Promot.*, Vol.28(5), 2014, p.294-7.

²⁵⁶ Evans, S.E., Steel, A.L., Watkins, L.E., DiLillo, D., "Childhood Exposure to Family Violence and Adult Trauma Symptoms: The Importance of Social Support From a Spouse", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.6(5), 2014, p.527-536.

²⁵⁷ Vogt, J. vd., "On the Role of Goal Relevance in Emotional Attention: Disgust Evokes Early Attention To Cleanliness", *Cognition and Emotion*, Vol.25(3), 2011, p.466-77.

²⁵⁸ Evans, L., Cowlshaw, S., Forbes, D., Parslow, R., Lewis, V., "Longitudinal Analyses Of Family Functioning In Veterans and Their Partners Across Treatment", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol.78(5), 2010, p.611-622.

²⁵⁹ Riddle, J.R., Smith, T.C., Smith, B., Corbeil, T.E., Engel, C.C., Wells, T.S., Hoge, C.W., Adkins, J., Zamorski, M., Blazer, D., "Millennium Cohort: The 2001-2003 Baseline Prevalence of Mental Disorders in the U.S. Military", *Journal of Clinical Epidemiology*, Vol.60, 2007, p.192201.

²⁶⁰ Schell, T.L., Marshall, G.N., "Survey of Individuals Previously Deployed For OEF/OIF", *Invisible war wounds*, RAND Center for Military Health Policy Research, 2008.

²⁶¹ Riddle, op. cit., p.192-201.

²⁶² Schell, op. cit., 2008.

²⁶³ Grieger, T.A., Cozza, S.J., Ursano, R.J., Hoge, C., Martinez, P.E., Engel, C.C., Wain, H.J. "Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Battle-injured Soldiers", *American Journal of Psychiatry*, Vol.163, 2006, p.1777-1783.

²⁶⁴ Smith, T.C., Ryan, M.A., Wingard, D.L., Slymen, D.J., Sallis, J.F., Kritz-Silverstein, D., "New Onset and Persistent Symptoms of Post-Traumatic Stress Disorder Self Reported After Deployment and Combat Exposures: Prospective Population Based US Military Cohort Study", *British Medical Journal*, Vol.336, 2008, p.366371.

²⁶⁵ Vogt, J. vd., "On the Role of Goal Relevance in Emotional Attention: Disgust Evokes Early Attention To Cleanliness", *Cognition and Emotion*, Vol.25(3), 2011, p.466-77.

²⁶⁶ Vasterling J.J., Proctor S.P., Friedman M.J., Hoge C.W., Heeren T., King L.A., King D.W., "PTSD Symptom increases in Iraq-deployed Soldiers: Comparison with Nondeployed Soldiers and Associations with Baseline Symptoms, Deployment Experiences, and Postdeployment Stress", *Journal of Traumatic Stress*, Vol.23, 2010, p.4151.

etkisini incelemişlerdir ve aile ilişkisinin TSSB ölçek puanlarına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Genel olarak TSSB tanılı erkek savaş gazileri -TSSB tanısı almamış olanlara göre- sorun (evlilik veya ilişki problemleri, ebeveynlik problemleri, aile işlevlerinde sorunlar) bildirmeye daha fazla yatkın bulunmaktadır²⁶⁷. Hem savaş gazilerinde hem de partnerlerinde düşmanlık ve psikolojik şiddetin daha sık olduğu, kabul ve mizahın ise daha az gösterildiği ortaya konmuştur ve bu durum TSSB ile ilişkili bulunmuştur²⁶⁸.

Savaş gazilerinin yaklaşık üçte biri travma sonrasında boşanma yaşadığını bildirmiştir ve -benzer yaş ve eğitim düzeyine sahip sivillere kıyasla- boşanmış savaş gazileri anlamlı derecede daha zayıf sosyal destek ve daha yüksek travma sonrası stresi bildirmişlerdir²⁶⁹. 2014 yılında yapılan bir çalışmada²⁷⁰ Irak ve Afganistan görevlerinde çok sayıda çatışma tecrübesi yaşamış TSSB tanılı gazilerde TSSB belirtileri, sakatlık durumu, alkol ve/veya madde kullanımı, psikolojik ve fiziksel şiddet incelenmiştir. Bu çalışmada sözü edilen bu faktörlerin çiftler arası çatışmacılığı şiddetlendirdiği ortaya konulmuştur²⁷¹. 2005 yılında yapılan diğer bir çalışmada²⁷² ise TSSB tanılı savaş gazilerinin eşlerinin evliliğe ait algıları incelenmiştir. Bu araştırmada²⁷³ medeni durum-TSSB ilişkisine yer verilmiştir ve TSSB tanılı savaş gazilerinin eşlerinin yaşamlarının büyük ölçüde eşlerinin hastalığının etrafında döndüğüne dikkat çekilmiştir, araştırmacılara göre bu eşler sürekli gerginliğe maruz kalmaktadır.

1.5.3. Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri

²⁶⁷ National Center for PTSD. U.S. Department of Veteran Affairs, Washington DC. [https://www.ptsd.va.gov/] (Son Erişim Tarihi: 23.03.2022).

²⁶⁸ Miller, M.W., vd., "PTSD and Conflict Behavior Between Veterans and Their Intimate Partners", *Journal Of Anxiety Disorders*, Vol.27(2), 2013, p.240-251.

²⁶⁹ Grosa, D.F. vd., "Relations between Post-Deployment Divorce/Separation and Deployment and Post-Deployment Stressors, Social Support, and Symptomatology in Veterans With Combat-Related PTSD Symptoms", *Journal of Military, Veteran and Family Health*, Vol.5(2), 2019, p.125-135.

²⁷⁰ Gerlock, A.A., Grimesey, J., Sayre, G., "Military-Related Posttraumatic Stress Disorder and Intimate Relationship Behaviors: A Developing Dyadic Relationship Model", *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol.40(3), 2014, p.344-356.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Dekel, R. vd. "Being a Wife of a Veteran with Posttraumatic Stress Disorder", *Family Relations*, Vol.54(1), 2005, p.24-36.

²⁷³ Ibid.

Xue ve arkadaşlarının 2015 yılında silahlı çatışma kaynaklı TSSB olguları üzerine yaptıkları bir meta-analiz çalışmasında²⁷⁴ TSSB gelişimi için risk oluşturan belirli faktörler incelenmiştir. Bu çalışmada²⁷⁵ travma sürecinin çeşitli yönleri de risk faktörleri arasında gösterilirken savaş gazilerinde düşük eğitim düzeyi, travma maruziyeti sırasında rütbeli gazi olmamak vb. faktörlerin de TSSB gelişimi için risk faktörleri olduğuna dikkat çekilmiştir.

Nayback ve arkadaşları ise 2008 yılında savaş gazilerinde TSSB gelişimini etkileyen sosyoekonomik statü vb. sosyokültürel faktörleri incelemişlerdir²⁷⁶ ve düşük eğitim düzeyi vb. faktörlerinin savaş gazilerinde TSSB'nin etkili şekilde yönetilebilmesini zorlaştırabileceğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca araştırmanın sonuçlarına göre²⁷⁷ düşük eğitim düzeyine sahip savaş gazilerinde söz edilen psikopatolojinin yükü daha fazla olabilir ve bu durum TSSB'ye ait davranışsal risk faktörlerinde artışa neden olabilir.

Kintzle'nin 2018 yılında gazilerde silahlı çatışma tecrübesi ve sosyal ilişkiler üzerine yaptığı bir çalışmada²⁷⁸ farklı eğitim düzeylerine sahip gazilerin TSSB gelişim yüzdeleri karşılaştırılmıştır; kolej mezunu, üniversite mezunu ve yüksek lisans düzeyinde eğitim görmüş savaş gazilerinin TSSB gelişim oranlarına yer verilmiştir ve örneğin kolej mezunu savaş gazilerinde TSSB gelişim oranı yüzde 26.49 iken yüksek lisans mezunu olanlarda bu oran yüzde 18.45 düzeyinde kalmıştır.

Armenta ve diğerlerinin 2018 yılında ABD'li savaş gazilerinde TSSB ile ilişkili faktörleri inceledikleri çalışmalarında²⁷⁹ bu faktörlerden bazılarının TSSB gelişim ihtimali ile ilişkili olduğu sonucuna yer verilmiştir ve ABD'li savaş gazilerinde daha düşük eğitim düzeyi TSSB gelişimi ile anlamlı derecede ilişkili bulunmuştur.

²⁷⁴ Xue, C. vd., "A Meta-Analysis of Risk Factors for Combat-Related PTSD among Military Personnel and Veterans", *PLoS ONE*, Vol.10(3), 2015, e0120270.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Nayback, A.M., "Health Disparities in Military Veterans with PTSD: Influential Sociocultural Factors", *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, Vol.46(6), 2008, p.41-51.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Kintzle, vd., "PTSD in U.S. Veterans: The Role of Social Connectedness, Combat Experience and Discharge", *Healthcare (Basel, Switzerland)*, Vol.6(3), 2018, p.102.

²⁷⁹ Armenta, R.F. vd., "Factors Associated With Persistent Posttraumatic Stress Disorder Among U.S. Military Service Members And Veterans", *BMC Psychiatry*, Vol. 18(48), 2018, p.1-11.

Wisco ve arkadaşlarının 2014 yılında ABD’li gaziler üzerine yaptıkları bir çalışmada²⁸⁰ TSSB tanılı olan ve olmayan gaziler belirli sosyodemografik veriler üzerinden karşılaştırılmıştır; kolej ve yukarısı düzeyinde eğitim almış 2421 gazi TSSB tanısı almamış, 83 gazi ise almıştır. Bu araştırmada²⁸¹ yüksek eğitim düzeyine sahip olmanın yanı sıra yüksek gelir düzeyinin de TSSB gelişim ihtimalini düşüren faktörler arasında yer aldığı sonucuna yer verilmiştir.

1.6. Araştırmanın Niteliği

Bu tez çalışması silahlı çatışma sırasında yaralanmış TSSB tanılı askerlerde seçilen demografik özellikler (yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi) ile TSSB gelişimi ilişkisi ve sosyal destek algıları, başa çıkma yöntemleri ve profesyonel yardım arama tutumlarını kapsamaktadır. İncelenen araştırmaların seçilmesinde yıl aralığı sınırlandırması yapılmamıştır. İncelenen araştırmalarda yer alan gaziler İstanbul ve Ankara illerinde oturan ve TSSB tanılı bireylerdir. Benzer tecrübeye sahip ancak TSSB dışında bir tanı almış bireyleri konu almış araştırmalar tezin kapsamına alınmamıştır.

1.7. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de terörle mücadelede görev alan güvenlik güçlerinin psikolojik sağlıklarını incelemeye yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Silahlı çatışma deneyimine bağlı olarak gelişen TSSB, Türkiye’de terörle mücadele kapsamı içerisinde karşılaşılan bir sendromdur. Terörle mücadele eden Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personelinin psikolojik iyi oluş durumlarının belirlenmesi son derece önemlidir. Böylece, TSSB geliştirme riski bulunan görev yapmış askerlerde çatışmaya bağlı travma etkilerini azaltmak mümkün olabilecektir.

Tez kapsamında incelenen araştırmalardan derlenen veriler konuya ilişkin literatür sonuçlarıyla araştırma soruları ışığında karşılaştırılmıştır. İleriye yönelik olarak terörle mücadele operasyonlarını takiben yapılacak periyodik çalışmalar, gazi olmuş personele ilişkin kapsamlı bir veri havuzu oluşturulmasına katkıda

²⁸⁰ Wisco, B.E., Marx, B.P., Wolf, E.J., Miller, M.W., Southwick, S.M., Pietrzak, R.H., “Posttraumatic Stress Disorder In The US Veteran Population: Results From The National Health and Resilience In Veterans Study”, *J Clin Psychiatry*, Vol.75(12), 2014, p.1338-46.

²⁸¹ Ibid.

bulunabilecektir. Türkiye'de çatışma travmasına ilişkin ve güvenlik güçlerine - özellikle TSK personeline- yönelik olarak katılımcı sayısı yüksek ve mukayeseli çalışmalar yapılması gerekliliği açıktır.

Bu çalışma kapsamında TSK bünyesinde görev alarak terörle mücadele amacıyla operasyonlara katılmış olan ve silahlı çatışmaya girmek suretiyle *reel ölüm tehdidi* tecrübesine sahip olmuş TSSB tanımlı askerleri konu almış araştırmaların sonuçları incelenmiştir. İncelenen araştırmalardan derlenen veriler yardımıyla silahlı çatışmaya giren personelin oluşabilecek çatışma travması ile başa çıkabilmeleri amacıyla gerekli fiziki koşulların ve sosyal destek mekanizmalarının iyileştirilmesi söz konusu olabilecektir.

1.8. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

1.8.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı askerlik görevi sırasında silahlı çatışmada yaralanarak gazi olmuş bireylerin sosyo-demografik özellikleriyle TSSB gelişimi arasındaki ilişkinin incelenen araştırmaların sonuçlarının sistematik olarak derlenmesi yoluyla araştırılmasıdır. Diğer bir amaç da TSSB tanımlı gazilerin kullandıkları başa çıkma yöntemleri, sosyal destek algıları ve psikolojik yardım alma tutumlarına ilişkin araştırmaların sonuçlarının derlenmesiyle elde edilen verilerin sunulmasıdır.

Savaş deneyimine bağlı travma bozukluklarının ruh sağlığı çalışanlarının geneli tarafından kabul edilmesi, son yarım yüzyıla yakın dönemde gerçekleşmiştir. Savaş şartlarında fiziksel yaralanma deneyimleri, akut veya kronik ruhsal belirtilere neden olmaktadır.²⁸² Travmatik olaylar arasında sayılan silahlı çatışma deneyimi, TSSB adı verilen ruhsal bozukluğun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.²⁸³ Silahlı çatışma öncesi herhangi bir tanısı konmuş ruhsal rahatsızlık belirtisine sahip olmayan bir asker, savaş deneyimini izleyen süreçte tepkilerinde azalma, silahlı çatışma sırasındaki olayları yeniden yaşantılama ve zevk alınan etkinliklere ilgide azalma vb.

²⁸² Şar, V., "Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres", *Okmeydanı Tıp Dergisi*, Cilt 33, 2017, s.114-120.

²⁸³ Lotfi, S., ve Başçılar, M., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet", *Iğsabder*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.

davranışları göstermektedir. Savaş sırasında silah arkadaşlarının kaybına tanıklık da travmatik bozukluk belirtilerine yol açabilmektedir.²⁸⁴

Terörizm, en güncel güvenlik sorunlarından biri olup gerek bireysel gerekse toplumsal yaşama önemli zararlar vermektedir.²⁸⁵ Türkiye'nin PKK terör örgütü ile 40 yıllık mücadelesinde en aktif rolü üstlenen kurum, 2019 yılı araştırma sonuçlarına göre Türk halkının ilk sırada güven duyduğu TSK olmuştur.²⁸⁶ 1984 yılından bugüne kadar olan süreçte terörle mücadelede görev almış pek çok TSK mensubu gazi olmuştur. Temmuz 2015-Mart 2020 döneminde gerek terör saldırıları gerekse çatışmalar sonucunda güvenlik güçlerine mensup toplam 1,229 kişi şehit olmuşlardır. Güvenlik güçleri mensuplarının yüzde 67 ile ezici bir çoğunluğu askerdir.²⁸⁷

Başa çıkma mekanizmaları bireyin stresli olayın etkileri ile mücadele etmek ve ortadan kaldırmak için geliştirdiği yöntemlerdir. Bu mekanizmalar gerçekte, bireyin ruhsal uyumunu devam ettirme amacına hizmet etmek üzere birey tarafından geliştirilmiş tutumlardır. Ancak söz konusu başa çıkma yöntemlerinden bazıları işlevsel değildir. Çatışma travması yaşayan bir bireyin stresle etkili bir biçimde başa çıkabilmesi için gerekli becerileri geliştirmesi, ruh sağlığını koruyabilmesi, diğer bireylerle karşılıklı ilişkilerini sürdürebilmesi ve sosyal yaşama katılabilmesi, yukarıda belirtilen başa çıkma yöntemleriyle yakından ilişkilidir.²⁸⁸ Bu nedenle çatışma deneyimi yaşamış gazilerde başa çıkma yöntemlerine ilişkin verilerin derlenmesi önemlidir.

Psikolojik yardım alma, bireylerin travmaya ilişkin sorunlar ile baş etmesi için önemli bir araçtır. Psikolojik yardım alma konusunda bireylerin yaklaşımları, demografik ve psikolojik değişkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır.²⁸⁹ Bu nedenle

²⁸⁴ Özen, Y., "Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi", *TJSS*, Cilt 1, Sayı 2, 2017, s.104-117.

²⁸⁵ Avcı, E., "Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye'de Terörizm", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, 2019, s.139-166.

²⁸⁶ Kadir Has Üniversitesi tarafından 15 Ocak 2020'da 26 ilde kent merkezlerinde yaşayan 18 yaş üzeri 1000 kişiyle yapılan Türkiye Eğilimler Araştırması (TEA) 2019 sonuçlarına göre belirlenmiştir.

²⁸⁷ Crisis Group, 05.03.2020. [<https://www.crisisgroup.org/tr/>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

²⁸⁸ Kaya, Y., Derince, D., Açıkgöz, A., Baydemir, C., "Hemşirelik Öğrencilerinde Başa Çıkma Tutumları", *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, 2015, s. 30-38.

²⁸⁹ Odacı, H., ve Kınık, Ö., "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Alma Tutumlarının Bazı Demografik Değişkenler, Öz Denetim ve Benlik Saygısı İle İlişkisi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, 2018, s. 619-622.

çatışma deneyimi yaşamış gazilerin psikolojik yardım alma tutumlarının incelenen araştırma sonuçlarından derlenerek ortaya konulması da amaçlanmıştır.

Silahlı çatışma deneyimi yaşamış bireyin sosyal ilişkileri aracılığıyla sağlayabildiği sosyal destek, onun psikolojik sağlığını olumlu yönde etkilemekte ve aynı zamanda gazinin sosyal entegrasyonuna da katkıda bulunmaktadır.²⁹⁰ Dolayısıyla bu tez kapsamında incelenen araştırma sonuçlarından derlenen algılanan sosyal destek verilerinin ortaya konması da amaçlanmıştır.

1.8.2. Araştırmanın Soruları

Tez çalışması kapsamında aşağıdaki araştırmanın sorularının yanıtları verilmeye çalışılmıştır:

- Silahlı çatışma deneyimi yaşamış gazilerde demografik özelliklerin (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi) TSSB gelişimi üzerine etkileri nelerdir?
- Silahlı çatışma deneyimi yaşamış ve TSSB tanılı gazilerin kullandıkları başa çıkma yöntemleri nelerdir?
- Silahlı çatışma deneyimi yaşamış ve TSSB tanılı gazilerde psikolojik yardım almaya yönelik tutumlar nasıldır?
- Silahlı çatışma deneyimi yaşamış gazilerin sosyal destek algıları ne düzeydedir?

²⁹⁰ Yılmazel, G., “Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ve Sağlıkla İlişkili Davranışlar”, *New Symposium Journal*, Cilt 51, Sayı 3, 2013, s. 151-157.

BÖLÜM 2 GEREÇ VE YÖNTEM

2.1 Tarama süreci

Tez çalışmasında sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır ve inceleme Prizma kılavuzu temel alınarak yapılmıştır. Prizma, sistematik derleme ve meta-analiz raporlarının yazılması için oluşturulmuş kılavuzdur²⁹¹. Sistematik derleme klinik bir soru veya probleme çözüm bulmak amacıyla konuya ilişkin yayınlanmış çalışmaların kapsamlı şekilde taranması, belirlenmiş dahil etme ve dışlama kriterlerinin kullanılması ve incelenen araştırmaların kalitesinin değerlendirilmesiyle derleme kapsamına alınacak çalışmaların belirlenmesi, dahil edilen çalışmalardan verilerin derlenerek ortaya konmasıdır^{292, 293, 294}. Sistematik derlemede nicel ve nitel türde araştırmaların sonuçları ayrı ayrı incelenebilir veya karma yöntemde iki farklı türde araştırmaların sonuçları birlikte derleme kapsamına alınabilir²⁹⁵.

Tez çalışmasına alınan araştırmalar, Şekil 2.1.'de belirtildiği gibi Prizma kılavuzuna uygun olarak sınıflandırılmıştır. Tez çalışması, konuyla ilgili araştırmaların geriye dönük olarak taranması şeklinde gerçekleştirilmiştir. TSSB konusuna odaklanmış olan taramalar, 2021 akademik yılının Bahar döneminde Ocak ve Şubat ayları içinde gerçekleştirilmiştir. Tezler için literatür taraması bir üniversitenin erişim ağı üzerinden İngilizce ve Türkçe olarak başlık ve özet kısmında “travma-trauma”, “travma sonrası-post traumatic”, “silahlı çatışma-combat”, “gaziler-veterans” gibi anahtar kelimelerle tarama yapılmıştır. Yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezleri Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ulusal tez veri tabanı üzerinde, akademik makaleler ise farklı uluslararası veri tabanları üzerinde ve ULAKBİM üzerinde taranmıştır ve ilk aşamada 54 araştırmaya ulaşılmıştır.

²⁹¹ Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D.g, “The Prisma Group Preferred Reporting Items For Systematic Reviews and Meta-Analyses: The Prisma Statement”, *Annals Int Med*, Vol.151, 2009, p.264-269.

²⁹² Burns, N., and Grove, S.K., “Understanding Nursing Research—Building An Evidence-Based Practice”, *4th Edition, Saunders Elsevier, St. Louis*, 2007.

²⁹³ Higgins, J.P.T., Green, S.,(Ed.). “Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions”, *Version 5.1.0*, March 2011.

²⁹⁴Booth, A.M., Wright, K.E., Outhwaite, H., “Centre For Reviews and Dissemination Databases: Value, Content, and Developments”, *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, Vol.26(4), 2010, p.470–472.

²⁹⁵ Hemingway, P., and Breton, N., “What Is a Systematic Review?”, *Hayward Medical Communications*, Vol.2, 2009, p.1-8.

2.2 Tez Çalışmasına Dahil Edilme Kriterleri

- i. Araştırmaların (tez, makale) Türkiye’de ve silahlı çatışmaya katılmış, TSSB tanımlı bireylerden oluşan bir örneklem ile gerçekleştirilmiş olması,
- ii. Araştırmaların Türkçe veya İngilizce olarak hazırlanmış olması,
- iii. Araştırma türlerinden makalelerin veri tabanında indirilebilir olması; tezlerin ise onaylı ve erişime açık olması (kongrelerde sunulan sözlü veya poster bildiriler tez çalışmasının kapsamına alınmamıştır),
- iv. Araştırmaların çalışmanın amacına ilişkin bilim dallarında yapılmış olması,
- v. Araştırmaların yayınlanma yılı bakımından sınırlandırma yapılmaması.
- vi. Araştırmaların Türkiye’de yapılmış olması.

2.3 Çalışmanın Yürütülmesi

Veritabanları üzerinde tarama sonucu ilk aşamada konuyla ilgili 54 araştırmaya ulaşılmıştır. Ancak bu araştırmalardan 29 tanesi yukarıda sıralanmış olan tez çalışmasına dahil edilme kriterlerine uygun bulunmamıştır (Şekil 2.1.) ve bu araştırmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sözü edilen araştırmalardan sekiz tanesi benzer nitelikte yayınlar olduğu için dışarda bırakılmıştır. Geriye kalan yirmibir araştırmadan on bir tanesi ise konuya ilişkin derleme türünde yayınlar olması, bireylerin farklı psikopatolojilerini veya silahlı çatışmaya girmemiş askeri personelin tutumlarını sorgulayan yayınlar olmaları vb. gerekçeler nedeniyle bu tez çalışması kapsamında incelemeye uygun olmadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır.

2.4 Değerlendirme Yöntemi

Tez çalışmasının dahil edilme kriterlerine uygun otuz beş araştırmanın tam metinleri içerik açısından incelenmiştir. Buna göre iki araştırma silahlı çatışma tecrübesi bulunmayan askeri personeli örneklem alması nedeniyle, üç araştırma literatür çalışması olması ve beş araştırma ise incelenen davranışların çalışma amacına uygun olmaması nedeniyle toplam on tane araştırmaya tez çalışmasında yer verilmemiştir.

Yukarıda açıklanan biçimde gerçekleştirilen eleme yöntemi sonunda beş yüksek lisans, iki doktora ve üç tıpta uzmanlık tezi olmak üzere toplam on tane tez ve onbeş makale (toplam yirmibeş araştırma) tez çalışmasının kapsamına alınmıştır.

Taranan araştırmaların içerik yönünden incelenmesi sonucunda kalan yirmi beş yayın için araştırma kalitesini değerlendirme yapılmıştır. Araştırma kalitesini değerlendirme amacıyla kullanılan ölçütlerin hazırlanmasında Polit ve Beck²⁹⁶ tarafından önerilen ölçütlere başvurulmuştur. Ancak nerilen bu sorular yeterli olmadığından dolayı uzman görüşleri doğrultusunda geliştirilmiştir. Aşağıda verilen on dokuz tane ölçüt (veya soru) yardımıyla tez çalışmasında ulaşılan araştırmaların amaçları, örnekleme özellikleri, bulguları, sonuçları vb. değerlendirmeye alınmıştır. Tez çalışmasında kullanılmak üzere hazırlanan değerlendirme ltleri aşağıda verilmiştir:

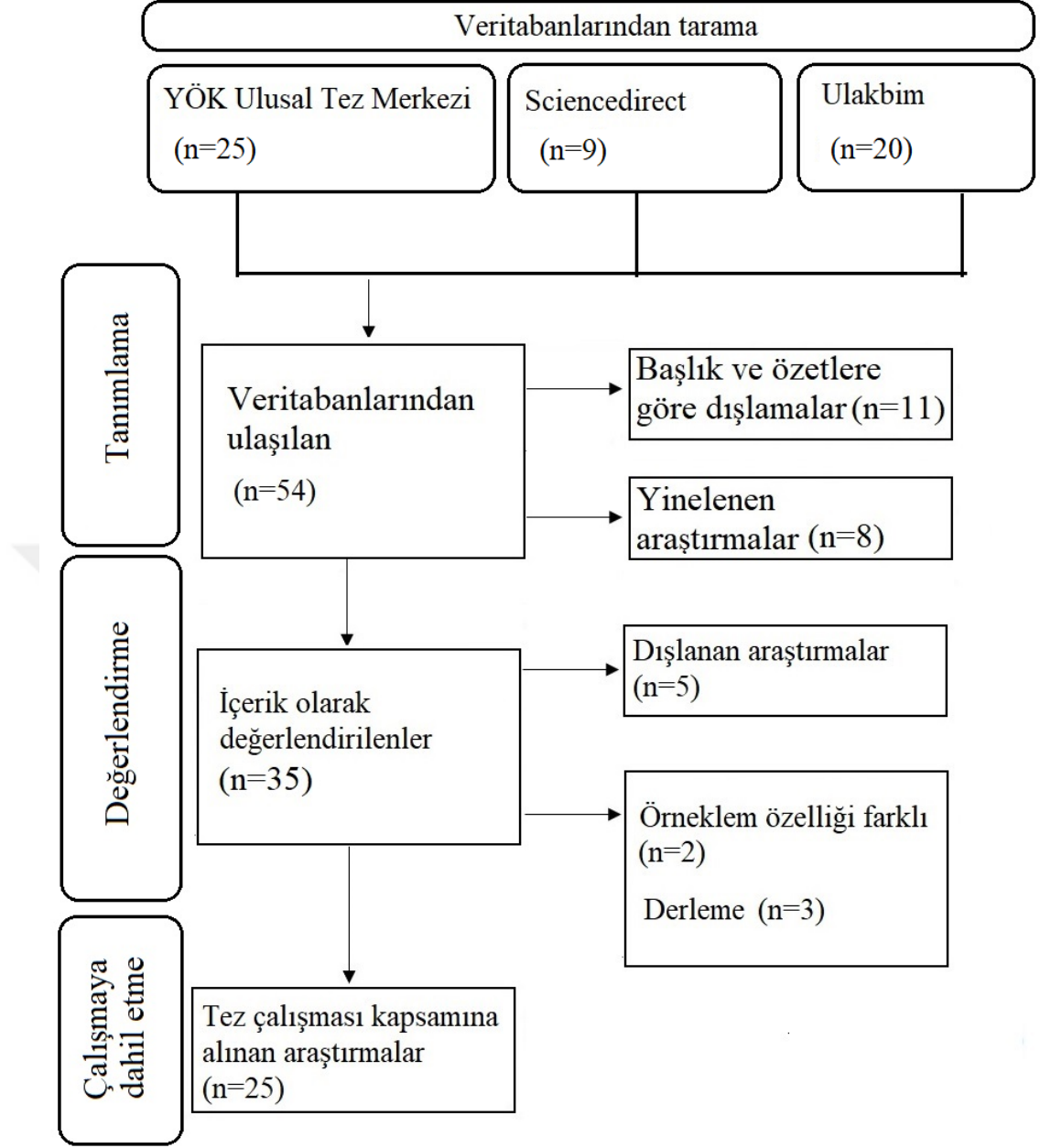
- i.Problem durumu net olarak ortaya konulmuş mu?
- ii.Araştırmanın soruları problem çözümlenmek için yeterli mi?
- iii.Araştırmanın amacı net bir şekilde ortaya konulmuş mu?
- iv.Araştırmanın nemi net olarak ortaya konulmuş mu?
- v.Araştırmanın sınırları net olarak çizilmiş mi?
- vi.Varsayımlar araştırmanın bilimselliğini gölgede bırakmayacak şekilde ortaya konulmuş mu?
- vii.İhtiyaç duyulan tanımlara araştırmada yer verilmiş mi?
- viii.Kısaltmalar ve simgelere yer verilmiş mi?
- ix.Kuramsal ereve kapsam geçerliliği ekseninde net olarak ortaya konulmuş mu?
- x.Araştırmanın modeli ve deseni belirtilmiş mi?
- xi.çalışma evreni formülize edilerek belirlenmiş mi?
- xii.çalışma evreninden örnekleme hacmi hesaplanmış mı?
- xiii.örnekleme hacmi belirlendikten sonra örnekleme alma yöntemi net olarak ortaya konulmuş mu?
- xiv.Kullanılan lme araçları önceden uygulanmış geçerliliği ve güvenilirliği olan lme araçları mı? Ölçek önceden uygulanmışsa doğrulatoryıcı faktör analizi yapılmış mı? Ölçek araştırmada geliştirilmişse açımlayıcı faktör analizi yapılmış mı?

²⁹⁶ Polit, D.F., and Beck, C.T., “Nursing Research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice”, *Philadelphia: Wolters Kluwer*, 2016.

- xv. Verilerin çözümlenmesi araştırmanın problemi ve alt problemlerini (veya hipotezlerini) çözmek için yeterli mi? Araştırma için toplanan verilerin normallik testleri yapılmış mı?
- xvi. Verilerin çözümlenmesi problemlerin ortaya konulması noktasında uygun tablolara dönüştürülmüş mü? Tabloların iç yorumları ve dış yorumları uygun mu?
- xvii. Sonuç kısmı net olarak ortaya konulmuş mu ya da bulguların devamı niteliğinde mi verilmiştir?
- xviii. Araştırmacı araştırmasında geleceğe ve uygulamaya dönük öneriler geliştirmiş mi?
- xix. Araştırmacı sonuçlarını kendi özgün ifadeleriyle benzer çalışmalara ve basılı eserlere göre gerçekleştirmiş mi?

Ulaşılan toplam yirmi beş araştırma her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı değerlendirmiştir ve yukardaki on dokuz ölçüte göre puanlama yapılmıştır. On dokuz maddenin her biri için tam karşılama durumunda 1 puan ve karşılamadığı durumda ise 0 puan verilmiştir²⁹⁷.

²⁹⁷ Landis, J.R., and Koch, G.G., "The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data," *Biometrics*, Vol.33(1), 1977, p.159-174.

Şekil 2.1. Tez çalışmasında kullanılan PRISMA kılavuzuna dayalı sistematik derleme yönteminin akış şeması

2.5 Veri analizi

Puanlayıcılar arası güvenilirlik belirlemesi amacıyla tez kapsamına alınan yirmibeş araştırma için SPSS-25 programında uyum analizi yapılarak kappa değerine bakılmıştır ve sonuçlar Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1. Puanlayıcılar arası uyum analizi sonuçları

	Value	Asymptotic Standard Error ^a	Approximate T ^b	Approximate Significance
Measure of Agreement Kappa	,820	,018	63,426	,000
N of Valid Cases	475			

a. Not assuming the null hypothesis.
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Tablo 2.2. Uyum analizi için Kappa istatistik değerleri²⁹⁸

Kappa değerleri	Uyum derecesi
<0.00	Zayıf
0.00-0.20	Düşük
0.21-0.40	Uygun
0.41-0.60	Orta
0.61-0.80	Sağlam
0.81-1.00	Mükemmel

Yirmibeş araştırmanın her biri için yukarıda belirtilen on dokuz maddenin toplamı için bulunan kappa değeri 0.820'dir ve bu değer puanlayıcılar arası güvenilirliğin yüksek olduğunu göstermiştir (Tablo 2.2). Tez çalışması kapsamına alınan yirmibeş araştırma için puanlayıcıların verdiği puanlar EK A ve EK B'de verilmiştir. En son aşamada tez çalışması kapsamında değerlendirmeye alınan araştırma sayısı yirmibeştir.

²⁹⁸ Landis, J.R., and Koch, G.G., "The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data," *Biometrics*, Vol.33(1), 1977, p.159-174.

BÖLÜM 3

BULGULAR

Tez çalışmasında incelenen araştırmaların sonuçları üç başlık altında değerlendirilmiştir. Birinci başlıkta incelenen araştırmalar kullanılan yöntemler derlenerek sunulmuştur. İkinci başlıkta incelenen araştırmalarda yer verilen çatışma yaralanmasına ait özellikler verilmiştir. Son başlıkta ise incelenen araştırma sonuçlarından derlenen ve gazilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), sosyal destek algıları, başa çıkma yöntemleri ve psikolojik yardım arama tutumlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

3.1 İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Yöntemlere Ait Bulgular

3.1.1. İncelenen Araştırmaların Yayınlanma Yılları

İncelenen araştırmalar arasında TSSB ile ilişkili en fazla sayıda yayın (beş yayın) 2018 yılına aittir ve bunu dört yayın ile 2019 yılı takip etmektedir. İncelenen araştırmalar arasında en eski tarihli yayın 1998-yılında yapılmıştır ve tıpta uzmanlık tezidir.

3.1.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Gazi Örneklemlerinin Özellikleri

Yirmi beş araştırmadan yirmi üçü gazilerin yaş değişkenini sorgulamıştır. Buna göre sekiz araştırmada yaş aralığının 20-29 ve diğer sekiz araştırmada da yaş aralığının 30-38 olduğu görölmüştür. İncelenen yedi araştırmada ise yaş aralığının 40-46 olduğu bildirilmiştir. Geri kalan iki araştırmada^{299,300} ise gazilerin yaş verileri bildirilmemiştir. İncelenen araştırmalarda içerisinde gazilerin yaş ortalamalarının 31,7 olduğu görölmektedir. Ayrıca, terörlle mücadelede görev yapan birliklerin genellikle erkek personelden oluşması ve Türkiye’de askerlik hizmetinin yalnızca erkekler için mecburi olması nedeniyle katılımcıların tamamı erkektir.

Tablo 3.2’ye bakıldığında tez çalışmasına dahil edilen araştırmaların yüzde 64’ünde katılımcıların evli olduğu görölmektedir. İncelenen araştırmaların iki

²⁹⁹ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.67-100.

³⁰⁰ Sığrı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkınılıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 177-188.

tanesinde ise medeni durumun bekar olduğu bildirilmiştir ³⁰¹ , ³⁰² Geri kalan araştırmalarda ise medeni durum belirtilmemiştir (yüzde 28). Tez kapsamında incelenen araştırmaların on tanesinde gazilerin eğitim seviyeleri lise mezunu olarak bildirilmiştir (yüzde 40). Yedi araştırmada ise katılımcıların eğitim seviyeleri sorgulanmamıştır. Katılımcılar içinde farklı eğitim düzeylerinin eşit oranda bulunduğunu bildiren iki araştırma ise incelenen araştırmaların yüzde sekizini oluşturmaktadır. ^{303,304}

Tablo 3.1 İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaş bilgileri

Demografik Özellikler	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Yaş	20-29 arası	8	32
	30-38 arası	8	32
	40-46 arası	7	28
	Belirtilmemiş	2	8
	Toplam	25	100

Tablo 3.2 İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin medeni durum bilgileri

Demografik Özellikler	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Medeni durum	Evli	16	64
	Bekar	2	8
	Belirtilmemiş	7	28
	Toplam	25	100

³⁰¹Tuncay, T., Musabak, I., “Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations”, *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.

³⁰² Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgöl, A., Yılmaz, B., Duyan, G.C., Aksu, S., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083-1088.

³⁰³ Ayaz, V., “Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

³⁰⁴ Tuncay ve Musabak, op. cit., s. 466-483.

Tablo 3.3 İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin eğitim durumu bilgileri

Demografik Özellikler	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Eğitim durumu	İlkokul	3	12
	Lise	10	40
	Üniversite	3	12
	Belirtilmemiş	7	28
	Eşit ağırlıkta	2	8
	Toplam		25

3.1.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Travmatik Olayın Gerçekleştiği Zaman Dilimi

Tez kapsamında incelenen yirmibeş adet araştırmanın sonuçları içinde travmatik olayın gerçekteştiği zaman dilimi (veya gazi oldukları tarih) ilgili sorulara verdikleri yanıtlar derlenerek Tablo 3.4’de verilmiştir. Yaralanma olayının sorgulandığı zaman dilimi olarak dokuz araştırmada 1 ile 4 yıl arasında, sekiz araştırmada maksimum 20 yıl içinde, üç araştırmada maksimum 36 yıl içinde yaralanma olayının gerçekteştiği bildirilmiştir. Tablo 3.4’e göre incelenen araştırmaların sonuçlarında travmatik olayın gerçekteştiği zaman dilimini sorgulayan toplam yirmi araştırma vardır. Geri kalan beş araştırmada gazilerin hangi zaman dilimi içinde yaralanarak gazi oldukları bildirilmemiştir.

Tablo 3.4 İncelenen araştırmalarda travmatik olayın gerçekteştiği zaman dilimi

Değişken	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Gazi oluştan süre (yıl)	1-4 yıl arası	9	36
	max 20 yıl	8	32
	max 36 yıl	3	12
	belirtilmemiş	5	20
Toplam		25	100

3.1.4. İncelenen Araştırmaların Yapıldığı Kurumlar ve Klinik Alanlar

İncelenen araştırmalar içinde sayıca en fazla araştırmanın (sekiz tane araştırma) yapıldığı kurum Gülhane Askeri Tıp Akademisi

(GATA)^{305,306,307,308,309,310,311,312} olmuştur. Araştırmaların yapıldığı iller açısından en yüksek oranı 17 araştırma ile İstanbul (yüzde 68) oluşturmuştur. Araştırmaların en fazla gerçekleştirildiği ikinci il Ankara (yüzde 24) olmuştur. Geri kalan araştırmalar ise birden fazla ilde gerçekleştirilmiştir. İncelenen on beş bilimsel makale türündeki araştırmanın yayınlandığı dergilerden sekiz tanesi uluslararası dergi ve geriye kalan yedi tanesi ulusal dergi türündedir.

Tablo 3.5 İncelenen makalelerin yayınlandığı kurumlar ve klinik alanlar

No	Klinik Alan	Kurum	Yıl
1	Çalışma ekonomisi	Süleyman Demirel Üniversitesi	2018
2	Askeri psikoloji ve harp psikiyatrisi	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2014
3	Psikiyatri/Adli tıp	GATA	2017
4	Sosyal hizmet	İstanbul Gelişim Üniversitesi	2021
5	Rehberlik ve danışmanlık	Bahçeşehir Üniversitesi	2013
6	Rehberlik ve danışmanlık	Bahçeşehir Üniversitesi	2016
7	Psikiyatri	Kahramanmaraş Adli Tıp Kurumu	2014
8	Sosyal hizmet	Hacettepe Üniversitesi	2019
9	Fiziksel tıp ve rehabilitasyon	GATA	2006
10	Psikiyatri	GATA	2015
11	Sosyal hizmet	GATA	2015
12	Psikoloji	GATA	2004
13	Sosyal hizmet	Hacettepe Üniversitesi	2015
14	İlahiyat	Ankara Üniversitesi	2019
15	İşletme yönetimi	Marmara Üniversitesi	2007

³⁰⁵ Balandız, H., and Bolu, A., “Forensic Mental Health Evaluations Of Military Personnel With Traumatic Life Event in A University Hospital in Ankara”, *Journal of Forensic and Legal Medicine*, Vol.51, 2017, p. 51-56.

³⁰⁶ Ak, M., Bilgen, A.E., Garip, B., Zincir, S., Özmenler, K.N., Özşahin, A., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Kognitif Yıkım ve Psicotik Belirtiler İle Giden Yeni Bir Alt Grubu Mu? Olgu Sunumu”, *Gülhane Tıp Dergisi*, Cilt 56, 2014, s. 241-243.

³⁰⁷ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

³⁰⁸ Özdemir, B., Çelik, C., Özmenler, K.N., Özşahin, A., “Savaş Stres Reaksiyonlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 9, Sayı 1, 2010, s. 63-70.

³⁰⁹ Yetkin, S., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1999.

³¹⁰ Doruk, A., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etyolojik Faktörlerin Araştırılması”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1998.

³¹¹ Öznur, T., Toygar, M., Karaahmetoğlu, B., Öznur, H., Bolu, A., Özdemir, B., “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 301-306.

³¹² Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgül, A., Yılmaz, B., Duyan, G.C., Aksu, S., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083-1088.

Tablo 3.6 İncelenen tezlerin yayınlandığı kurumlar ve klinik alanlar

No	Klinik Alan	Kurum	Yıl
1	Felsefe ve Din Bilimleri	Çukurova Üniversitesi	2018
2	Hemşirelik	Yeditepe Üniversitesi	2019
3	Sosyal Hizmet	Hacettepe Üniversitesi	2017
4	Eğitim Bilimleri	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2018
5	Eğitim Bilimleri	Marmara Üniversitesi	2018
6	Klinik Psikoloji	Üsküdar Üniversitesi	2019
7	Ruh Sağlığı ve Hastalıkları	GATA	2014
8	İşletme	Çankaya Üniversitesi	2018
9	Ruh Sağlığı ve Hastalıkları	GATA	1998
10	Ruh Sağlığı ve Hastalıkları	GATA	1999

İncelenen bilimsel makale ve tezlere ait bilgiler Tablo 3.5 ve Tablo 3.6’da gösterilmiştir.

3.1.5. İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

İncelenen araştırmalar tür bakımından, yüzde 12 nitel araştırma ve yüzde 88 nicel araştırmalardan oluşmuştur. Yirmibeş araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcılarla klinik görüşme, geçmişe dönük olarak rapor incelenmeleri veya ölçek uygulamaları kullanılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında incelenen araştırmaların on yedi tanesinde veri toplama aracı olarak en fazla kullanılan ölçek uygulaması olmuştur (yüzde 68). Klinik görüşme ve gözlem aracılığıyla gerçekleştirilen araştırmalar incelenen araştırmaların yüzde 44’ünü meydana getirmektedir.

3.1.6. İncelenen Araştırmalarda Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri

Bu tez çalışması kapsamında incelenen araştırmaların sekiz tanesinde veri analiz yöntemi olarak betimsel istatistik analizi kullanılmıştır. İncelenen araştırmalarda betimsel istatistik analizi en fazla uygulanan yöntem olmuştur (yüzde 32). İncelenen araştırmalarda kullanılan diğer istatistiksel yöntemler, Tablo 3.7’de sunulmuştur ve nicel veri analiz teknikleridir. Ayrıca, incelenen araştırmalarda tek yönlü varyans (ANOVA), Kruskal-Wallis testi, t testi, Mann-Whitney U testi vb. farklılıklarla ilgili analizler de kullanılmıştır. İlişkilerle ilgili analizlerde iki değişken arasında bir ilişki varlığı araştırılır. Tablo 3.7’de görüldüğü gibi incelenen araştırmalarda bu analiz türlerinden korelasyon ve regresyon da kullanılmıştır.

Tablo 3.7 İncelenen araştırmalarda kullanılan veri analiz yöntemleri

Analiz	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)
İstatistiksel Yöntem	Betimsel istatistik	8
	ANOVA	5
	Kruskal-Wallis testi	4
	Mann-Whitney U testi	5
	Student's t-testi	5
	Pearson korelasyon analizi	5
	Spearman korelasyon analizi	3
	Ki-kare testi	5

3.2 İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Çatışma Yaralanmasının Özellikleri

3.2.1 Yaralanma Türü

İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaralanma türleri arasında Tablo 3.8'de görüldüğü gibi ortopedik yaralanma altı araştırma (yüzde 43) ile birinci sırayı almıştır. Bunu izleyen beş araştırmada (yüzde 36) göz yaralanmaları ve üç araştırmada (yüzde 21) omurga yaralanması gazilerin yaralanma türlerini oluşturmuştur. İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerde ek olarak fonksiyon kaybı, uzuv kaybı, kafa yaralanması, iç organ hasarı da meydana gelmiştir.

Tablo 3.8 İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaralanma türleri

Değişken	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Fiziki yaralanma türü	Ortopedik yaralanma	6	43
	Göz yaralanması	5	36
	Omurga yaralanması	3	21
Toplam		14	100

3.2.2 Yaralanmanın Nedenleri

İncelenen araştırmalarda gazilerin yaralanma nedenleri sorgulanmıştır ve bu araştırmalarda gazilerin ateşli silah, kara mayını, el yapımı bomba, tuzaklı bomba, roketatar saldırısı, patlayıcı madde, kaza vb. nedenler ile yaralandıkları ortaya konmuştur. Tablo 3.9'da görüldüğü üzere incelenen araştırmalara katılan gazilerin yaralanma nedenleri arasında en büyük oranı ateşli silahla yaralanma oluşturmuştur. Ateşli silahla yaralanma incelenen yedi araştırmada (yüzde 28) bildirilmiştir. Bunu

ikinci sırada altı araştırmada (yüzde 28) bildirilen kara mayınları ve üçüncü sırada iki araştırmada (yüzde 8) bildirilen patlayıcı madde izlemiştir. İncelenen geri kalan araştırmalarda ise gazilerin yaralanma nedeni belirtilmemiştir.

Tablo 3.9 İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin yaralanma nedenleri

Değişken	Kategori	İncelenen araştırma sayısı (n)	Yüzde
Yaralanma nedeni	Kara mayını	6	24
	Patlayıcı madde	2	8
	Ateşli silah	7	28
	Belirtilmemiş	10	40
Toplam		25	100

3.3 İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularına Ait Bulgular

Bu çalışmada incelenen araştırma sonuçlarından derlenen ilk demografik veri katılımcı gazilerin yaş değişkenidir. İncelenen araştırmaların beş tanesinde (yüzde 20) gazilerin yaşları ile TSSB gelişimi sıklığı arasındaki ilişki incelenmiştir ve araştırmalardan derlenen veriler Tablo 3.10’da verilmiştir. İncelenen toplam yirmibeş araştırmadan dördünde (yüzde 16) gazilerin yaşları ile TSSB oranı arasında bir ilişki tespit edilmiştir. İncelenen yalnızca bir araştırmada³¹³ ise TSSB gelişimi gazilerin yaşlarından etkilenmediği ortaya konmuştur.

Tablo 3.10 İncelenen araştırmalarda yaş ile TSSB gelişimi ilişkileri

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Yaş-TSSB ilişkisi
4	16	İlişki var
1	4	İlişki yok
20	80	İlişki incelenmemiş
25	100	-

³¹³ Öztürkmen, A., “Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi”, *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

İncelenen araştırmalardan üç tanesinde^{314, 315, 316} (yüzde 12) gazilerin yaş ortalamaları ile TSSB gelişimi sıklığının ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır(olumlu başa çıkma yöntemlerinin kazanılması, yaralanmanın kabullenilmesi vb). Tez kapsamında incelenen araştırmaların sonuçlarında medeni durum ile TSSB gelişimi arasındaki ilişkiler derlenerek Tablo 3.11’de verilmiştir.

Tablo 3.11 İncelenen araştırmalarda medeni durum ile TSSB gelişimi ilişkileri

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Medeni durum-TSSB ilişkisi
4	16	İlişki var
2	8	İlişki yok
19	76	İlişki incelenmemiş
25	100	-

Buna göre incelenen araştırmaların iki tanesinde^{317, 318} evli gazilerde TSSB gelişimi sıklığının yüksek ve diğer iki tanesinde ise^{319,320} bekar olan gazilerde TSSB gelişimi sıklığının daha yüksek olduğu sonucuna yer verilmiştir. İncelenen araştırma sonuçlarında TSSB tanısı alanların çoğunluğunun evli olması, Irak ve Afganistan’da görev yapmış gaziler üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçlarıyla uygunluk göstermiştir.³²¹ Türkiye’de yapılan bir arařtırmada³²² evli bireylerin TSSB oranlarının daha yüksek olduğu rapor edilmiştir ve bu durumun psikopatoloji gelişimde önleyici rol oynayan sosyal destek faktörlerinin bekar veya boşanmış gazilerde aile tarafından

³¹⁴ Ateş, N.E., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

³¹⁵ Nurdoğan, A., Öztürk, M., “Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi”, *İş ve Hayat*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, s.19-50.

³¹⁶ Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgül, A., Yılmaz, B., Duyan, G.C., Aksu, S., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083-1088.

³¹⁷ Yazıcıoğlu, op. cit., s. 1083.

³¹⁸ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

³¹⁹ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p. 1-18.

³²⁰ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.67-100.

³²¹ Lapiere, C.B., Schwegler, A.F., Labauve, B.J., “Posttraumatic Stress and Depression Symptoms in Soldiers Returning From Combat Operations in Iraq and Afghanistan”, *J Traum Stress.*, Vol.20, 2007, p.933-943.

³²² Şakiroğlu, M., “Positive Outcomes Among the 1999 Düzce Earthquake Survivors: Earthquake Preparedness Behavior and Posttraumatic Growth”, *M.E.T.U, The Graduate School Of Social Sciences, Doctoral Dissertation*, 2011.

sağlanmış olması ile ilişkili olabileceği ifade edilmiştir. İncelenen araştırmaların iki tanesinde (yüzde 8) medeni durum ile TSSB gelişimi arasında ilişki saptanmamıştır. İncelenen araştırma sonuçlarından derlenen eğitim durumu ile TSSB gelişimi arasındaki ilişkiler Tablo 3.12’de sunulmuştur.

Tablo 3.12 İncelenen araştırmalarda eğitim durumu ile TSSB gelişimi ilişkileri

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Eğitim durumu-TSSB ilişkisi
7	28	İlişki var
1	4	İlişki yok
17	68	İlişki incelenmemiş
25	100	-

Buna göre incelenen araştırmaların yalnızca iki tanesinde (yüzde 8) gazilerin eğitim düzeyleri yükseldikçe TSSB gelişim sıklığının arttığı sonucuna varılmıştır, beş araştırmada ise (yüzde 20) eğitim düzeyi yükseldikçe TSSB gelişim sıklığının düştüğü sonucuna varılmıştır. Bu sonuç incelenen araştırmalarda gazilerin eğitim düzeylerindeki artışın travma yaşantılarını yorumlamada ve anlamlandırmada kolaylık sağlamış olabileceği biçiminde açıklanmıştır. İncelenen araştırmaların yedi tanesi (yüzde 28) gazilerin eğitim durumu ve TSSB gelişimi sıklığı arasında ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

3.4 İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Sosyal Destek Algılarına Ait Bulgular

Tez çalışması kapsamında incelenen on yedi araştırmada katılımcı gazilerin sosyal destek algıları sorgulanmıştır ve bu araştırmaların sonuçları Tablo 3.13’de derlenmiştir. İncelenen on yedi araştırmadan on tanesinde gazilerin sosyal destek algıları yüksek bulunmuştur. Sonuçları incelenen bir araştırmada³²³ gazilerin aile yaşamında sosyal destek algılarının yüksek olduğu ve birinci sırada eş, ikinci sırada annenin sosyal desteği olduğu ortaya konmuştur. İncelenen bir diğer araştırmada³²⁴ gaziler tarafından geniş aile veya yakın akraba açısından sosyal destekten de söz edilmiştir. Gazilerde yüksek sosyal destek algısı bildiren on araştırmanın sonuçlarında arkadaş ve silah arkadaşlarının aile desteğini izlediği ortaya konmuştur. İncelenen bu

³²³ Başçılar, M., “Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

³²⁴ Hasaıcebi, Ş., “Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlımlıklarının İncelenmesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

on araştırmada komutanlar, doktorlar, silahlı kuvvetler, gazi dernekleri vb. sosyal desteği ifade edilmiştir.

Tablo 3.13. İncelenen araştırmalarda sosyal destek algılarına ilişkin veriler

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Sosyal destek algısı
10	40	Yüksek
4	16	Düşük
3	12	Yüksek/Düşük
8	32	İncelenmemiş
25	100	Toplam

Gazilerde sosyal destek algısını sorgulayan on araştırmada yaş ortalaması ile (evli ve çocuk sahibi olma) ailenin sosyal desteğinin ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır. Medeni durum-sosyal destek algısı ilişkisini sorgulayan bir araştırmalarda evli gazilerin sosyal destek algılarının bekar veya boşanmış olanlardan daha yüksek olduğu ve geleceğe dair daha pozitif beklentiye³²⁵ sahip oldukları ortaya konulmuştur. İncelenen bir arařtırmada³²⁶ silahlı kuvvetler içindeki statü açısından, subay ve astsubay gibi rütbeli gazilerin sosyal destek algılarının diğer gazilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Gazilerin toplumsal sosyal destek algısını sorgulayan bir arařtırmada³²⁷ düşük sosyal destek algısını ifade edecek şekilde gazilik kavramına karşı bilinçsizlikten yakındıkları bildirilmiştir. Tez çalışmasında incelenen araştırmalardan on tanesinde gazilerin sosyal destek algılarının yüksek olduğuna yer verilmiştir. İncelenen bu on araştırmanın sonuçlarında katılımcılar toplumda gazilere yönelik duyarlı davranışlardan söz etmişlerdir ve mücadeleye gönüllü gittiklerini ve karşılık beklemediklerini bildirmişlerdir.

³²⁵ Karataş, K., Aslan, H., Başcılar, M., "Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p. 1-18.

³²⁶ Yalçın, B., "Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma", *ankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

³²⁷ Hasançebi, ř., "Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlımlıklarının İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

3.5 İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Başa Çıkma Yöntemlerine Ait Bulgular

İncelenen on yedi araştırmada gazilerin travmayla başa çıkma yöntemleri sorgulanmıştır ve bu araştırmalardan derlenen veriler Tablo 3.14’de sunulmuştur. İncelenen bu araştırmaların altı tanesinin sonuçlarında gazilerin olumlu başa çıkma yöntemleri kullandıkları ortaya konmuştur. İncelenen bir araştırmada³²⁸ ise artan yaş ortalamasının gazilerde şimdiki yaşama dair pozitif duyguların gelişimi ve aktif başa çıkma ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.14. İncelenen araştırmalarda başa çıkmaya ilişkin veriler

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Başa çıkma yöntemi
6	24	Olumlu
6	24	Olumsuz
5	20	Olumlu/Olumsuz
8	32	İncelenmemiş
25	100	Toplam

Söz konusu on yedi araştırmadan birinde³²⁹ yaş ortalaması ile kabullenme davranışının ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür. İncelenen iki araştırmanın sonuçlarında^{330,331} rütbeli personelin problem odaklı başa çıkma mekanizmalarını ve iyimser yaklaşımı kullandıkları ve yüksek eğitim düzeyine sahip gazilerin daha fazla olumlu başa çıkma yöntemlerine başvurdukları ortaya konmuştur.

İncelenen bir araştırmada³³² yer alan bazı katılımcıların yaralanma veya uzuv kaybını “vatan savunması” kavramı ile özdeşleştirdikleri ve özdeşleştirmenin travmayla olumlu başa çıkma yöntemi olarak kullanıldığı yorumu yapılmıştır. İncelenen altı araştırmada katılımcıların olumsuz başa çıkma yöntemlerine başvurduğu bildirilmiştir (inkar, alkol veya madde kullanımı vb). İncelenen bir

³²⁸ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p. 1-18.

³²⁹ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.67-100.

³³⁰ Sığı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkılıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 177-188.

³³¹ Sinici, E., Yıldız, C., Servet, T.Y, Özkan, H., Altınmakas, M., “Assessment of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p. 145-148.

³³² Hasançebi, op. cit., 2018.

araştırmanın sonuçlarında³³³ olumlu bir başa çıkma yöntemi olan dini başa çıkmanın negatif kişilik yapısına sahip gazilerde olumsuz duygular ile ilişkili olabileceği bildirilmiştir.

Tez çalışması kapsamında incelenen araştırmalarda yer alan katılımcıların tamamı silahlı çatışmaya girmiş ve fiziki yaralanma yaşamış olduklarından TSSB gelişiminin farklı olması bireylerin farklı başa çıkma yöntemleri ile ilişkili olabilir. Sonuçları incelenen bir araştırmada³³⁴ olumsuz başa çıkma yöntemlerinin kullanımıyla katılımcılarda (yaklaşık %90'ında) kronik TSSB gelişimi ile ilişkili olabileceği bildirilmiştir ve yine aynı araştırmada gazilerde eş zamanlı bozuklukların ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. İncelenen diğer bir araştırmada³³⁵ olumsuz başa çıkma yöntemlerinin kullanımının saldırganlıkta artış ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Aynı araştırmanın sonuçlarında silahlı çatışma tecrübesi yaşamış gazilerde aile veya yakın çevresine saldırganlığın yüzde 50'den daha yüksek olduğu bildirilmiştir.

3.6 İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Psikolojik Yardım Almaya Ait Bulgular

Türkiye'de bireylerin profesyonel psikolojik yardım almaya yönelik tutumları konusunda yapılmış araştırmalar oldukça sınırlı sayıdadır.³³⁶ Ancak Türk toplumu açısından psikolojik yardım aramaya yönelik olarak önyargıların bulunduğu bilinmektedir. Tablo 3.15'de görüldüğü üzere bu tez çalışması kapsamında incelenen altı araştırmada gazilerin psikolojik yardım alma tutumları sorgulanmıştır ve bu az sayıda araştırmanın sonuçlarında yardım almaya yönelik olumsuz tutumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin tez çalışması kapsamında incelenen bir araştırmada³³⁷ gazilerin yüzde 60'ından fazlası travmatik olayı izleyen dönemde çevreyle ilişkilerinin bozulduğunu ifade etmesine karşın yalnızca %35'i psikolojik yardım alma konusunda

³³³ Ateş, N.E., "Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği", *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

³³⁴ Doruk, A., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etyolojik Faktörlerin Araştırılması", *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1998.

³³⁵ Öznur, T., Toygar, M., Karaahmetoğlu, B., Öznur, H., Bolu, A., Özdemir, B., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 301-306.

³³⁶ Serim, F., ve Cihangir-Çankaya, Z., "Yetişkinlerin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarının Yordanması", *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2015, s.178-198.

³³⁷ Güloğlu, B., ve Kararımak, Ö., "Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt 14, 2013, s. 237-244.

istekli olduğu sonucuna yer verilmiştir. Bir başka araştırmanın sonuçlarında³³⁸ gazilerde yüksek kaygı düzeyi bildirilmiştir. Tez çalışmasında incelenen az sayıda araştırmanın psikolojik yardım arama tutumlarına ilişkin sonuçları derlendiğinde gazilerin profesyonel yardım alma konusunda olumsuz görüşler ifade ettikleri görülmüştür. Ancak örneğin incelenen bir araştırmada³³⁹ sosyal destek algısının düşük olduğu gazilerde psikolojik yardım alma tutumunun daha olumlu olduğu sonucuna da yer verilmiştir.

Tablo 3.15. İncelenen araştırmalarda yardım almaya ilişkin veriler

İncelenen araştırma sayısı (n)	İncelenen araştırma yüzdesi	Psikolojik yardım alma tutumları
1	4	Olumlu
4	16	Olumsuz
1	4	Olumlu/Olumsuz
19	76	İncelenmemiş
25	100	Toplam

Yukardaki sonucun tersine olarak incelenen bir araştırmada³⁴⁰ gazilerin psikolojik yardım alma konusunda gönüllü oldukları; katılımcıların bu tür profesyonel ruh sağlığı hizmetlerinin yeterince sağlanmamasından yakındıkları rapor edilmiştir. İncelenen diğer bir araştırmada³⁴¹ psikolojik yardım alma konusunda olumlu görüşler ifade eden gaziler saptanmıştır. Ancak yine, aynı araştırmada profesyonel ruh sağlığı hizmetlerindeki yetersizliklere vurgu yapılmıştır.

³³⁸ Sinici, E., Yıldız, C., Servet, T.Y., Özkan, H., Altınmakas, M., “Assessment of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p. 145-148.

³³⁹ Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgül, A., Yılmaz, B., Duyan, G.C., Aksu, S., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083-1088.

³⁴⁰ Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

³⁴¹ Ateş, N.E., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

BÖLÜM 4

TARTIŞMA

Bu bölümde terörle mücadele görevleri sırasında yaralanmış ve izleyen süreçte Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) geliştirmiş olan gazilerle ilgili incelenen araştırmalardan derlenen veriler iki ana başlık altında sunulmuştur. Buna göre, birinci ana başlıkta gazilere ait seçilen demografik veriler (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi) ile TSSB gelişimi arasındaki ilişkilere odaklanılarak incelenen araştırma sonuçlarından bu bilgiler derlenmiştir. İkinci ana başlıkta ise incelenen araştırma sonuçlarından gazilerin sosyal destek algıları, psikolojik travmayla başa çıkma yöntemleri ve psikolojik yardım alma tutumlarına ait bilgiler derlenerek sunulmuştur.

4.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Demografik Değişkenler ile Çatışma Travması İlişkileri

Bu tez çalışmasında gazilerin seçilen demografik özellikleri ile TSSB gelişimi arasındaki ilişkiler incelenen araştırma sonuçlarından derlenmiştir. İncelenen araştırmalarda yer alan gaziler arasında ateşli silahla yaralanma en büyük yüzdeyi oluşturmuştur. Yine, incelenen toplam yirmi beş araştırmada kara mayınları ve patlayıcı maddeler ile yaralanma durumuna da rastlanmıştır. Tez kapsamında incelenen araştırmalardaki gazilerin yaralanma nedenleri Barışgücü operasyonlarında Bosna ve Kosova'da görev almış Birleşik Krallık ve A.B.D. askerleri ile yapılan araştırmalardan farklılık göstermiş olup bu görevlerde mayın sonucu yaralanma en sık (yüzde 80) rastlanan durum olmuştur.³⁴²

İncelenen araştırmalarda TSSB gelişiminin silahlı çatışma sırasında yaralanma ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir ve literatürde ölüm tehdidi, ciddi şekilde yaralanma ve ölümlere tanık olma olaylarının her birinin TSSB ile güçlü şekilde ilişkili olduğu rapor edilmiştir ve bu durum düşmanla yakın temas tecrübesi³⁴³ ve ölüm korkusunun açığa çıkması ile açıklanmıştır.³⁴⁴ İncelenen araştırmalarda yer alan gazilerin en az bir kez silahlı çatışmaya girmiş ve TSSB belirtileri gösterdikleri bildirilmiştir. Bu çalışma

³⁴² Waller, M., vd., "Time-Course of PTSD Symptoms in The Australian Defence Force: A Retrospective Cohort Study", *Epidemiology Psychiatric Sciences*, Vol.25(4), 2016, p. 394.

³⁴³ Gallaway, M.S., vd., "Combat Exposure Factors Associated With The Likelihood Of Behavioral and Psychiatric Issues", *Military Behavioral Health*, Vol.2(2), 2014, p. 139.

³⁴⁴ Maguen, S., vd., "The Impact of Killing on Mental Health Symptoms in Gulf War Veterans", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.3(1), 2011, p.21-26.

kapsamında incelenen bir arařtırmada³⁴⁵ ise araştırmacıların inceledikleri olgu çok sayıda çatışmaya katılmış ve yaralanmıştır. Benzer şekilde Afganistan ve Irak görevlerinde yer almış A.B.D. askerlerinde çok sayıda silahlı çatışmaya maruz kalmış olmanın TSSB geliştirme riskiyle ilişkili olabileceği saptanmıştır.³⁴⁶ İncelenen araştırmaların üçte birinde katılımcıların tamamının TSSB geliştirdiği ortaya konmuştur. Tez kapsamında incelenen diğer bir arařtırmada³⁴⁷ ise yaralanma yaşamış gazilerin yüzde 80’inin şiddetli TSSB geliştirdikleri rapor edilmiştir. İncelenen dört araştırmada^{348,349,350,351} TSSB gelişiminin yaralanma, silah arkadaşının ölümü ve yaralanmasına tanıklık etmeyle ilişkili olabileceği ifade edilmiştir.

İncelenen iki araştırmada^{352, 353} silahlı çatışmayla ilişkili TSSB’nin klinik belirtilerinin yeniden yaşantılama, kaçınma ve travmatik olayı hatırlama ile artmış uyarılmışlık olduğu saptanmıştır. Diğer bir araştırmada TSSB için tanısıl kriterler arasında en sık görülen belirtilerin³⁵⁴ aşırı uyarılmışlık, abartılı irkilme tepkileri, uyku sorunları ve irritabilite (hafif şiddetteki dış uyaranlara şiddetli tepki verme, asabiyet) olduğu tespit edilmiştir. Literatürde bir arařtırmada³⁵⁵ TSSB’nin üç ana belirti kategorisinden gazilerde en yaygın olanının yeniden yaşantılama olduğu ortaya konmuştur ve literatürde de aşırı uyarılmışlık kümesinden belirtilerin en fazla

³⁴⁵ Ak, M., vd., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Kognitif Yıkım ve Psikotik Belirtiler İle Giden Yeni Bir Alt Grubu Mu? Olgu Sunumu”, *Gülhane Tıp Dergisi*, Cilt 56, 2014, s. 241-243.

³⁴⁶ Shea, M.T., “Identification of Risk Factors for Chronic Posttraumatic Stress Disorder (PTSD)”, *Brown University, Report for U.S. Army Medical Research and Materiel Command Fort Detrick, Maryland*, 2009.

³⁴⁷ Fiziksel travma ve psikolojik travma ilişkisi için Bkz. Balandız, H., and Bolu, A., “Forensic Mental Health Evaluations Of Military Personnel With Traumatic Life Event in A University Hospital in Ankara”, *Journal of Forensic and Legal Medicine*, Vol.51, 2017, p.55.

³⁴⁸ Karataş, K., Aslan, H., Başcillar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 30, Sayı 1, 2019, s. 1-18.

³⁴⁹ Doruk, A., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etyolojik Faktörlerin Araştırılması”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1998.

³⁵⁰ Sinici, E., vd., “Assessment Of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p. 147.

³⁵¹ znur, T., vd., “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırđan Davranışlar ve Sonuçları”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 305.

³⁵² Doruk, op. cit., 1998.

³⁵³ Yetkin, S., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1999.

³⁵⁴ Güloğlu, B. “Psychiatric Symptoms of Turkish Combat-injured Non-Professional Veterans”, *Eur J Psychotraumatol.*, Vol.7, 2015, p.1-11.

³⁵⁵ Yeniden yaşantılama için Bkz. Brewin, C.R., “Re-experiencing Traumatic Events in PTSD: New Avenues in Research on Intrusive Memories and Flashbacks”, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol.6, 2015, Article 27180. Bu tür bir bellek diğer bozukluklarda da görülebilir, ancak araştırmalar sürekli biçimde geçmişe dönüşler yaşama tecrübesinin TSSB’ye özgü olduğunu göstermiştir.

gözlendiği bildirilmiştir. Tez kapsamında incelenen yukardaki iki araştırmada^{356, 357} gözlenme sıklığı açısından diğer belirtilerin aşırı uyarılmışlık ve travmatik olayla çağrışım yapan uyarıcılardan kaçınma olduğu sonucuna yer verilmiştir.

4.1.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Yaş ile Çatışma Travması İlişkileri

İncelenen araştırmalar arasında TSSB tanılı gazilerin nispeten daha genç olduğunu bildiren bir araştırmada³⁵⁸ ortaya konan bu sonuç artan yaş ile yaşam kalitesinin yükselmesi ve toplumsal açıdan kabulün ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır.

Öte yandan incelenen üç araştırmada^{359, 360, 361} genç yaştaki gazilerin TSSB gelişimi riskinin daha yüksek olduğu veya yaş ile TSSB gelişimi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı yorumu yapılmıştır. Literatürde genç erişkinlerde TSSB gelişiminin daha sıklıkla görüldüğüne dair bir araştırma³⁶² mevcuttur. Ayrıca incelenen üç araştırmada^{363, 364, 365} genç gazilerde inkar mekanizması ile TSSB gelişim riskinin ilişkili olabileceği ifade edilmiştir. Literatürdeki bir araştırmada³⁶⁶ inkar davranışına sosyal destek aramama eğiliminin de eşlik ettiği ortaya konmuştur. Tez kapsamında incelenen ve gazilerde artan yaş ile azalan TSSB gelişimi riskinin ilişkili olabileceğini

³⁵⁶ Doruk, op. cit., 1998.

³⁵⁷ Yetkin, op. cit., 1999.

³⁵⁸ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., "Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

³⁵⁹ Esen, A.N., "Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği", *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

³⁶⁰ Nurdoğan, A., ve Öztürk, M., "Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanılmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi", *İş ve Hayat*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, s.19-50.

³⁶¹ Yazıcıoğlu, K., vd., "Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans", *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083.

³⁶² Pietrzak, R.H., et al., "An Examination of The Relation Between Combat Experiences and Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder in A Sample of Connecticut OEF-OIF Veterans", *Journal of Psychiatric Research*, Vol.45, 2011, p. 1581.

³⁶³ Esen, op. cit., 2018.

³⁶⁴ Nurdoğan ve Öztürk op. cit., s.19-50.

³⁶⁵ Yazıcıoğlu op. cit., s.1083.

³⁶⁶ Büyüksahin, A., ve Bilecen, N.T., "Yakın İlişkilerde Çok Boyutlu Başa Çıkma Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, 2007, s. 131.

gösteren üç araştırmada^{367 , 368 , 369} bu durum yaşamdaki değişimi inkar veya kabullenme ile ilişkilendirilmiştir. Diğer taraftan literatürdeki bir araştırmada³⁷⁰ yaş ile travma kaynaklı stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İncelenen bir araştırmada³⁷¹ iki gazi grubunda yaş ve TSSB gelişimi riski ilişkisi bakımından benzer sonuçlar ortaya konulmuştur fakat araştırmacıların üzerinde çalıştıkları gazi gruplarının özellikleri farklıdır (uzuv kaybı, organ hasarına sahip ve yatağa bağımlı bireyler) ve bu durum araştırma sonuçlarının yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Tez kapsamında TSSB tanılı gazilerin yaşlarının daha genç olduğunu bildiren üç araştırmanın^{372,373,374} sonuçları incelendiğinde bu durum araştırmacılar tarafından yaş ile birlikte stresle başa çıkmanın öğrenilmesi ve yaşamdaki değişikliğin kabul edilmesi ile açıklanmıştır ve gazi oluştan geçen süre ile TSSB gelişim sıklığının ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır. Ancak Irak ve Afganistan görevlerinden dönen askerlerde yaş-TSSB arasında güçlü bir ilişki olmadığı gösterilmiştir.³⁷⁵ Birleşik Krallık askerleri üzerinde yapılan bir araştırmada ise TSSB en fazla oranda 30-34 yaş grubunda (çok genç veya yaşlı olmayan) gözlenmiştir.³⁷⁶ Sonuç olarak incelenen araştırmalardan derlenen sonuçların ışığında silahlı çatışmaya katılmış gazilerde yaralanma ile TSSB gelişiminin ilişki olabileceği ihtimali ifade edilebilir.

4.1.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Medeni Durum ile Çatışma Travması İlişkileri

³⁶⁷ Esen, op. cit., 2018.

³⁶⁷ Nurdoğan ve Öztürk, op. cit., s.19-50.

³⁶⁸ Yazıcıoğlu, op. cit., s.1083.

³⁶⁹ Kaya, H., “Terörün Psikolojik İzleri: Doğrudan ve Dolaylı Maruziyet Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

³⁷⁰ Yazıcıoğlu, op. cit., s. 1083.

³⁷¹ Esen, op. cit., 2018.

³⁷² Nurdoğan ve Öztürk, op. cit., s. 19-50.

³⁷³ Yazıcıoğlu, op. cit., s. 1083.

³⁷⁴ Ateş, op. cit., 2018.

³⁷⁵ Han, S.C. et al., “Military Unit Support, Postdeployment Social Support, and PTSD Symptoms Among Active Duty and National Guard Soldiers Deployed to Iraq”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.28, 2014, p. 452.

³⁷⁶ Iversen, AM. et al., “The Prevalence of Common Mental Disorders and PTSD in The UK Military: Using Data From A Clinical Interview-Based Study”, *Biomed Central (BMC) Psychiatry*, Vol.9, 2009, Article 68.

Bu çalışma kapsamında incelenen iki araştırmada^{377,378} bekar gazilerin, evli ya da boşanmış olanlarla karşılaştırıldığında daha düşük sıklıkta TSSB geliştirdikleri sonucuna varılmıştır ve bu sonuç bekar gazilerin yaşam kalitelerinin daha yüksek ve stres seviyelerinin daha düşük olduğu şeklinde açıklanmıştır. Literatürde bu sonucu destekleyen bir araştırmada³⁷⁹ yaşam kalitesi ve sosyal desteğin birey üzerindeki olumlu etkilerinden ve yaşam kaliteleri daha yüksek olan bekar gazilerin yakın sosyal çevreleri tarafından desteklendiğinden söz edilmiştir. İncelenen diğer iki araştırmada^{380,381} ise TSSB tanılı gazilerin çoğunun evli olduğu (örneğin yüzde 46 bekar ve yüzde 54 evli) sonucu ifade edilmiştir ve bu durum eşin desteği ile ilişkilendirilmiştir.

Öte yandan incelenen ve yatağa bağımlı gazileri örneklem alan bir araştırmanın³⁸² sonuçlarında medeni durum ile TSSB gelişim sıklığı arasında bir ilişki ortaya konmamıştır. Benzer sonuçlara ulaşılmış diğer bir araştırmada da³⁸³ medeni durum ile TSSB gelişiminin ilişkili olmayabileceği, silahlı çatışma tecrübesinin TSSB gelişim ihtimali üzerinde daha etkili olabileceği yorumu yapılmıştır. Bu araştırmada³⁸⁴ evli ya da bekar gaziler silah arkadaşının şehit olması ya da yaralanmasına (şehit olma ve yaralanmaya tanık olmayla ilişkili yüzde 61 ve yüzde 82 oranında TSSB tanısı) tanıklık etmişler, aynı zamanda TSSB geliştirmişlerdir.

Literatürde de bekar olmanın TSSB gelişim sıklığını düşürdüğünü gösteren araştırma sonuçları^{385,386} rapor edilmiştir. Tez kapsamında incelenen ve evli olmanın

³⁷⁷ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

³⁷⁸ Yazıcıoğlu, op. cit., s. 1083.

³⁷⁹ Boylu, A.A., ve Paçacıoğlu, B., “Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2016, s.137-150.

³⁸⁰ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

³⁸¹ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s. 97.

³⁸² Öztürkmen, A., “Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi”, *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

³⁸³ Karataş, Aslan, Başçılar, op. cit., s. 1-18.

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Lapierre, C.B., Schwegler, A.F., Labauve, B.J., “Posttraumatic Stress and Depression Symptoms in Soldiers Returning From Combat Operations in Iraq and Afghanistan”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol.20, 2007, p.933.

³⁸⁶ Şakiroğlu, M., “Positive Outcomes Among the 1999 Düzce Earthquake Survivors: Earthquake Preparedness Behavior and Posttraumatic Growth”, *M.E.T.U, The Graduate School Of Social Sciences, Doctoral Dissertation*, 2011.

TSSB gelişimi riskini düşürdüğü sonucuna yer veren araştırmalarda^{387,388} bekar veya boşanmış olup sosyal bağları zayıf bireylerin daha sık TSSB geliştirebildiklerine ve yine bu bireylerin daha sık ekonomik sorunlar yaşadıklarına ve bu nedenle TSSB gelişimine karşı daha zayıf olabilecekleri yorumlarına yer verilmiştir. Aynı araştırmalarda yakın bir ilişki içinde olmanın da TSSB gelişimi için önleyici bir faktör olabileceğini rapor etmişlerdir. Öte yandan literatürdeki bir araştırmada³⁸⁹ evli bireylerde TSSB tanısı alan ve almayanların oranları birbirine çok yakındır ve araştırmacılar, medeni durum ile TSSB gelişimi sıklığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

4.1.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan Eğitim Düzeyi ile Çatışma Travması İlişkileri

Bu çalışma kapsamında yer alan ve gazilerde eğitim düzeyini sorgulayan araştırmalarda kaygı düzeyinin yüksek eğitim düzeyi ile düşebileceği (TSSB gelişimi riskini düşürebileceği) yorumuna yer veren araştırmalar^{390,391,392,393,394} saptanmıştır. Yüksek eğitim düzeyinin TSSB gelişimi riskini düşürdüğüne yer veren bu araştırmalarda artan yaşam kalitesinin toplum tarafından kabullenilme ve stres düzeyinde azalma ile ilişkili olabileceği ifade edilmiştir. Tez çalışması kapsamında incelenen ve benzer sonucu ortaya koyan bir araştırmada³⁹⁵ üniversite eğitimi görmüş gazilere kıyasla diğer gazilerde TSSB belirtilerinin daha sık gözlemlendiği bildirilmiştir. İncelenen yukardaki araştırmada³⁹⁶ üniversite mezunu gazilere kıyasla lise mezunu gazilerin TSSB sıklığının daha yüksek olduğu ve eğitim düzeyi yüksek olan gazilerin

³⁸⁷ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

³⁸⁸ Yazıcıoğlu, K., vd., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083.

³⁸⁹ Pietrzak, R.H., et al., “An Examination of The Relation Between Combat Experiences and Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder in A Sample of Connecticut OEF-OIF Veterans”, *Journal of Psychiatric Research*, Vol.45, 2011, p. 1581.

³⁹⁰ Yazıcıoğlu, op. cit., s. 1083.

³⁹¹ Nurdoğan, A., ve Öztürk, M., “Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanılmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi”, *İş ve Hayat*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, s.19-50.

³⁹² Ünlü, op. cit., 2014.

³⁹³ Sinici, E., vd., “Assessment Of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p.147.

³⁹⁴ Ayaz, V., “Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

³⁹⁵ Ayaz, op. cit., 2019.

³⁹⁶ Ibid.

travmatik olayı daha kolay anlamlandırdıkları, analiz edebildikleri ve sorunu çözmeye yöneldikleri yorumuna yer verilmiştir.

Rütbeli personeli de içeren bir araştırmada³⁹⁷ psikolojik travmanın bazı rütbeli gaziler tarafından bireysel sorumluluğa duyulan inanç ile ilişkilendirildiği bildirilmiştir ve bu durumun rütbeli gazilerin psikolojik travmayla mücadelesinde zayıflatıcı bir etken olarak rol oynayabileceği ve TSSB gelişim riskini arttırabileceği öne sürülmüştür. Ancak bu sonucun doğrulanması için rütbeli personeli içeren örneklem için daha detaylı araştırmalar yapılması gereklidir.

Bu tez çalışmasında incelenen bir araştırmada³⁹⁸ silahlı çatışmaya er statüsünde katılmış gazilerde daha yüksek oranda saldırgan davranış ve anksiyete bozuklukları bildirilmiştir ve bu durum er statüsündeki gazilerin stres yatkınlıklarının diğer katılımcılara kıyasla daha fazla olabileceği (ve TSSB gelişim riskinin daha yüksek olabileceği) biçiminde yorumlanmıştır. Sözü edilen araştırmada ortaya konmuş bu sonuç rütbeli gazilerde TSSB gelişim riskinin daha yüksek olacağını ön gören yukardaki araştırmanın sonucunu desteklememektedir. Ayrıca tez kapsamında incelenen yukardaki araştırmanın³⁹⁹ sonuçlarında subay, astsubay ve uzman statüsünde gazilerde daha olumlu başa çıkma ve daha yüksek sosyal destek algısının rapor edilmiş olması da er statüsündeki gazilerin strese daha yatkın olabilecekleri sonucunu desteklemektedir. Er statüsündeki gazilerin stres yatkınlıkları stresle başa çıkma modeli⁴⁰⁰ çerçevesinde açıklanabilir; er statüsündeki gazilerde bireysel açıdan yaşamlarındaki stresörle mücadele kapasitesine dair inançlarının veya yaşamlarındaki olaylar üzerinde bireysel kontrol duygularının nispeten daha zayıf olması duygudaklı başa çıkmaya yol açabilir ve stres yatkınlıklarını arttırabilir.

³⁹⁷ Esen, A.N., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

³⁹⁸ Sığrı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkınlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 186.

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Folkman, S., and Lazarus, R.S., “If It Changes It Must Be A Process: Study Of Emotion And Coping During Three Stages Of A College Examination”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.48(1), 1985, p.150-170.

Sonuç olarak incelenen araştırmaların^{401,402,403,404,405,406,407} sonuçları ışığında eğitim düzeyi ile travmatik olayı yorumlayabilme ve anlamlandırabilme becerisinin gazilerde TSSB gelişim sıklığında düşme ile ilişkili olabileceği söylenebilir. Literatürde gazilerde TSSB gelişim riskini arttıran faktörler arasında düşük eğitim düzeyinin orta dereceli etkiye sahip olduğu⁴⁰⁸ gösteren bir araştırma sonucuna rastlanmıştır. Öte yandan Kanada silahlı kuvvetler personeli üzerinde yapılan bir kesitsel araştırmada lisansüstü düzeyde eğitim almış grubun en yüksek oranda TSSB geliřtirdiđi⁴⁰⁹ sonucuna yer verilmiştir. A.B.D. Ulusal Muhafızları üzerinde yapılan bir araştırmadaysa eğitim düzeyi ile TSSB gelişim riski arasındaki ilişkinin zayıf⁴¹⁰ olduğu bildirilmiştir. Gazilerde stres seviyesini düşürmeye yol açan faktörlerinin hepsinin TSSB gelişim ihtimali ile ilişkili olabileceği söylenebilir.

4.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Sosyal Destek, Başa Çıkma ve Yardım Alma Tutumları

İncelenen araştırmalarda yer alan TSSB olgularında sosyal destek algıları, başa çıkma yöntemleri ve psikolojik yardım alma tutumları sözü edilen araştırma sonuçlarından derlenerek aşağıda sunulmuştur.

⁴⁰¹ Yazıcıoğlu, K., vd., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083.

⁴⁰² Nurdoğan, A., ve Öztürk, M., “Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi”, *İş ve Hayat*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, s.19-50.

⁴⁰³ Sinici, E. vd., “Assessment Of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p.147.

⁴⁰⁴ Esen, N.A., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴⁰⁵ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

⁴⁰⁶ Ayaz, V., “Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴⁰⁷ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

⁴⁰⁸ Gates, M.A., et al., “Posttraumatic Stress Disorder in Veterans and Military Personnel: Epidemiology, Screening, and Case Recognition”, *Psychological Services*, Vol.9(4), 2012, p.381.

⁴⁰⁹ Beliveau, P.J.H. et al., “Are Personnel With A Past History Of Mental Disorders Disproportionately Vulnerable To The Effects of Deployment-Related Trauma? A Cross-Sectional Study of Canadian Military Personnel”, *Biomed Central (BMC) Psychiatry*, Vol.9(1), 2019, p.156.

⁴¹⁰ Wooten, N.R., “Deployment Cycle Stressors and Post-Traumatic Stress Symptoms in Army National Guard Women: The Mediating Effect of Resilience”, *Social Work in Health Care*, Vol.51(9), 2012, p. 838.

4.2.1. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Sosyal Destek Algıları

Sonuçları incelenen araştırmalardan on yedi tanesinde gazilerin sosyal destek algıları sorgulanmıştır ve çatışma tecrübesinin yarattığı stres ile gelişen TSSB üzerinde gazilerin olumlu sosyal ilişkilerinin etkisinin olabileceğine dikkat çekilmiştir; bu araştırmalarda^{411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420} gazilerin sahip oldukları sosyal ilişkilerin TSSB'ye özgü belirtilerde hafifleme ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır; bekar gazilerin çözüme yönelik başa çıkma yöntemleriyle sosyal desteklerini birlikte kullanarak psikolojik travmada olumlu sonuçlar elde ettiklerine dikkat çekilmiştir. Benzer şekilde, yaralanma ve uzuv kaybı yaşamış İsraili askerlerde⁴²¹ yetersiz sosyal destek ile daha şiddetli TSSB belirtileri ilişkilendirilmiştir. Gazilerde yüksek sosyal destek algısı bildiren yukarıda sözü geçen on araştırmada güçlü çevresel ilişkiler kurmanın sosyal destek algısının yüksek olmasını sağlamanın yanı sıra, kullanılan başa çıkma yöntemleri üzerinde de etkili olabileceği yorumlarına da yer verilmiştir; yüksek sosyal destek algısının aktif başa çıkma yöntemleriyle ilişkili olabileceğine ve gazilerin psikolojik travmaya yönelik bireysel çözümler geliştirmeleri ile ilişkili olabileceğine de işaret edilmiştir. Benzer

⁴¹¹ Yazıcıoğlu, K. vd., "Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans", *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083.

⁴¹² Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., "Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

⁴¹³ Öztürkmen, A., "Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi", *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴¹⁴ Kasım, Aslan, Başçılar, op. cit., s. 1-18.

⁴¹⁵ Yalçın, B., "Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma", *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴¹⁶ Tuncay, T., and Musabak, I., "Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations", *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.

⁴¹⁷ Başçılar, M., "Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁴¹⁸ Ünlü, A.G., "Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler", *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

⁴¹⁹ Hatun, O., "Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması", *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴²⁰ Ayaz, V., "Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴²¹ Solomon, Z., Avitzur, E., Mikulincer, M., "Coping Styles and Post-War Psychopathology Among Israeli Soldiers", *Personality and Individual Differences*, Vol.11(5), 1990, p.456.

şekilde, A.B.D Deniz piyadeleri üzerine yapılan bir araştırmada⁴²² zayıf sosyal desteğin daha şiddetli stres reaksiyonu ile ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır; güçlü sosyal desteğe sahip deniz piyadeleri tez kapsamında incelenen araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu şekilde daha fazla çözüme yönelik başa çıkma kullanmışlardır.

Literatürde özellikle nitel araştırmalarda gazilerin psikolojik travmayla mücadelede destek aldığı birey, grup ve kurumlar incelenmiştir.⁴²³ İncelenen bir araştırmada⁴²⁴ gazilerin sosyal çevreleri ve psikolojik travmayla başa çıkma becerileri arasında güçlü bir kültürel ilişki mevcut olduğu ortaya konmuştur. Örneğin incelenen bir araştırmada⁴²⁵ gazinin aile ile yakın ilişkisinin bedenindeki değişikliği kabullenmesi ve bu yeni durumun üstesinden gelmek için gayret göstermesi ile ilişkili olabileceği sonucuna varılmıştır.

Tez çalışmasında incelenen ve gazilerde yüksek sosyal destek algısı olduğunu bildiren ve yukarıda belirtilen on tane araştırmada yakın akrabaların da gazinin sosyal destek algısına katkıda bulunabileceği ve ailenin sosyal desteğinin gazinin yaşamındaki değişimi anlamlandırmasına yardımcı olabileceği ve duygusal tepkilerini olumlu etkileyebileceği vurgulanmıştır.

Psikolojik iyi oluş kurumlar ile doğrudan ilişkili olduğundan tez çalışmasında incelenen iki araştırmada^{426,427} gazilerin TSK özelinde sosyal destek gördüklerini ifade ettikleri ve gazilerin devlet güvencesinden de söz ettikleri bildirilmiştir. İncelenen aynı araştırmalarda⁴²⁸,⁴²⁹ rehabilitasyon merkezinin gazilerin uyum göstermelerine yardımcı olduklarına, sosyal destek sağladıklarına ve özellikle rütbeli doktorların

⁴²²Morgan, B.J., and Bibb, S.C.G., "Assessment of Military Population-based Psychological Resilience Programs", *Military Medicine*, Vol.176(9), 2011, p. 979.

⁴²³Hasançebi, Ş., "Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴²⁴Tuncay and Musabak, op. cit., p.466-483.

⁴²⁵Psikososyal uyum için Bkz. Öztürkmen, A., "Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi", *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴²⁶Yalçın, B., "Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma", *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴²⁷Başçılar, M., "Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁴²⁸Yalçın, op. cit., 2018.

⁴²⁹Başçılar, op. cit., 2017.

telkinleri, psikologlar ve diğ er uzmanların hem kurumsal hem de bireysel açıdan desteklerinin olduğ una dikkat çekilmiştir.

İncelenen bir arařtırmada⁴³⁰ kurumların yanı sıra çeşitli dernek ve gruplar da yaralanma ve uzuv kaybı yaşamış gazilerin stresörlerle başa çıkmasında sosyal destek sağlayabilecekleri ortaya konmuştur ve örneğin şehit ve gazi derneklerinin gazilerin kurumsal sosyal destek algılarını güçlendirebilecekleri bildirilmiştir. Ayrıca arařtırmacılar⁴³¹ bu derneklerin düzenledikleri sosyal faaliyetler ile de gazilerin sosyal çevre ilişkilerini desteklediklerini; gazilerle birlikte olmanın, duygusal paylaşım ve empatinin gazilerin yalnızlık duygusu üzerinde iyileştirici etkilerde bulunabileceğini rapor etmişlerdir. İncelenen iki araştırmada^{432,433} arkadaşların (ve silah arkadaşlarının) gazilerin sosyal destek algısı sıralamasında üçüncü sırada yer aldığı sonucuna yer verilmiştir ve arkadaş açısından algılanan sosyal desteğin gazi olduktan hemen sonra oldukça yüksek olduğu, gazi oluştan geöen süre uzadıkça düştüğüne de dikkat çekilmiştir. Yine, incelenen aynı araştırmalarda^{434,435} yer alan bir başka sonuç da gazilerin TSK mensuplarından ve komutanlarından sosyal destek gördükleri olmuştur.

İncelenen araştırmalar arasında gazilerin sosyal destek algılarını sorgulayan üç araştırmada^{436,437,438} ailenin sosyal desteğinin yüksek olduğ una ve evli gazilerde eşin maddi ve manevi desteğine dikkat çekilmiştir; yeniden evde olma ve stres ile başa çıkmada eş, çocuklar ve annenin sosyal desteklerinden söz edilmiştir. İncelenen araştırmalar arasında gazilerde yüksek sosyal destek algısını ortaya koyan bir arařtırmada⁴³⁹ evli gazilerin gelecek beklentilerinin bekarlara kıyasla daha olumlu olabileği ve psikolojik travmayı aşmada ailenin sosyal desteğinin önemli olabileceği ortaya konmuştur; daha yaşlı ve evli gazilerin daha yüksek sosyal destek algısına sahip

⁴³⁰ Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Başcılar, op. cit., 2017.

⁴³³ Yalçın, op. cit., 2018.

⁴³⁴ Başcılar, op. cit., 2017.

⁴³⁵ Yalçın, op. cit., 2018.

⁴³⁶ Hatun, op. cit., 2018.

⁴³⁷ Karataş, K., Aslan, H., Başcılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

⁴³⁸ Başcılar, M., “Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁴³⁹ Karataş, Aslan, Başcılar, op. cit., s.15.

oldukları ve günlük yaşamlarını daha pozitif şekilde değerlendirdikleri ileri sürülmüştür. Ancak incelenen diğer bir araştırmada⁴⁴⁰ ise bekar gazilerin daha yüksek sosyal destek algısına sahip oldukları öne sürülmüştür.

Tez çalışmasında incelenen bir araştırmada⁴⁴¹ gazilerin sosyal destek algıları unvanlar açısından incelenmiştir ve subay statüsünde olan gazilerin astsubay ve er statüsündeki gazilere kıyasla daha yüksek sosyal destek algısına sahip oldukları bildirilmiştir; subay statüsündeki gazilerin arkadaş desteği ve özel insan desteğine dair algılarının diğer statülerdeki gazilerden daha yüksek olduğu ve astsubay statüsündeki gazilerin de sosyal destek algılarının er statüsündeki gazilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucu da ortaya konmuştur(yüksek sosyal destek algısı ve aidiyet duygusundaki farklılık). Yalnızca rütbeli gaziler üzerine yapılan bir araştırmada⁴⁴² sosyal destek algısının en üst düzeyde ve ilişkili yaşam tatminlerinin de olumlu olduğu rapor edilmiştir. Gazilerin silahlı kuvvetler içindeki statüleri ile eğitim düzeyleri genel olarak paralellik arz ettiğinden yüksek eğitim düzeyine sahip gazilerde daha yüksek sosyal destek algısının saptanması tahmin edilebilir bir sonuçtur. Aynı araştırmada⁴⁴³ rütbeli gaziler özelinde bildirilen diğer bir farklılık silahlı kuvvetlerin kurumsal ve mensupları açısından daha yüksek destek algısına sahip oldukları ve bu bireylerin sosyal destek bağlamında silah arkadaşları kavramına daha çok atıfta bulduklarıdır. Bu sonuç askeri yaşamın ölüm-kalım içeren doğasının sosyal destek ve kişiler arası güçlü bağlara dayanması ile ilişkilendirilebilir.⁴⁴⁴ Son olarak stres düzeyinin gazinin silahlı kuvvetlerdeki unvanı açısından inceleyen bir araştırmada⁴⁴⁵ en düşük stres düzeyinin rütbeli personele ait olması yüksek sosyal destek algısına ek olarak aktif başa çıkma yöntemlerinin kullanımı ile ilişkili olabileceği ifade edilmiştir.

⁴⁴⁰ Sığrı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatınlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 186.

⁴⁴¹ Yalçın, B., “Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma”, *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁴² Stallard, W., “A Resilient Warrior: Coping Positively With Combat Stress Exposure”, *Walden University, College of Social and Behavioral Sciences, Doktora tezi*, 2014.

⁴⁴³ Yalçın, op. cit., 2018.

⁴⁴⁴ Sığrı, op. cit., s. 186.

⁴⁴⁵ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s. 97.

İncelenen iki araştırmada^{446,447} gazilerin sosyal destek algısına katkıda bulunan diğer bir faktörün toplumsal destek olduğu, bazı gazilerin topluma dair yüksek sosyal destekten söz ettikleri, diğer bazı gazilerin ise toplumsal desteğe dair olumsuz ifadeler kullandıkları bildirilmiştir. Aynı araştırmalarda^{448,449} toplumsal desteğe dair olumsuz görüşler belirten gazilerin toplumun gazilik konusunda bilinçli olmadığını belirttikleri ve bu gazilerin toplumsal destek algılarının olumsuz olduğu sonuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca yukarda sözü edilen iki araştırmada^{450,451} zayıf sosyal destek algısı ile gazilere karşı toplumsal bilinçsizlikten yakınma ifadeleri arasında ilişki olduğu rapor edilmiştir;bu görüşe sahip gazilerin toplumda engelli bireylere bakış açısı ile ilgili olumsuz ifadeler kullandıklarına dikkat çekilmiştir; olumlu görüşlere sahip gazilerin ise terörle mücadeleye gönüllü katıldıklarını, bu görev karşılığında bir beklenti içinde olmadıklarını ifade ettikleri ve başka gazileri sosyal açıdan destekledikleri bildirilmiştir(yüksek sosyal destek algısı ile başa çıkma ilişkisi).

İncelenen bir arařtırmada⁴⁵² gazilerde zayıf sosyal desteğin profesyonel destek alma eğilimini olumlu etkilediği (ve bazı ailelerin profesyonel destek konusunda gaziyi destekledikleri) sonucuna yer verilmiş olmasına karşın aile ilişkilerinde bozulmadan da söz edilmiştir. Yine, incelenen bir arařtırmanın⁴⁵³ sonuçlarında yer alan önemli bir nokta da düşük sosyal destek algısına bedenindeki değişikliği kabullenmeye direncin eşlik ettiği ve yıkım derecesinin de daha fazla olduğudur. İncelenen bir arařtırmada⁴⁵⁴ gazilerde artan yaş ile sosyal destek algısının ilişkili olabileceği sonucuna yer verilmiştir. İncelenen bir araştırmanın sonuçlarında⁴⁵⁵ çalışıyor olmanın gazilere iş arkadaşları özelinde sosyal destek katkısı sunduğu

⁴⁴⁶ Hasançebi, ř., “Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağamlıklarının İncelenmesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁴⁷ Yağlı ve Özdoğan, op. cit., s. 97.

⁴⁴⁸ Hasançebi, op. cit., 2018.

⁴⁴⁹ Yağlı ve Özdoğan, op. cit., s. 97.

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ Hasançebi, op. cit., 2018.

⁴⁵² Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴⁵³ Sinici, E. vd., “Assessment Of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p.147.

⁴⁵⁴ Karataş, K., Aslan, H., Başcılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p.15.

⁴⁵⁵ Nurdoğan A., Öztürk M., “şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi”, *İş ve Hayat*, 2018, Cilt 4, Sayı 7, s.19-50.

bildirilmiştir. Ancak incelenen diğer bir araştırmada⁴⁵⁶ aktif görevde olan çoğu gazinin eş ve aileleriyle yakın sosyal ilişkileri için sınırlı zamana sahip olmaktan yakındıkları rapor edilmiştir. Katılımcıların tamamının üniversite mezunu olması incelenen araştırmalardaki gazi grubunun rütbeli personel olduğu biçiminde yorumlanabilir.

İncelenen bir araştırmada⁴⁵⁷ bireylerin travmatik olayı takiben sosyal ilişkilerinde bozulma olduğu rapor edilmiştir. İncelenen diğer bir araştırmada⁴⁵⁸ ise psikolojik travmaya bağlı bir psikososyal problemin olmadığından söz edilmiştir ve sosyal ilişkilerde bozulma ifade eden gazilerin oranının oldukça düşük olduğuna işaret edilmiştir. İncelenen araştırmaların on tanesinde^{459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468} gazilerin yüksek sosyal destek algısına sahip olduğu sonucuna yer verilmiş olmasına karşın sosyal ilişkilerde bozulmadan da söz edilmiştir.

Sonuç olarak incelenen araştırmaların sonuçlarına göre sosyal destek yoksunluğu ile stresle başa çıkmanın ilişkili olabileceği, kalıcı ve anlamlı ilişkilere sahip olma ile gazilerin sosyal destek algıları arasında bir ilişki olabileceği yorumu yapılabilir.

⁴⁵⁶ Karataş, op. cit., s. 1-18.

⁴⁵⁷ Güloğlu, B., “Psychiatric Symptoms of Turkish Combat-injured Non-Professional Veterans”, *Eur J Psychotraumatol.*, Vol.7, 2015, p.1-11.

⁴⁵⁸ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

⁴⁵⁹ Yazıcıoğlu, K., vd., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083.

⁴⁶⁰ Karataş, Aslan, Başçılar, op. cit., s. 15.

⁴⁶¹ Öztürkmen, A., “Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi”, *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴⁶² Karataş, op. cit., s. 1-18.

⁴⁶³ Yalçın, B., “Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma”, *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁶⁴ Tuncay, T. and Musabak, I., “Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations”, *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.

⁴⁶⁵ Başçılar, M., “Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁴⁶⁶ Ünlü, A.G., “Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler”, *GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 2014.

⁴⁶⁷ Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴⁶⁸ Ayaz, V., “Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

4.2.2. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Başa Çıkma Yöntemleri

Bu bölümde gazilerin silahlı çatışma tecrübesini izleyen dönemde yaşamlarındaki stresörler ve TSSB ile başa çıkmada hangi yöntemleri kullandıkları tez kapsamındaki araştırmalardan derlenmiştir. İncelenen araştırmaların altı tanesinde^{469, 470, 471, 472, 473, 474} gazilerin olumlu başa çıkma yöntemleri kullandıkları bildirilmiştir. İncelenen bir araştırmada⁴⁷⁵ olumlu başa çıkma yöntemlerinin ortaya çıkması ile rütbeli doktorların telkin ve desteklerinin ilişkili olabileceğinden söz edilmiştir. Gazilerin dini başa çıkma yöntemine başvurdukları incelenen üç araştırmada^{476, 477, 478} yer verilen sonuçlardan birisidir ve bazı katılımcıların yeni bedenini ve değişen yaşamını belirli bir zaman sonunda kabullendiklerini ifade ettikleri rapor edilmiştir. Tez kapsamında incelenen bir araştırmada⁴⁷⁹ ise genç gazilerde TSSB'ye bağlı psikolojik yıkımın daha fazla olabileceği ve olumlu başa çıkma olarak kabullenmenin gerçekleşmesinin daha zor olabileceği yorumuna yer verilmiştir. Gazilerde yüksek sosyal destek algısına ilişkin araştırmalarda^{480, 481, 482, 483}

⁴⁶⁹ Yazıcıoğlu, op. cit., p.1083.

⁴⁷⁰ Ünlü, op. cit., 2014.

⁴⁷¹ Hatun, op. cit., 2018.

⁴⁷² Hasaңebi, Ş., “Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlımlıklarının İncelenmesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁷³ Ayaz, op. cit., 2019.

⁴⁷⁴ Tuncay, Musabak, op. cit., p.466-483.

⁴⁷⁵ Ünlü, op. cit., 2014.

⁴⁷⁶ Tuncay, Musabak, op. cit., s.466-483.

⁴⁷⁷ Hasaңebi, op. cit., 2018.

⁴⁷⁸ Yağlı, N., ve Öznur, Ö. “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s. 97.

⁴⁷⁹ Ateş, N.E., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴⁸⁰ Yazıcıoğlu, op. cit., s.1083.

⁴⁸¹ Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 30, Sayı 1, 2019, s. 15.

⁴⁸² Öztürkmen, A., “Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi”, *Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴⁸³ Karataş, op. cit., s. 1-18.

,484,485,486,487,488,489 bu algının iyimser bir bakış açısına katkıda bulunabileceği ve bunun yaşamdaki stresörlerle daha etkili başa çıkma yöntemleri kullanma ile ilişkili olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Bu çalışmada incelenen bir araştırmada⁴⁹⁰ ise tam tersine genç ve bekar gazilerin problem- odaklı ve çözüm yolu bulmaya yönelik davrandıkları bildirilmiştir ve bu yöntemler içinde dini inanç esaslı başa çıkmanın olduğu sonucuna yer verilmiştir. Aynı araştırmada düşük eğitim düzeyine sahip gazilerde başa çıkma yöntemi seçiminin iyimser başa çıkmanın (psikolojik travmanın gerçekçi şekilde değerlendirilememesine bağlı olarak)⁴⁹¹ ortaya çıkması ile ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür. İncelenen üç araştırmada^{492, 493, 494} yüksek eğitilmiş gazilerin stresi yönetecek kaynaklara sahip oldukları ve problem-odaklı davranışlar göstererek yeni yaşamlarını analiz edebildikleri yorumu yapılmıştır. Literatürdeki bir araştırmada⁴⁹⁵ askerin kendini algılayışı ve toplumun bakışını tanımlamakta kullanılan gurur ve fedakarlık kavramlarının gazinin psikolojik durumunu olumlu etkileyebileceği bildirilmiştir. Konuyla ilgili literatürdeki bir diğer araştırmada⁴⁹⁶ psikolojik sağlıkla özelliğine sahip bireylerin travmayla başa çıkmada dini veya manevi destekten yararlandıkları ve bunun değer yargıları doğrultusunda hareket etme, yaşamın anlam

⁴⁸⁴ Yalçın, B., “Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma”, *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁸⁵ Tuncay, op. cit., s. 466-483.

⁴⁸⁶ Başçılar, M., “Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁴⁸⁷ Ünlü, op. cit., 2014.

⁴⁸⁸ Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁴⁸⁹ Ayaz, V., “Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁴⁹⁰ Karataş Kasım, op. cit., s. 15.

⁴⁹¹ Türküm, S., “Stresle Başa çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, s.9.

⁴⁹² Başçılar, op. cit., 2017.

⁴⁹³ Yalçın, B., “Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma”, *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁴⁹⁴ Sığı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkınlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 186.

⁴⁹⁵ Jauregui, B., “World Fitness: US Army Family Humanism and the Positive Science of Persistent War”, *Public Culture*, Vol.27(3), 2014, p.449-485.

⁴⁹⁶ Psikolojik sağlıkla uyum gösterme ve zorluklardan sonra kendini toparlama prosesidir. Bkz. Southwick, S.M., et al., “Resilience Definitions, Theory, and Challenges: Interdisciplinary Perspectives, Proceedings Paper”, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol.5, 2014, p.25338.

ve amacını bulma yönleriyle ilişkili olduğu bildirilmiştir. Tez çalışması kapsamında incelenen bir araştırmada⁴⁹⁷ genç gazilerin başa çıkma yöntemi seçiminde dini inancın mevcut olduğu; daha yaşlı gazilerde inanç odaklı başa çıkma yanı sıra kabullenme mekanizmasına da başvurabildikleri bildirilmiştir. Yine, literatürdeki bir araştırmada⁴⁹⁸ uzuv veya işlev kaybı gibi yaşamda yeni bir durumun kabul edilmesinin gerektiği koşullarda daha yaşlı gazilerin pasif bir yöntem benimseyerek kabullenme yaklaşımı gösterebildikleri sonucuna yer verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen bir araştırmada⁴⁹⁹ gazilerin inanç-odaklı mekanizmalar aracılığıyla psikolojik travmalarında olumlu yönde gelişme gösterebildikleri bildirilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarıyla⁵⁰⁰ uyumlu şekilde literatürde psikolojik travmadan iyileşme ile inanç-odaklı başa çıkmanın ilişkili olabileceği yorumuna yer verilmiştir. Türkiye özelinde ise gazilik kavramı kültürel açıdan inanç ile yakından ilişkilidir ve Türk toplumunun kültürel yapısında ve günlük yaşamda askerlik görevini yorumlama şekli içerisinde askerler ve askerlik hizmeti hakkındaki temsillerin⁵⁰¹ önem taşıdığı bilinmektedir. Türkiye’de askerlik görevi toplumda ülkeye hizmet açısından önemli bir hizmet olarak algılanmaktadır⁵⁰². Dolayısıyla böyle bir anlamlandırmanın kültürel açıdan Türk toplumunda gazilerin psikolojik gelişimleri üzerine katkı sağlayabileceği yorumu yapılabilir. Uzuv kaybını “vatan savunması” bağlamında ele almanın yapıcı bir savunma olabileceği, gazinin bedenindeki değişimi toplum tarafından kabul gören faydalı bir amaçla ilişkilendirmesinin kayıpla başa çıkmasına katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir.⁵⁰³

⁴⁹⁷ Tuncay, T., and Musabak, I., “Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations”, *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.

⁴⁹⁸ Meis, L.A. vd., “Intimate Relationships Among Returning Soldiers: The Mediating and Moderating Roles of Negative Emotionality, PTSD Symptoms, and Alcohol Problems”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol.23(5), 2010, p.564.

⁴⁹⁹ Ateş, N.E., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dini Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁵⁰⁰ Kalkan, İ.R.K., “Şehit Ailelerinde Dini Yönelimin ve Algılanan Sosyal Desteğin Psikolojik İyi Oluş ve Travma Sonrası Büyüme ile İlişkisi”, *Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2020.

⁵⁰¹ Sayılan, G., “Representations of Military Service In Contemporary Turkey: A Social Psychological Study”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s.323.

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ Yüceltme, stresle mücadelede olgun bir savunma mekanizması olarak değerlendirilir. Bkz. Hafizoğlu, A.D., “Üniversite Öğrencilerinin Savunma Mekanizmaları ile Duygusal Şemaları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

İncelenen bir arařtırmada⁵⁰⁴ TSK'daki görevlerine devam eden gazi askeri personelin aileleriyle geçirebildikleri zamanının azlığından yakındıkları rapor edilmiştir; aktif görevdeki gazilerin sosyal destek algılarında aile faktörünün önemli yer tuttuğu (başa çıkma da sosyal desteğin rolü) ve Türk toplumunda kültürel olarak güçlü sosyal ilişkiler ile başa çıkmanın ilişkili olduğu yorumu yapılmıştır. Yine, incelenen bir arařtırmada⁵⁰⁵ olumlu başa çıkmanın gazilerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucu bunu öğrenmeleriyle ilişkili olabileceği ifade edilmiştir ve gazilerde sosyal ilişkiler ve problem-odaklı başa çıkma ile travma sonrası bymenin⁵⁰⁶ ilişkili olabileceği yorumuna yer verilmiştir.

Bu tez çalışması kapsamında sonuçları incelenen iki araştırmada^{507,508} bazı gazilerin yaşamlarındaki değişime karşı inkar mekanizmasına başvurdukları ortaya konmuştur. Literatrde⁵⁰⁹ psikolojik travma karşısında inkar mekanizmasının kullanımının etkisiz başa çıkma ile sonuçlandığı bildirilmiştir. İncelenen bir arařtırmada⁵¹⁰ gazilerin toplum içinde bedenlerindeki değişimden olumsuz etkilendikleri rapor edilmiştir ve gazinin bedenindeki değişimden (yeni yaşamından) kaynaklanan kaygıdan kaçınmak amacıyla olayın yaşandığını reddettiği ve herhangi bir değişiklik olmaksızın yaşamını sürdürmek istediği sonucuna yer verilmiştir. Sonuçları incelenen bir arařtırmada⁵¹¹ yaş ile kabullenme ilişkisi boyun eğici yaklaşım ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca tez çalışması kapsamında incelenen bir arařtırmada⁵¹² düşük sosyal destek algısının engelliler ve gaziler özeline saygı açısından toplumsal bilinci yeterli bulmama ile ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır.

⁵⁰⁴ Karataş, Aslan, Başcılar, op. cit., s. 1-18.

⁵⁰⁵ Yağlı, N., ve zdoğan, ., "Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma", *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s. 97.

⁵⁰⁶ Travma sonrası büyüme, travma yaşantısı sonrasında ortaya çıkan yapıcı bireysel değişimlerdir (artmış yaşam tatmini, sosyal ilişkilerde iyileşme, yeni fırsatları değerlendirme, bireysel özelliklerde gelişim) Bkz. Walsh, L.M., "Combat and the Possibility Of Posttraumatic Growth", *University of Missouri-Columbia, School of Counseling Psychology, Ph.D. Thesis*, 2019.

⁵⁰⁷ Tuncay, T., and Musabak, I., "Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations", *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.

⁵⁰⁸ Yağlı ve zdoğan, op. cit., s. 97.

⁵⁰⁹ Ağargün, M.Y. vd., "Psikometrik zelliklere İlişkin Bir n alışma", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt 6, 2005, s. 222.

⁵¹⁰ Ateş, N.E., "şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa ıkma: Adana rneği", Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.

⁵¹¹ Ayaz, V., "Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁵¹² Hasacebi, ř., "Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlımlıklarının İncelenmesi", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

İncelenen iki araştırmada^{513,514} gazilere kronik TSSB tanısı konduğu ve eş tanılar da aldıkları ortaya çıkarılmıştır ve bu durum olumsuz başa çıkma yöntemleriyle ilişkilendirilmiştir (depresyon vb tanılı bireylerde olumsuz başa ıkma). İncelenen yukardaki aynı iki araştırmada^{515,516} alkol kullanımı ve anksiyete bozukluklarının da TSSB tanısına eşlik ettiği ve bu psikopatolojilerde zayıf başa çıkmanın sıklıa gözlendiği bildirilmiştir.

Literatürde benzer şekilde alkol kullanımı olumsuz başa çıkma olarak değerlendirilmektedir (zellikle TSSB tanılı bireylerde yıkıcı ve sağlıksız iletişim tarzına yol aması; öfke ve duygusal geri çekilmeye yol açarak çiftler arasındaki çatışmacı eğilimi glendirebilmesi).⁵¹⁷ A.B.D. silahlı kuvvetlerinde savaş timlerinde görev yapan 18,000 asker üzerinde yapılan bir kesitsel araştırmanın sonuçlarına göre TSSB ya da depresyon tanısı almış olan askerlerin yarısında aynı zamanda saldırganlık artışı ve alkol bağımlılığı saptanmıştır.⁵¹⁸

Yine, literatürdeki diğer bir araştırmada Irak ve Afganistan'daki savaşlarda görev almış TSSB tanılı askerlerin yüzde 60'ı aynı zamanda anksiyete, depresyon veya madde kötüye kullanımı tanılarını almışlardır.⁵¹⁹ Ayrıca incelenen bir arařtırmanın⁵²⁰ sonuçlarında TSSB tanılı bazı gazilerin ilişkilerinde bozulma ve artmış saldırganlık davranışları zayıf başa çıkma becerileriyle ilişkilendirilmiştir. İncelenen diğer bir arařtırmada⁵²¹ başa çıkmayı kolaylaştırabilecek inanç esaslı mekanizmanın nevrotik kişiliğe sahip bazı gazilerde zayıf başa çıkma ile ilişkili olabileceği yorumu yapılmıştır(nevrotik kişilik yapısı ile TSSB gelişimi ilişkisi). İncelenen diğer bir

⁵¹³ Yetkin, S., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem", GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 1999.

⁵¹⁴ Doruk, A., "Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etyolojik Faktörlerin Araştırılması", GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 1998.

⁵¹⁵ Yetkin, op. cit., 1999.

⁵¹⁶ Doruk, op. cit., 1998.

⁵¹⁷ Meyer, E.C. vd., "Acceptance and Action Questionnaire-II Scores as a Predictor of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms Among War Veterans", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.5(6), 2013, p.527.

⁵¹⁸ Thomas, J.L. et al., "Prevalence Of Mental Health Problems and Functional Impairment Among Active Component and National Guard Soldiers 3 and 12 Months Following Combat in Iraq", *Archives of General Psychiatry*, Vol.67(6), 2010, p.614-23.

⁵¹⁹ Dursa, E.K. et al., "Prevalence of a Positive Screen For PTSD Among OEF/OIF And OEF/OIF-Era Veterans in A Large Population-Based Cohort", *Journal of Traumatic Stress*, Vol.27, 2014, p.549.

⁵²⁰ znur, T. vd., "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 305.

⁵²¹ Ateş, N.E., "şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa ıkma: Adana rneği", *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

araştırmada⁵²² bazı gazilerde etkisiz başa çıkma ile anksiyete bozuklukları (ve uyku sorunları) ilişkilendirilmiştir. Literatürde yapılan bir araştırmada⁵²³ TSSB tanılı bireylerde uykudan kaçınma davranışları kabus görme endişesi ile ilişkilendirilmiştir.

Genç gaziler üzerine yapılan iki araştırmada^{524,525} stresörle mücadelede etkisiz bir başa çıkma yöntemi olan inkar mekanizmasına başvurdukları bildirilmiştir(inkar ile savunma mekanizması). Düşük eğitim düzeyine sahip gazilerin stresle mücadelede aktif başa çıkmaya yönelik daha zayıf eğilim sergilediklerine ve üniversite mezunu gazilerin kaygı düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna da tez çalışmasında incelenen iki araştırmada^{526, 527} yer verilmiştir. İncelenen bir araştırmada⁵²⁸ ise gazilerin bazılarında TSSB gelişimi saptanırken diğerlerinde saptanmaması başa çıkma yöntemi seçimindeki farklılıklarla ilişkilendirilmiştir. İncelenen diğer bir araştırmada⁵²⁹ yaralanma sonrası saldırganlık davranışı stresle yetersiz başa çıkmayla ilişkilendirilmiştir. Literatürdeki bir araştırmada⁵³⁰ stresle başa çıkmada yeterli bireysel kaynakları olmayan bireyin saldırganlığı da içeren savunmalar geliştirebildiği ortaya konmuştur.

Silahlı kuvvetler içinde farklı statülerde bulunan gaziler üzerine yapılan bir araştırmada⁵³¹ stresle başa çıkma sürecinde birbirinden farklı yöntemleri kullandıkları rapor edilmiştir; aktif başa çıkma yöntemlerine daha fazla başvuran grubun subay ve astsubay statüsündeki gaziler olduğu sonucuna yer verilmiştir. Travmaya maruz kalmış askeri personelin olumlu başa çıkma yöntemleri pozitif duygu ve düşüncelere

⁵²² Yetkin, S., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1999.

⁵²³ Biggs, Q.M. vd., “Post Traumatic Stress Symptom Variation Associated With Sleep Characteristics”, *Biomed Central (BMC) Psychiatry*, Vol.20, 2020, Article 174.

⁵²⁴ Sinici, E. et al., “Assessment Of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p.147.

⁵²⁵ Ateş, op. cit., 2018.

⁵²⁶ Sinici, op. cit., s. 147.

⁵²⁷ Başçılar, M., “Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2017.

⁵²⁸ Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.67-100.

⁵²⁹ Öznur, T. vd., “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 305.

⁵³⁰ Özbay, E., “İstanbul İlinde Askeri Hastanelerde Çalışan Yönetici Hemşirelerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi”, *Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2007.

⁵³¹ Sığı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatınlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 186.

ve bakış açısına sahip olmaları gerekliliği güncel bir araştırmada yer almıştır.⁵³² Aynı araştırmada⁵³³ rütbeli personelin yaşamlarındaki değişime ve uyum sürecine problem odaklı yaklaşıtları ve travmatik duruma karşı iyimser bakış açısı sergiledikleri bildirilmiştir ve çözüme yönelik başa çıkma ile kurum içindeki algılanan yüksek sosyal destek ilişkilendirilmiştir. TSK içindeki rütbeli personel üzerinde yapılan araştırmalarda katılımcıların eğitim düzeyi bilgisi eksiktir. Bu durumda, katılımcıların kurum içindeki statüleri göz önüne alınarak örneklem grubunun eğitim düzeyi yükseköğrenim olarak alınabilir. Rütbeli gaziler üzerine yapılan iki araştırmada^{534,535} sosyal destek algısının yüksek olmasının bireylere kurumsal anlamda kuvvetli aidiyet hissi getirdiği ve benlik duygusuna önemli katkı sağladığı bildirilmiştir.

4.2.3. İncelenen Araştırmalarda Yer Alan TSSB Olgularında Psikolojik Yardım Alma Tutumları

Psikolojik yardım alma karşısındaki tutum bireyin varlığını tehdit eden bir olayla başa çıkabilmek için dış kaynaklara başvurmasıdır; birey iç kaynaklarının olayla başa çıkabilmek için yeterli olmadığını değerlendirir.⁵³⁶ Tez kapsamında incelenen ve gazilerde olumlu psikolojik yardım alma tutumları araştırmalarda gazilerin bunun için yeterli imkan sahibi olmadıkları ve imkan olması halinde profesyonel destek almak istediklerini belirttikleri rapor edilmiştir. Son yıllarda yüksek TSSB oranları, etkili ve erişilebilir tedavi seçeneklerinin yokluğu ve kurumsal etkenler (tedavi ve diğer maliyetleri azaltma baskısı) komuta kademesini, sağlık personellerini ve sivil akademisyenleri psikolojik sağlamlık kavramına yöneltmiştir.⁵³⁷ Tez kapsamında incelenen bir araştırmada⁵³⁸ ise Türkiye’de TSK’ya

⁵³² Psikolojik sağlamlık için Bkz. Eisen, S.V. et al., “Postdeployment Resilience As A Predictor Of Mental Health in Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom Returnees”, *American Journal of Preventive Medicine*, Vol.47(6), p.754-761.

⁵³³ Sığırı, op. cit., s. 186.

⁵³⁴ Yalçın, B., “Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma”, *Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 2018.

⁵³⁵ Sığırı, op. cit., s. 186.

⁵³⁶ Gürsoy, O., ve Gizir, C.A., “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Öznel Sıkıntıları Açma, Benlik Saygısı ve Cinsiyetin Rolü”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 8, Sayı 49, 2018, s.137.

⁵³⁷ Macleish, K., “How to Feel About War: On Soldier Psyches, Military Biopolitics, and American Empire, Center for Medicine”, *Vanderbilt University, Health & Society and Dept. of Anthropology*, 2017.

⁵³⁸ Duyan, V. vd., “Sosyo Demografik Özellikleri, Hastalık Sürecinin ve Sosyal Desteğin Gazilerin Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyine Etkisi”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2005, s.13.

bağlı rehabilitasyon merkezinde gazilerin empatik ve güven verici sosyal destekten fayda gördükleri ve benlik saygısında artma ile kaygıda azalma olduğu rapor edilmiştir.

İncelenen bir araştırmada⁵³⁹ sosyal destek algısı düştükçe psikolojik yardım alma konusunda daha olumlu görüşlerin ortaya çıktığı sonucuna da yer verilmiştir. Sosyal destek hem ilişkilerin sayısı ve sosyal ilişkilerin sıklığı, hem bireyin kabullenme, sempati, saygı ihtiyaçlarının ne derece karşılandığı konusundaki inancıyla yakından ilişkilidir.⁵⁴⁰ Ayrıca, sosyal etkileşim bir başa çıkma kaynağı olarak öz yeterliliğe, kendine olan inanca, yapıcı ve uyum sağlayıcı başa çıkmaya katkıda da bulunabilir.⁵⁴¹ İncelenen diğer bir araştırmada⁵⁴² ise gazilerin bireysel özelliklerinin de profesyonel desteğe başvurma eğilimini arttırdığına dikkat çekilmiştir; duygu ve düşüncelerini daha kolaylıkla ifade edebilen gazilerin profesyonel desteğe yönelik tutumlarının daha olumlu olabileceği yorumuna yer verilmiştir.

Ancak gazilerin profesyonel yardım alma tutumlarını sorgulayan toplam altı araştırmanın dört tanesinde olumsuz tutumlar bildirdikleri rapor edilmiştir; bu tutum Türk toplumu özelinde psikolojik yardım almaya yönelik önyargılar ile ilişkilendirilmiştir(damgalanma endişesi). Literatürdeki bir araştırmada gazilerde gözlenen bu damgalanma endişesinin⁵⁴³ kişisel sorunlarının çözümünde profesyonel yardım alan bireylerin sosyal açıdan kabul edilmeyeceklerine dair inançlarıyla ilişkili olabileceği ifade edilmiştir ve gazinin mevcut stres seviyesine ilave olarak toplum tarafından sorunlu birey olarak etiketlenmesi endişesinin ortaya çıktığı bildirilmiştir.⁵⁴⁴ Profesyonel yardım alma karşısında damgalanma endişesine diğer

⁵³⁹ Ateş, N.E., “Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁵⁴⁰ Jelusic, I. et al., “Social Support and Posttraumatic Stress Disorder in Combat Veterans in Croatia”, *Collegium Antropologicum*, Vol.34(3), 2010, p.853.

⁵⁴¹ Wooten, N.R., “Deployment Cycle Stressors and Post-Traumatic Stress Symptoms in Army National Guard Women: The Mediating Effect of Resilience”, *Social Work in Health Care*, Vol.51(9), 2012, p. 844.

⁵⁴² Hatun, O., “Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması”, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁵⁴³ Şık, T., “Yetişkinlerin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarında Psikolojik İyi Oluş ve Damgalanmanın Etkisi”, *Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2019.

⁵⁴⁴ Corrigan, P., “How Stigma Interferes With Mental Health Care”, *American Psychologist*, Vol.59(7), 2004, p.617.

lkelerde yapılan eski tarihli araştırmalarda yer verilmiştir, daha güncel araştırmalarda ise TSSB tanılı askerlerin büyük çoğunluğunun uyum sağlamada yaşanan sorunlar için geleneksel psikolojik tedaviye (yüz yüze bireysel terapi vb.) sıcak baktıkları grlmştir (yüzde 83).⁵⁴⁵

Türkiye’de kişisel sorunları aile dışında bulunan bireyler ile paylařmama⁵⁴⁶ da yine yaygın bir görüş olup psikolojik yardım almaya yönelik tutum üzerinde damgalanma endişesinin yanı sıra dini inançlar veya aile baskısının da etkili olduğu düşünülmektedir. Tez kapsamında incelenen bir arařtırmada⁵⁴⁷ da gazilerin sosyal ilişkilerde bozulma yaşamalarına rağmen profesyonel yardım almaya yönelik görüşlerinin çoğunlukla olumsuz olduğu bildirilmiştir ve profesyonel yardım almak yerine alkol veya madde kullanımına başvurmadan söz edilmiştir. Yine, incelenen bu arařtırmada⁵⁴⁸ gazilerde alkol veya madde kullanımının ikincil bozukluklar (anksiyete ve uyku bozuklukları) ve sosyal ilişkilerde saldırganlık ile ilişkili olabileceği yorumuna yer verilmiştir.

İncelenen toplam dört araştırmanın sonuçlarında sıklıkla psikolojik yardım almaya yönelik ortak olumsuz tutumlar bildirilmiştir ve gazilerin profesyonel yardım alma tutumlarının yaştan etkilenmediği sonucuna da yer verilmiştir. Literatürde yer alan bir araştırmada benzer yorumlar mevcut olup bireylerin damgalanma eğilimlerinin yaş ve medeni duruma bağlı olarak değişim göstermediği ortaya konmuştur.⁵⁴⁹ Türk toplumunda kültürel olarak yakın düzeyde sosyal ilişkilerin varlığı gazilerin psikolojik travmayla mücadelelerine büyük ölçüde katkıda bulunur ve bireyler, aile ve arkadaşları profesyonellere nazaran psikolojik destek verme açısından daha yararlı bulma eğilimindedirler.⁵⁵⁰ Bu alışma kapsamında incelenen iki

⁵⁴⁵ Sayer, N.A. et al., “Reintegration Problem And Treatment Interests Among Iraq and Afghanistan Combat Veterans Receiving VA Medical Care”, *Psychiatric Services*, Vol.61(6), 2010, p.596.

⁵⁴⁶ Serim, F., ve Cihangir-ankaya, Z., “Yetişkinlerin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarının Yordanması”, *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2015, s. 181.

⁵⁴⁷ Yetkin, S., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem”, *GATA Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi*, 1999.

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ Sarıkoç, G., “Ruhsal Sorunları Nedeniyle Ayaktan İzlenen Hastaların İçselleştirilmiş Etiketlenmeleri”, *Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2011.

⁵⁵⁰ Erkan, S. vd., “niversite ğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri”, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 37, Sayı 164, 2012, s.104.

araştırmada^{551,552} yüksek sosyal destek ile profesyonel yardım alma tutumun ilişkili olabileceği sonucuna yer verilmiştir.

Sonuç olarak incelenen araştırmaların sonuçlarına göre gazilerin psikolojik travmayla mücadelede profesyonel yardım almaları stresörü tehdit yerine fırsat olarak görebilme, iyimser bakış kazanma, katı varsayımlar yapmak yerine durumu inceleme, genelleme yapmama ve duygularını paylaşma konularında gelişmelerine katkıda bulunabilir.⁵⁵³ Silahlı çatışma travması ile aktif başa çıkma yöntemlerinin kazandırılması amacıyla gazilere doktorlar, ruh sağlığı profesyonelleri vb. tarafından klinik ortamında başa çıkma eğitimi verilmesinin teşvik edilmesi önemlidir.

4.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Tez çalışmasında incelenen araştırmalarda yer alan gaziler zorunlu askerlik hizmeti sırasında veya muvazzaf asker olup görevi sırasında yaralanmış bireylerdir. Seçilen ve incelenen araştırmalarda yer alan katılımcılar çoğunlukla İstanbul ve Ankara illerinde ikamet etmektedirler. Benzer silahlı çatışma deneyimlerini yaşamış ancak Türkiye'nin farklı bölgelerinde ikamet eden malul gaziler özelinde sonuçların değişebilmesi mümkündür. Benzer şekilde, bu çalışma kapsamında incelenen yaralanma türü belirtilmemiş araştırmaların sayısının çokluğu sonuçları etkileyebilir.

Öte yandan, Türkiye'de gazilerin TSSB ile mücadelede psikolojik yardım alma tutumları konusunda ve tez kapsamına alınan çalışmalarda az sayıda araştırma bulunduğundan bu tez çalışmasında seçilen araştırmaların sonuçlarının derlenmesiyle elde edilen verilerin tüm malul gazilere genellenmesi doğru olmayacaktır.

⁵⁵¹ Hatun, O., "Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması", *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁵⁵² Ateş, N.E., "Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği", *Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 2018.

⁵⁵³ Gülüm, İ.V., ve Dağ, İ., "Bir Ölçek Çalışmasında Tekrarlayıcı Düşünme Ölçeğini Seçici Olarak Atlamak Bir Başa Çıkma Stratejisi Olabilir mi?", *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, 2013, s.96.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Terörizm kitleler üzerinde en yüksek psikolojik etkiye neden olabilecek şekilde tasarlanmış bir savaş biçimidir. TSSB sonucu gazilerde işlevsellikte bozulmanın yüksek olması ve eş tanı alma durumunun yüksek oluşu nedeniyle önemli bir sosyal sorun oluşturmaktadır. Tez kapsamında gerçekleştirilen bu derleme çalışması Türkiye’de askerlerin psikolojik travma yaşantılarına ilişkin yayınlanmış araştırmaların gözden geçirilmesi ve bu araştırmalardan elde edilen verilerin sistematik şekilde incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu tez çalışmasında Türkiye’de zorunlu askerlik hizmeti sırasında veya muvazzaf asker olarak gazi olmuş TSSB tanılı bireyler üzerine yapılmış literatürde yer alan önceki araştırmalar sistematik derleme yöntemiyle incelenmiştir. Veri tabanlarından ulaşılan ve değerlendirmeye alınan yirmibeş adet araştırmada bireylerin silahlı çatışmaya katıldıkları ve izleyen süreçte TSSB geliştirdikleri bildirilmiştir.

Askerlerin silahlı çatışma deneyimi sonucu geliştirdikleri psikopatolojiler üzerine Türkiye’de yapılmış araştırmalar sınırlıdır. İncelenen bazı araştırmalarda yaralanma yaşamış askerlerin psikolojik travma yaşadıkları ve TSSB belirtileri gösterdikleri sonucuna yer verilmiştir, incelenen diğer araştırmalarda ise böyle bir ilişki kurulamamıştır. İncelenen bazı araştırmalarda eğitim düzeyi yüksek olan gazilerin silahlı çatışma travmasını yorumlama ve anlamlandırma becerilerinin daha fazla olduğu ve TSSB gelişim risklerinin daha düşük olduğu açıklamasına yer verilmiştir.

Rütbeli gaziler üzerine yapılmış bir araştırmanın sonuçlarında bu bireylerin çatışma travmasını bireysel sorumlulukla ilişkilendirdikleri ve bu durumun psikolojik travmayla mücadeleyi güçleştirebileceği yorumuna yer verilmiştir. Ancak rütbeli ve er statüsündeki gazileri birlikte içeren diğer araştırmalarda er statüsündeki gazilerin çatışma sonrasında daha sık anksiyete ve saldırganlık yaşadıkları bildirilmiştir ve bu sonuç rütbeli gazilerin daha yüksek sosyal destek ve aidiyet duyguları ile açıklanmıştır. Bu nedenle rütbeli personeli içeren örneklemde daha detaylı araştırmalar yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz.

İncelenen araştırmalarda hem evli hem de bekar gazilerin en fazla sosyal desteği aile üyelerinden gördükleri sonucuna yer verilmiş olması Türkiye’de sosyal

destek algısına en fazla katkıda bulunan aile kurumunun varlığı ile uyumlu olabilir. Ancak incelenen bazı araştırmalarda yaralanma sonrası gazilerin aile ve eş ile ilişkilerin bozulduğunun bildirilmiş olması önemli bir noktadır. Aile ve eş dışında incelenen bazı araştırmalarda bildirilen diğer bir sosyal destek kaynağı da yakın akraba ve arkadaşlardır (öncelikle silah arkadaşları) ;kurumsal destek sağlayan Şehit ve gazi derneklerinin sosyalleşmeyi sağladığı, TSK'nın ve mensuplarının desteklerinin yanında rehabilitasyon merkezi ve görevli rütbeli doktorların ve psikologların katkılarının da gaziler açısından önemli olduğu sonuçlarına da yer verilmiştir. Bu nedenle bu tür derneklerin sayı ve nitelik bakımından gerek devlet gerekse de özel kurumlarca maddi olarak desteklenmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Bekar gazilerde profesyonel müdahale konusunda bazı ailelerin desteği olduğu; evli gazilerde ise eşin birinci derecede sosyal destek sağlamış olabileceğine incelenen bazı araştırmalarda yer verilmiştir. Yaralanma sonrası dönemde çalışıyor olmanın gazilerde sosyal destek algısını -iş arkadaşlarının sosyal desteği- olumlu etkileyebileceği de incelenen bazı araştırmalarda yer almıştır. Çalışan ve çalışmayan gaziler arasında incelenen bazı araştırmalarda bu ileri sürülen farklılık -malul gazilerin mevcut istihdam hakkı çerçevesinde- gazilere daha fazla istihdam sağlanması konusunu gündeme getirmektedir. Askerlik görevi öncesinde mesleği olmayan gazilere meslek edindirme, diğer gazilere ise istihdam sağlama konusunda atılacak adımlar hem gazinin ekonomik gelir elde etmesine hem de benlik saygısına katkıda bulunabilecektir.

Gazilerde başa çıkma yöntemlerini sorgulayan bazı araştırmalarda askerlerin daha çok dini inanç odaklı başa çıkmaya başvurdukları ve etkisiz başa çıkma yöntemlerinin kullanımının artmış saldırganlık davranışları, alkol bağımlılığı, kişiler arası ilişkilerde bozulma ve eş tanı alma ile ilişkili olabileceğine dikkat çekilmiştir.

İncelenen bazı araştırmalarda eğitim düzeyi yüksek gazilerin aktif başa çıkma gösterdikleri ileri sürülmüştür ve üniversite mezunu gazilerin kaygı düzeylerinin ise diğerlerinden daha düşük olabileceği ifade edilmiştir. Karma örneklem üzerinde yapılmış bir araştırmada aktif başa çıkmaya en fazla başvuran katılımcıların subay ve astsubay statüsündeki gaziler olduğu ileri sürülmüştür ve bu bireylerin yaşamlarındaki değişim karşısında problem-odaklı başa çıkma yöntemlerine başvurdukları ve iyimser bakış açısına sahip oldukları rapor edilmiştir.

Gazilerde sosyal destek algısı ile psikolojik destek alma tutumları arasında ilişki olabileceğini ileri süren araştırmalarda düşük sosyal destek algısına sahip gazilerin psikolojik destek alma tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna da dikkat çekilmiştir. Psikolojik yardım alma tutumlarını sorgulayan az sayıda araştırmada - saldırgan davranış gösteren yüksek eğitilmiş gaziler de dahil olmak üzere- pek çok gazinin psikolojik yardım almaya karşı olumsuz tutum gösterdiği sonucuna yer verilmiştir ve bu sonuç Türk toplumunda yaygın olan olumsuz psikolojik yardım alma tutumları ile ilişkilendirilmiştir. Psikolojik yardım alma konusunda kültürel önyargıların kırılmasının zaman alabilmesine karşın geleceğe dönük olarak gaziler ve gazi aileleri özelinde profesyonel destekten faydalanma konusunda geniş kapsamlı bilgilendirme yapılması silahlı çatışma travmasına bağlı sorunların çözümünde yararlı olacaktır.

Literatürdeki güncel araştırmalarda silahlı çatışma travması kaynaklı TSSB oranlarının yüksek oluşu ve erişilebilir tedavi seçeneklerinin sınırlı olması nedeniyle komuta kademesi ve ruh sağlığı profesyonellerinin askeri personelin psikolojik sağlamlığı kavramı üzerinde durdukları görülmektedir. Tez kapsamında incelenen bazı araştırmalarda Türkiye’de gazilerin rehabilitasyon merkezinde aldıkları profesyonel ve sosyal desteğin olumlu sonuçlarına yer verilmiş olması çatışma travmasıyla mücadele eden askerlerin psikolojik yardım alma konusunda teşvik edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sayede psikolojik travmayla mücadele sürecinde yeterli psikolojik yardımcı alma imkanı bulan askerlerin stresle olumlu başa çıkma yöntemlerini öğrenebilme ihtimali olabilecek ve *travma sonrası büyüme*⁵⁵⁴ yönünde adım atabileceklerdir.

İleriye dönük uygulamalarda travma maruziyetini izleyen süreçte ve sonrasında askerlerin TSSB belirtileri ve tanılama için takip edilmesi psikolojik travmadan iyileşmeye katkıda bulunabilir. Ayrıca TSSB’nin işlevselliği bozucu belirtileri ve ciddiyeti göz önüne alındığında TSK personelinde silahlı çatışma deneyimine bağlı TSSB gelişiminin öncelikli çalışma alanlarından biri olması gerektiğini de düşünmekteyiz.

⁵⁵⁴ Travma sonrası büyüme: Travmatik olay tecrübesini izleyen süreçte yaşamın farklı alanlarında işlevselliğin gelişmesi.

KAYNAKÇA

Raporlar

American Psychiatric Association (APA). “Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-V.” USA, 2013.

Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), çev. Köroğlu, E., Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.

Hermes, E.D.A., Hoff, R., Rosenheck, R.A., “Sources of the Increasing Number of Vietnam Era Veterans With a Diagnosis of PTSD Using VHA Services”, *Brief Reports-Psychiatryonline*, 2014.

Shea M.T., “Identification of Risk Factors for Chronic Posttraumatic Stress Disorder (PTSD)”, *Brown University, Report for U.S. Army Medical Research and Materiel Command Fort Detrick, Maryland*, 2009.

Kitaplar

Burns, N., and Grove, S.K. *Understanding Nursing Research—Building An Evidence-Based Practice. 4th Edition. Saunders Elsevier*, St. Louis, 2007.

Büyükışık, E. *İnsan ve Savaş*. Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.

Durkheim, E., *Suicide*, New York: Free Press, 1951.

Herman, J.L., *Travma ve İyileşme*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2019.

Higgins, J.P.T., Green, S.,(Ed.). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*, Version 5.1.0, March 2011.

Lepore, S.J., *A Social-Cognitive Processing Model of Emotional Adjustment To Cancer*, In A.Baum, B.L.Andersen (Eds.), *Psychosocial Interventions For Cancer*, American Psychological Association, 2001, p.99-116.

Joseph, S., *Social Support and Mental Health Following Trauma*, In W. Yule (Ed.), *Post-Traumatic Stress Disorders: Concepts and Therapy*, John Wiley & Sons Ltd., 1999, p.71-91.

Joseph, S., Williams, R., Yule, W., *Understanding Post-Traumatic Stress: A Psychosocial Perspective on PTSD and Treatment*, John Wiley & Sons Ltd., 1997.

Lazarus, R., and Folkman, S., *Stress, Appraisal, and Coping*, New York: Springer, 1984.

Plotnik, R., Kouyoumdjian, H., *Introduction to Psychology*, Cengage Learning, 2013.
Polit, D.F., and Beck, C.T., *Nursing Research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice*, Philadelphia: Wolters Kluwer, 2016.

Dergi Makale

- Ademhan, K. “Travmatik Yıkımın Döngüsü: Vahşet Failleri, Mağdurları ve İyileşebilme İhtimalleri”. *İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji Bülteni*, 2018.
- Aflakseir, A., “The Role of Social Support and Coping Strategies on Mental Health of a Group of Iranian Disabled War Veterans”, *Iran J Psychiatry*, Vol.5(3), 2010, p.102-107.
- Ağazgün, M.Y., Beşiroğlu, L., Kıran, Ü.K., Özer, Ö.A., ve Kara, H., “Cope: Psikometrik Özelliklere İlişkin Bir Ön Çalışma”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt 6, 2005, s.221-226.
- Ak, M., Bilgen, A.E., Garip, B., Zincir, S., Özmenler, K.N., Özşahin, A., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Kognitif Yıkım ve Psikotik Belirtiler İle Giden Yeni Bir Alt Grubu Mu? Olgu Sunumu”, *Gülhane Tıp Dergisi*, Cilt 56, 2014, s. 241-243.
- Akcan, G., “Travmanın Psikolojik Bileşenleri-Post-Travmatik Stres Bozukluğu”, *Turaz Akademi*, 2018, s.47-53.
- Alyüz, S.B.A., “Sosyal Desteğin Birey Yaşamında Önemi ve Sosyal Hizmet”, *Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, Cilt 4, Sayı 1, 2020, s.115-134.
- Armenta, R.F. vd., “Factors associated with persistent posttraumatic stress disorder among U.S. military service members and Veterans”, *BMC Psychiatry*, Vol. 18(48), 2018, p.1-11.
- Asnaani A., Reddy M.K., Shea M.T., “The Impact of PTSD Symptoms On Physical And Mental Health Functioning In Returning Veterans”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.28(3), 2014, p.310-317.
- Atkinson, R.C., Atkinson, R., Smith, E.E., Bem, D.J., Nolen-Hoeksema, S., *Psikolojiye giriş (2. Baskı)*, Arkadaş Yayınevi, 2002.
- Avcı, E., “Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye’de Terörizm”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, 2019, s.139-166.
- Balandız, H., ve Bolu, A., “Forensic Mental Health Evaluations Of Military Personnel With Traumatic Life Event in A University Hospital in Ankara”, *Journal of Forensic and Legal Medicine*, Cilt 51, 2017, p. 51-56.
- Basha, E., Kaya, M., “Kosova Savaşı Gazilerinin Depresyon Anksiyete ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, Vol.2(2), 2020, s.106-113.
- Başaran, Y.K., “Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 47, 2017, s.480-495.

- Başpınar, A., “Sosyolojinin Konusu Olarak Ordu ve Asker: Askeri sosyoloji”, *Sosyoloji Dergisi*, 2012, s. 279-314.
- Beliveau, P.J.H., Sampasa-Kanyinga, H., Colman, I., Zamorski, M.A., “Are Personnel With A Past History Of Mental Disorders Disproportionately Vulnerable To The Effects of Deployment-Related Trauma? A Cross-Sectional Study of Canadian Military Personnel”, *BMC Psychiatry*, Cilt 19, Sayı 1, 2019, p.1-12.
- Biggs, Q.M., Ursano, R.J., Wang, J., Wynn, G.H., Carr, R.B., Fullerton, C.S., “Post Traumatic Stress Symptom Variation Associated With Sleep Characteristics”, *BMC Psychiatry*, Cilt 20, 2020, Article 174.
- Booth, A.M., Wright, K.E., Outhwaite, H., “Centre for Reviews and Dissemination Databases: Value, content, And Developments”, *International Journal of Technology Assessment in Health Care*, Vol.26(4), 2010, p.470-472.
- Boylu, A.A., Paçacıoğlu, B., “Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2016, s.137-150.
- Breslau, N. vd., “Trauma and Posttraumatic Stress Disorder In The Community: The 1996 Detroit Area Survey Of Trauma”, *Archives of General Psychiatry*, Vol.55, 1998, p.626-632.
- Brewin, C.R., “Re-experiencing Traumatic Events in PTSD: New Avenues in Research on Intrusive Memories and Flashbacks”, *European Journal of Psychotraumatology*, Cilt 6, 2015, Article 27180.
- Brewin, C.R., Holmes, E.A., “Psychological Theories of Posttraumatic Stress Disorder”, *Clinical Psychology Review*, Vol.23, 2003, p.339-376.
- Brewin, C.R., “Cognitive Change Processes in Psychotherapy”, *Psychological Review*, Vol.96, 1989, p.379-394.
- Brewin, C.R., Dalgleish, T., Joseph, S., “A Dual Representation Theory of Posttraumatic Stress Disorder”, *Psychol Rev.*, Vol.103(4), 1996, p.670-686.
- Büyüksahin, A., Bilecen, N.T., “Yakın İlişkilerde Çok Boyutlu Başaçıkma Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, 2007, s.129-145.
- Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K. “Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach”, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.56(2), 1989, p.267-283.
- Clapp, J.D., Kern, S.M., Kozina, R.M., Ripley, A.J., Lear, M.K., “Stability of Reported Trauma Over Extended Intervals: Initial Evaluation Of An Exposure Screening Protocol”, *Psychological Assessment*, Vol. 31(6), 2019, p.805-816.
- Cohen, S., “Psychosocial Models of the Role of Social Support in the Etiology of Physical Disease”, *Health Psychology*, Vol.7(3), 1988, p.269–297.

- Cohen, S., "Social Relationships and Health", *American Psychologist*, Vol.59(8), 2004, p.676-684.
- Corrigan, P., "How Stigma Interferes With Mental Health Care", *American Psychologist*, Cilt 59, Sayı 7, 2004, p. 614-625.
- Cruwys, T., O'Kearney, R., "Implications of Neuroscientific Evidence For the Cognitive Models of Post-Traumatic Stress Disorder", *Clinical Psychologist*, Vol. 12(2), 2008, p. 67-76.
- Çakmak, E.K. vd., "2014 Yılında Eğitim Teknolojileri Alanındaki Yayımlanan Makalelerin İncelenmesi", *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, Cilt 6, Sayı 1, 2016, s.80-108.
- Çırakoğlu, O.C., "Uzun Süren Bir Savaş: Travma Sonrası Stres Bozukluğu", *Pivolka, Savaş Özel Sayısı*, 2003, s.20-21.
- Dalgleish, T., Mathews, A., Wood, J., "Inhibition processes in cognition and emotion: A special case?", in T. Dalgleish, M J. Power (Eds.), *Handbook Of Cognition and Emotion*, John Wiley & Sons Ltd., 1999, p.243-265.
- Dalgleish, T., "Cognitive Approaches to Posttraumatic Stress Disorder: The Evolution Of Multirepresentational Theorizing", *Psychological Bulletin*, Vol.130(2), 2004, p.228-260.
- Değirmenci, A., Doğru, M., "Türkiye'de Sosyobilimsel Konularla İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi: Bir Betimsel Analiz Çalışması", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 44, 2017, s.123-138.
- Dekel, R. vd. "Being a Wife of a Veteran with Posttraumatic Stress Disorder", *Family Relations*, Vol.54(1), 2005, p.24-36.
- Demirli, A., "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 4, Sayı 35, 2011, s.66-78.
- Dinenberg, R.E., McCaslin, S.E., Bates, M.N., Cohen, B.E., "Social Support May Protect Against Development of Posttraumatic Stress Disorder: Findings From The Heart and Soul Study", *Am J Health Promot.*, Vol.28(5), 2014, p.294-7.
- Duman, N., "Travma Sonrası Büyüme ve Gelişim", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2019, s.178-184.
- Duran, S., ve Ünsal, G. "Çankırı İlindeki Şehit Aileleri ve Malul Gazilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Depresif Durumlarının Belirlenmesi", *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2014, s.158-163.
- Dursa, E.K., Reinhard, M.J., Barth, S.K., Schneidemann, A.I., "Prevalence of a Positive Screen For PTSD Among OEF/OIF And OEF/OIF-Era Veterans in A Large Population-Based Cohort", *J Trauma Stress*, Cilt 27, 2014, p. 542-549.

- Duyan, V., Yazıcıoğlu, K., Karataş, K., Taşkaynatan, M., Duyan, G.Ç., Aksu, S., “Sosyo Demografik Özellikleri, Hastalık Sürecinin ve Sosyal Desteğin Gazilerin Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyine Etkisi”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2005, s. 5-16.
- Dworkin, E.R., Bergman, H.E., Walton, T.O., Walker, D.D., Kaysen, D.L., “Co-Occurring Post-Traumatic Stress Disorder and Alcohol Use Disorder in U.S. Military and Veteran Populations”, *Alcohol Research*, Vol.39(2), 2018, p.161-169.
- Ehlers, A., Clark, D.M., “Post-Traumatic Stress Disorder: The Development of Effective Psychological Treatments”, *Nord J Psychiatry*, Vol.62(47), 2008, p.11-18.
- Ehlers, A., Clark, D.M., “A Cognitive Model Of Posttraumatic Stress Disorder”, *Behaviour Research and Therapy*, Vol.38, 2000, p.319-345.
- Eisen, S.V., Schultz, M.R., Glickman, M.E., Vogt, D., Martin, J.A., Osei-Bonsu, P.E., Drainoni, M.-L., Elwy, A.R., “Postdeployment Resilience As A Predictor Of Mental Health in Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom Returnees”, *American Journal of Preventive Medicine*, Vol.47(6), p.754-761.
- Erbes, C.R., Polusny, M.A., Arbisi, P.A., Koffel, E., “PTSD Symptoms in A Cohort of National Guard Soldiers Deployed to Iraq: Evidence For Nonspecific and Specific Components”, *Journal of Affective Disorders*, Vol.142(1-3), 2012, p.269-274.
- Erdem, D., “Türkiye’de 2005-2006 Yılları Arasında Yayımlanan Eğitim Bilimleri Dergilerindeki Makalelerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi: Betimsel Bir Analiz”, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s.140-147.
- Erkan, S., Özbay, Y., Cihangir-Çankaya, Z., Terzi, Ş., “Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri”, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 37, Sayı 164, 2012, s. 94-107.
- Evans, S.E., Steel, A.L., Watkins, L.E., DiLillo, D., “Childhood Exposure to Family Violence and Adult Trauma Symptoms: The Importance of Social Support From a Spouse”, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.6(5), 2014, p.527-536.
- Evans, L., Cowlshaw, S., Forbes, D., Parslow, R., Lewis, V., “Longitudinal Analyses Of Family Functioning In Veterans and Their Partners Across Treatment”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol.78(5), 2010, p.611-622.
- Fischer, E.H., Turner, J.L., “Development and Research Utility of an Attitude Scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol.35, 1970, p.79-90.

- Folkman, S., Lazarus, R.S., "If It Changes It Must Be A Process: Study of Emotion and Coping During Three Stages of a College Examination", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.48(1), 1985, p.150-170.
- Folkman, S., and Lazarus, R.S., "An Analysis of Coping In A Middle-Aged Community Sample", *Journal of Health and Social Behavior*, Vol.21(3), 1980, p.219-239.
- Folkman, S. et al., "Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.50(3), 1986, p.571-579.
- Foa, E.B., Steketee, G., Rothbaum, B.O. "Behavioral/Cognitive Conceptualizations Of Post-Traumatic Stress Disorder", *Behavior Therapy*, Vol.20(2), 1989, p.155-176.
- Forrester, J., "1919: Psychology and Psychoanalysis, Cambridge and London-Myers, Jones and Maccurdy", *Psychoanalysis and History*, Vol.10(1), 2008, p.37-94.
- Frueh, B.C. vd., "Age Differences in Posttraumatic Stress Disorder, Psychiatric Disorders, and Healthcare Service Use Among Veterans in Veterans Affairs Primary Care Clinics", *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, Vol.15, 2007, p.660-72.
- Gallaway, M.S., Mitchell, M.M., Fink, D.S., Forys-Donahue, K., Pecko, J., Bell, M., Millikan, A.M., "Combat Exposure Factors Associated With the Likelihood of Behavioral and Psychiatric Issues", *Military Behavioral Health*, Vol.2(2), 2014, p.138-146.
- Gates, M.A., Holowka, D.W., Vasterling, J.J., Keane, T.M., Marx, B.P., Rosen, R.C., "Posttraumatic Stress Disorder in Veterans and Military Personnel: Epidemiology, Screening, and Case Recognition", *Psychol Serv.*, Vol.9(4), 2012, p.361-382.
- Gerlock, A.A., Grimesey, J., Sayre, G., "Military-Related Posttraumatic Stress Disorder and Intimate Relationship Behaviors: A Developing Dyadic Relationship Model", *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol.40(3), 2014, p.344-356.
- Grieger, T.A., Cozza, S.J., Ursano, R.J., Hoge, C., Martinez, P.E., Engel, C.C., Wain, H.J. "Posttraumatic Stress Disorder and Depression in Battle-injured Soldiers", *American Journal of Psychiatry*, Vol.163, 2006, p.1777-1783.
- Goldberg, J. vd., "Prevalence of Post-Traumatic Stress Disorder in Aging Vietnam-Era Veterans: Veterans Administration Cooperative Study 569: Course and Consequences of Post-Traumatic Stress Disorder in Vietnam-Era Veteran Twins", *Am J Geriatr Psychiatry*, Vol.24(3), 2016, p.181-191.
- Grosa, D.F. vd., "Relations between Post-Deployment Divorce/Separation and Deployment and Post-Deployment Stressors, Social Support, and

- Symptomatology in Veterans With Combat-Related PTSD Symptoms”, *Journal of Military, Veteran and Family Health*, Vol.5(2), 2019, p.125-135.
- Güloğlu, B., “Psychiatric Symptoms of Turkish Combat-injured Non-Professional Veterans”, *Eur J Psychotraumatol.*, Vol.7, 2016, p.1-11.
- Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö., “Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt 14, 2013, s. 237-244.
- Gülüm, İ.V., ve Dağ, İ., “Bir Ölçek Çalışmasında Tekrarlayıcı Düşünme Ölçeğini Seçici Olarak Atlamak Bir Başa Çıkma Stratejisi Olabilir mi?”, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, 2013, s. 89-97.
- Gürsoy, O., ve Gizir, C.A., “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Öznel Sıkıntıları Açma, Benlik Saygısı ve Cinsiyetin Rolü”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 8, Sayı 49, 2018, s. 137-155.
- Han, S.C., Castro, F., Lee, L.O., Charney, M.E., Marx, B.P., Brailey, K., Proctor, S.P., Vasterling, J.J., “Military Unit Support, Postdeployment Social Support, and PTSD Symptoms Among Active Duty and National Guard Soldiers Deployed to Iraq”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.28, 2014, p.446-453.
- Hemingway, P., and Breton, N., “What Is a Systematic Review?”, *Hayward Medical Communications*, Vol.2, 2009, p.1-8.
- Horowitz, M.J. and Kaltreider, N.B., “Brief Therapy of the Stress Response Syndrome”, *Psychotraumatology*, 1980, p.231-243.
- Iversen, A.C., Staden, L.H.V., Browne, J.H., Hull, T., Hall, L., Greenberg, J., Rona, N., Hotopf, R.J., Wessely, M., Nicola, T., “The Prevalence of Common Mental Disorders and PTSD in the UK Military: Using Data From A Clinical Interview-Based Study”, *BMC Psychiatry*, Vol.9, 2009, Article 68.
- İzci, F., ve Ünveren, G., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme”, *JCBPR*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 31-38.
- Janoff-Bulman, R., “Assumptive Worlds and the Stress of Traumatic Events: Applications of the Schema Construct”, *Social Cognition*, Vol.7(2), 1989, p.113-136.
- Jauregui, B., “World Fitness: US Army Family Humanism and the Positive Science of Persistent War”, *Public Culture*, Vol.27(3), 2014, p. 449-485.
- Jelusić, I., Stevanović, A., Frandiaković, T., Grković, J., Suković, Z., Knezović, Z., “Social Support and Posttraumatic Stress Disorder in Combat Veterans in Croatia”, *Coll. Antropol.*, Vol.34(3), 2010, p. 853-858.

- Joseph, S., Williams, R., Yule, W., “Understanding Post-Traumatic Stress: A Psychosocial Perspective on PTSD and Treatment”, John Wiley & Sons, 1997.
- Joseph, S., “Social Support And Mental Health Following Trauma”, In W. Yule (Ed.), *Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy*, John Wiley & Sons, 1999, p.71-91.
- Kang, B., Xu, H., Mcconnell, E.S., “Neurocognitive and Psychiatric Comorbidities of Posttraumatic Stress Disorder Among Older Veterans: A Systematic Review”, *International Journal of Geriatric Psychiatry*, Vol.34(4), 2019, p. 522-538.
- Karataş, Z., “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2015, s. 62-80.
- Karataş, K., Aslan, H., Başçılar, M., “Hopelessness and Satisfaction with Life Among Disabled Veterans”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Vol.30(1), 2019, p. 1-18.
- Kaya, Y., Derince, D., Açikgöz, A., Baydemir, C., “Hemşirelik Öğrencilerinde Başa Çıkma Tutumları”, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, 2015, s. 30-38.
- Keten, A., Karagöl, A., Keten, H.S., Avcı, E., Karanfil, R., “Terörle Mücadele Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu”, *Adli Tıp Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2014, s. 33-40.
- Kessler, R.C., vd., “Lifetime Prevalence and Age-of-Onset Distributions of DSM-IV Disorders in the National Comorbidity Survey Replication”, *Archives of General Psychiatry*, Vol. 62, 2005, p.593-602.
- Kintzle, vd., “PTSD in U.S. Veterans: The Role of Social Connectedness, Combat Experience and Discharge”, *Healthcare (Basel, Switzerland)*, Vol.6(3), 2018, p.102.
- Kloocke, R., Schmiedebach, H.-P., Priebe, S., “Psychological Injury in the Two World Wars: Changing Concepts and Terms in German Psychiatry”, *History of Psychiatry*, Vol.16(1), 2005, p.43-60.
- Kobayashi, I., Sledjeski, E.M., Delahanty, D.L., “Gender and Age Interact to Predict the Development of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms Following a Motor Vehicle Accident”, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, Vol.11(3), 2019, p.328-336.
- Koçak, E.E., Kılıç, C., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Bozukluklar”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 2017, s.124-131.
- Kokurcan, A., Özsan, H.H., “Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri”, *Kriz Dergisi*, Cilt 20(1-2-3), 2012, s.19-24.
- Kumar, D.R. vd., “Jean-Martin Charcot: The Father of Neurology”, *Clinical Medicine & Research*, Vol.9(1), p.46-49.

- Kushner, M.G., Sher, K.J., “The Relation of Treatment Fearfulness and Psychological Service Utilization: An Overview”, *Professional Psychology: Research and Practice*, Vol.22(3), 1991, p.196-203.
- Landis, J.R., and Koch, G.G., “The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data,” *Biometrics*, Vol.33(1), 1977, p.159-174.
- Lapierre, C.B., Schwegler, A.F., Labauve, B.J., “Posttraumatic Stress and Depression Symptoms in Soldiers Returning From Combat Operations in Iraq and Afghanistan”, *J Traum Stress.*, Vol.20, 2007, p.933-943.
- Lazarus, A.A., “Psychiatric Problems Precipitated by Transcendental Meditation”, *Psychological Reports*, Vol.39(2), 1976, p.601-602.
- Lepore, S.J., “A social–cognitive Processing Model Of Emotional Adjustment To Cancer”, In A. Baum and B.L. Andersen (Eds.), American Psychological Association, *Psychosocial Interventions For Cancer*, 2001, p.99-116.
- Lee, L., “PTSD and Aging”, *PTSD Research Quarterly*, Vol.30(4), 2019, p.1-15.
- Lotfi, S., ve Başçillar, M., “Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet”, *Iğusabder*, Cilt 3, 2017, s. 275-286.
- Loughran, T., “Shell-Shock and Psychological Medicine in First World War Britain”, *Social History of Medicine*, 2009, p.1-17.
- Macleish, K., “How to Feel About War: On Soldier Psyches, Military Biopolitics, and American Empire”, *BioSocieties*, Vol.14, 2019, p. 274-299.
- Maguen, S., Vogt, D.S., King, L.A., King, D.W., Litz, B.T., Knight, S. J., Marmar, C.R., “The Impact of Killing on Mental Health Symptoms in Gulf War Veterans”, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.3(1), 2011, p. 21-26.
- Maul, A., “The Validity of the Mayer–Salovey–Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT) as a Measure of Emotional Intelligence”, *Emotion Review*, Vol.4(4), 2012, p.394-402.
- Mclafferty, M., Ross, J., Waterhouse-Bradley, B., Armour, C., “Childhood Adversities and Psychopathology Among Military Veterans in The US: The Mediating Role of Social Networks”, *Journal of Anxiety Disorders*, Vol.65, 2019, p. 47-55.
- Meis, L.A., Erbes, C.R., Polusny, M.A., Compton, J.S., “Intimate Relationships Among Returning Soldiers: The Mediating and Moderating Roles of Negative Emotionality, PTSD Symptoms, and Alcohol Problems”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol.23(5), 2010, p. 564-572.
- Meyer, E.C., Morissette, S.B., Kimbrel, N.A., Kruse, M.I., Gulliver, S.B., “Acceptance and Action Questionnaire-II Scores as a Predictor of Posttraumatic

- Stress Disorder Symptoms Among War Veterans”, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Vol.5(6), 2013, p. 521-528.
- Miller, M.W., vd., “PTSD and Conflict Behavior Between Veterans and Their Intimate Partners”, *Journal Of Anxiety Disorders*, Vol.27(2), 2013, p.240-251.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D.g, “The Prisma Group Preferred Reporting Items For Systematic Reviews and Meta-Analyses: The Prisma Statement”, *Annals Int Med*, Vol.151, 2009, p.264-269.
- Morgan, B.J., and Bibb, S.C.G., “Assessment of Military Population-based Psychological Resilience Programs”, *Military Medicine*, Vol.176(9), 2011, p.976-985.
- Nayback, A.M., “Health Disparities in Military Veterans with PTSD: Influential Sociocultural Factors”, *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, Vol.46(6), 2008, p.41-51.
- Nelson, S.D., “The Posttraumatic Growth Path: An Emerging Model For Prevention and Treatment of Trauma-Related Behavioral Health Conditions”, *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol.21(1), 2011, p.1-42.
- Nelson, C., Cyr, K.S., Corbett, B., Hurley, E., Gifford, S., Elhai, J.D., Richardson, J.D., “Predictors of Posttraumatic Stress Disorder, Depression, and Suicidal Ideation Among Canadian Forces Personnel in A National Canadian Military Health Survey”, *Journal of Psychiatric Research*, Vol. 45, 2011, p. 1483-1488.
- Nurdoğan, A., Öztürk, M., “Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi”, *İş ve Hayat*, Cilt 4, Sayı 7, 2018, s.19-50.
- Odacı, H., ve Kımık, Ö., “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Alma Tutumlarının Bazı Demografik Değişkenler, Öz Denetim ve Benlik Saygısı İle İlişkisi”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, 2018, s. 619-622.
- Okay, D., Karancı, A.N. “Voice of the Indirect Victims: Qualitative analysis of the impact Of Terrorism on Turkish Young Adults”, *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 2019, p.1-20.
- Özdemir, B., Çelik, C., Özmenler, K.N., Özşahin, A., “Savaş Stres Reaksiyonlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 9, Sayı 1, 2010, s. 63-70.
- Özen, Y., “Psikolojik Travmanın İnsanlık Kadar Eski Tarihi”, *TJSS*, Cilt 1, Sayı 2, 2017, s.104-117.
- Öznur, T., Toygar, M., Karahmetoğlu, B., Öznur, H., Bolu, A., Özdemir, B., “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt 13, Sayı 4, 2014, s. 301-306.

- Pietrzak, R.H., Whealin, J.M., Stotzer, R.L., Goldstein, M.B., Southwick, S.M., “An Examination of The Relation Between Combat Experiences and Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder in A Sample of Connecticut OEF-OIF Veterans”, *Journal of Psychiatric Research*, Vol.45, 2011, p.1579-1584.
- Pietrzak, R.H., Johnson, D.C., Goldstein, M.B., Malley, J.C., Southwick, S.M., “Psychological Resilience and Postdeployment Social Support Protect Against Traumatic Stress and Depressive Symptoms in Soldiers Returning From Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom”, *Depression and Anxiety*, Vol.26(8), 2009, p.745-751.
- Pietrzak, R.H., Johnson, D.C., Goldstein, M.B., Malley, J.C., Rivers A.J., Morgan C.A., Southwick S.M., “Psychosocial Buffers of Traumatic Stress, Depressive Symptoms, and Psychosocial Difficulties in Veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom”, *Journal of Affective Disorders*, Vol.120, 2010, p.188-192.
- Ren, et al. “Social Support, Social Selection and Self-Assessed Health Status: Results From The Veterans Health Study In The United States”, *Social Science and Medicine*, Vol.48, 1999, p.1771-173.
- Richardson, J.D. vd., “Posttraumatic Stress Disorder and Health-Related Quality of Life among a Sample of Treatment- and Pension-Seeking Deployed Canadian Forces Peacekeeping Veterans”, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol.53(9), 2008, p.594-600.
- Richardson, J.D., Naifeh, J.A., Elhai J.D., “Posttraumatic Stress Disorder and Associated Risk Factors in Canadian Peacekeeping Veterans With Health-Related Disabilities”, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Vol.52(8), 2007, p. 510-518.
- Richardson, L.K., Frueh, B.C., Acierno, R., “Prevalence Estimates of Combat-Related Post-Traumatic Stress Disorder: Critical Review”, *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, Vol.44(1), 2010, p.4-19.
- Rickwood, D., Deane, F.P., Wilson, C.J., Ciarrochi, J., “Young People’s Help-Seeking For Mental Health Problems”, *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, Vol.4(3), 2005, p.218-51.
- Riddle, J.R., Smith, T.C., Smith, B., Corbeil, T.E., Engel, C.C., Wells, T.S., Hoge, C.W., Adkins, J., Zamorski, M., Blazer, D., “Millennium Cohort: The 2001-2003 Baseline Prevalence of Mental Disorders in the U.S. Military”, *Journal of Clinical Epidemiology*, Vol.60, 2007, p.192201.
- Rigoli, M.M., Silva, G.R., Oliveira, F.R.D., Pergher, G.K., Kristensen, C.H., “The Role of Memory in Posttraumatic Stress Disorder: Implications For Clinical Practice”, *Trends In Psychiatry and Psychotherapy*, Vol.000, 2016, p.1-9.
- Rubin, D.C., Boals, A., Berntsen, D., “Memory in Posttraumatic Stress Disorder: Properties of Voluntary and Involuntary, Traumatic and Nontraumatic

- Autobiographical Memories in People with and without Posttraumatic Stress Disorder Symptoms”, *Journal of Experimental Psychology General*, Vol.137(4), 2008, p.591-614.
- Sarason, I.G., Sarason, B.R., “Social Support: Theory, Research And Applications”, The Hague, The Netherlands: Martinus Nijhof, 1985.
- Sarp, N., ve Tosun, A., “Duygu ve Otobiyografik Bellek”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt 3, Sayı 3, 2011, s. 446-465.
- Sayer, N.A., Noorbaloochi, S., Frazier, P., Carlson, K., Gravely, A., Murdoch, M., “Reintegration Problem And Treatment Interests Among Iraq and Afghanistan Combat Veterans Receiving VA Medical Care”, *Psychiatr Serv.*, Vol.61(6), 2010, p. 589-597.
- Sayılan, G., “Representations of Military Service In Contemporary Turkey: A Social Psychological Study”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 321-346.
- Schell, T.L., Marshall, G.N., “Survey of Individuals Previously Deployed For OEF/OIF”, Invisible war wounds, *RAND Center for Military Health Policy Research*, 2008.
- Serim, F., ve Cihangir-Çankaya, Z., “Yetişkinlerin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarının Yordanması”, *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2015, s.178-198.
- Shehan, C.L., “Spouse Support and Vietnam Veterans' Adjustment to Post-Traumatic Stress Disorder”, *Family Relations*, Vol.36(1), 1987, p.55-60.
- Sinici, E., Yıldız, C., Servet, T.Y, Özkan, H., Altınmakas, M., “Assessment of Anxiety Levels in Patients With Posttraumatic Stress Disorder”, *Acta Orthopaedica Et Traumatologica Turcica*, Vol.38(2), 2004, p. 145-148.
- Smith, T.C., Ryan, M.A., Wingard, D.L., Slymen, D.J., Sallis, J.F., Kritz-Silverstein, D., “New Onset and Persistent Symptoms of Post-Traumatic Stress Disorder Self Reported After Deployment and Combat Exposures: Prospective Population Based US Military Cohort Study”, *British Medical Journal*, Vol.336, 2008, p.366371.
- Smith, S.M., Goldstein, R.B., Grant, B.F., “The Association Between Post-Traumatic Stress Disorder and Lifetime DSM-5 Psychiatric Disorders Among Veterans: Data From The National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions-III”, *Journal of Psychiatric Research*, Vol.82, 2016, p.16-22.
- Solomon, Z., Avitzur, E., Mikulincer, M., “Coping Styles and Post-War Psychopathology Among Israeli Soldiers”, *Personality and Individual Differences*, Vol.11(5), 1990, p. 451-456.

- Southwick, S.M., Bonanno, G.A., Masten, A.S., Panter-Brick, C., Yehuda, R., “Resilience Definitions, Theory, and Challenges: Interdisciplinary Perspectives, Proceedings Paper”, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol.5, 2014, p. 25338.
- Sürme, Y., “Stres, Stresle İlişkili Hastalıklar ve Stres Yönetimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 64, 2019, s. 525-529.
- Şar, V., “Savaş ve Terör Yaşantılarında Travma Sonrası Stres”, *Okmeydanı Tıp Dergisi*, Cilt 33, 2017, s.114-120.
- Thomas, J.L., Wilk, J.E., Riviere, L.A., Mcgurk, D., Castro, C.A., Hoge, C.W., “Prevalence Of Mental Health Problems and Functional Impairment Among Active Component and National Guard Soldiers 3 and 12 Months Following Combat in Iraq”, *Arch Gen Psychiatry.*, Vol.67(6), 2010, p. 614-623.
- Topkaya, N., “Psikolojik Yardım Alma Niyetini Yordamada Demografik, Bireysel ve Çevresel Faktörler”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(74), 2014, s.1-11.
- Topkaya, N., ve Büyükgöze, K.A., “Algılanan Sosyal Destek, Yaşam Doyumu, Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum ve Niyet Arasındaki İlişkiler: Bir Model Çalışması”, *Turkish Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 2015, s.979-996.
- Topkaya, N., ve Meydan, B., “Üniversite Öğrencilerinin Problem Yaşadıkları Alanlar, Yardım Kaynakları ve Psikolojik Yardım Alma Niyetleri”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2013, s.25-37.
- Tuncay, T., Musabak, I., “Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth in Veterans With Lower-Limb Amputations”, *Journal of Social Service Research*, Vol.41, 2015, p.466-483.
- Türküm, A.S., “Stresle Başa çıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, s. 1-16.
- Türküm, A.S., “Who Seeks Help? Examining the Differences in Attitude of Turkish University Students Toward Seeking Psychological Help by Gender, Gender Roles and Help-Seeking Experiences”, *The Journal of Men’s Studies*, Vol.13, 2005, p.389-401.
- Sığrı, Ü., “Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkinliklerinin ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi”, *Öneri*, Cilt 7, Sayı 28, 2007, s. 177-188.
- Vasterling J.J., Proctor S.P., Friedman M.J., Hoge C.W., Heeren T., King L.A., King D.W., “PTSD Symptom increases in Iraq-deployed Soldiers: Comparison with Nondeployed Soldiers and Associations with Baseline Symptoms, Deployment Experiences, and Postdeployment Stress”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol.23, 2010, p.4151.

- Vermetten, E., Greenberg, N., Boeschoten, M.A., Delahaije, R., Jetly, R., Castro, C.A., Mcfarlane, A.C., “Deployment-Related Mental Health Support: Comparative Analysis of NATO and allied ISAF partners”, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol.5(1), 2014, p.23732.
- Vogel, D.L., vd., “The Role of Outcome Expectations and Attitudes on Decisions To Seek Professional Help”, *Journal of Counseling Psychology*, Vol.52(4), 2005, p.459-470.
- Vogel, D.L., vd., “Avoidance of Counseling: Psychological Factors That Inhibit Seeking Help”, *Journal of Counseling and Development*, Vol.85, 2007, p.410-422.
- Vogel, D.L., vd., “Seeking Help From A Mental Health Professional: The Influence Of One’s Social Network”, *Journal of Clinical Psychology*, Vol.63(3), 2007, p.233-245.
- Vogel, D.L., Wester, S.R., “To Seek Help or Not To Seek Help: The Risks Of Self Disclosure”, *Journal of Counseling Psychology*, Vol.50, 2003, p.351-361.
- Vogt, J. vd., “On the Role of Goal Relevance in Emotional Attention: Disgust Evokes Early Attention To Cleanliness”, *Cognition and Emotion*, Vol.25(3), 2011, p.466-77.
- Wal Van der, S., Vermetten, E., Elbert, G. “Long-Term Development of Post-Traumatic Stress Symptoms and Associated Risk Factors In Military Service Members Deployed To Afghanistan: Results From The PRISMO 10-Year Follow-up”, *European Psychiatry*, Vol.64(1), 2021, E10.
- Waller, M., Charlson, F.J., Ireland, R.E., Whiteford, H.A., Dobson, A.J., “Time-Course of PTSD Symptoms in The Australian Defence Force: A Retrospective Cohort Study”, *Epidemiol Psychiatr Sci.*, Vol.25(4), 2016, p.393-402.
- Wang, M., Liu, J., Sun, Q., Zhu, W., “Mechanisms of the Formation and Involuntary Repetition of Trauma-Related Flashback: A Review of Major Theories of PTSD”, *International Journal of Mental Health Promotion*, Vol.21(3), 2019, p. 81-97.
- Wisco, B.E., Marx, B.P., Wolf, E.J., Miller, M.W., Southwick, S.M., Pietrzak, R.H., “Posttraumatic Stress Disorder In The US Veteran Population: Results From The National Health and Resilience In Veterans Study”, *J Clin Psychiatry*, Vol.75(12), 2014, p.1338-46.
- Wooten, N.R., “Deployment Cycle Stressors and Post-Traumatic Stress Symptoms in Army National Guard Women: The Mediating Effect of Resilience”, *Social Work in Health Care*, Vol.51(9), 2012, p. 828-849.
- Xue, C. vd., “A Meta-Analysis of Risk Factors for Combat-Related PTSD among Military Personnel and Veterans”, *PLoS ONE*, Vol.10(3), 2015, e0120270.

- Yağlı, N., ve Özdoğan, Ö., “Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Journal of Analytic Divinity*, Cilt 3, Sayı 2, 2019, s.67-100.
- Yavuzer, Y., Albayrak, G., Keldal, G., “Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Problem Çözme Becerilerinin Aracılık Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1, 2018, s. 242-255.
- Yazıcıoğlu, K., Duyan, V., Karataş, K., Özgül, A., Yılmaz, B., Duyan, G.C., Aksu, S., “Effects of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support on the Levels of Perceived Quality of Life in Veterans”, *Military Medicine*, Vol.171(11), 2006, p.1083-1088.
- Yıldırım, G., ve Tosun, A., “Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Süreçler”, *International Journal of Human Sciences*, Cilt 9, Sayı 2, 2012, s.1429-1442.
- Yılmazel, G., “Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ve Sağlıkla İlişkili Davranışlar”, *New Symposium Journal*, Cilt 51, Sayı 3, 2013, s. 151-157.
- Yontucu, H., ve Okray, Z., “Turkish Cypriot Veterans’ and Non-Ending Psychological War: Post-Traumatic Stress Disorder, Suicidal Ideations, and Hopelessness”, *Global Journal of Psychology Research*, Vol.7(2), 2015, p. 55-64.
- Yürür, S., Sarıkaya, M., “Sosyal Çalışmacıların Sosyal Destek Algılarının Tükenmişliğe Etkisi”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 4, 2011, s. 537-552.
- Zatzick, et al. “Posttraumatic Stress Disorder and Functioning and Quality of Life Outcomes in a Nationally Representative Sample of Male Vietnam Veterans”, *Am J Psychiatry*, Vol.154(12), 1997, p.1690-1695.
- Zimet, G.D., Dahlem, N.W., Zimet, S.G., and Farley, G.K., “The Multidimensional Scale Of Perceived Social Support”, *Journal of Personality Assessment*, Vol.52(1), 1998, p.30-41.

Tezler

- Akçay, B.D. *Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanısı Alan Hastaların Uyku Yapısındaki Değişiklikler*. 2011. GATA, Tıpta Uzmanlık Tezi.
- Akkoyun, N. *Örgütsel Stres, A Tipi Kişilik ve Stresle Başa Çıkma: Jandarma Genel Komutanlığında Bir Uygulama*. 2004. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ateş, N.E. *Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği*. 2018. Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

- Ayaz, V. *Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*. 2019. *Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Başçılar, M. *Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi*. 2017. *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirezen, G.N. *Eş Şiddetine Maruz Kalıp Sığınma Evinde Kalan Kadınlarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri: Bilişsel Model Çerçevesinde Bir İnceleme*. 2019. *İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirkıran, M. *Stres Kaynakları ve Askeri Örgütlerde Stres Yönetimi*. 2007. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Doruk, A. *Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etiyolojik Faktörlerin Araştırılması*. 1998. *GATA, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi*.
- Gökhan, K. *Terör Olaylarının Ardından Travma Sonrası Stres ve Travma Sonrası Gelişim: Maruz Kalmanın, Medyanın, Dünyaya İlişkin Varsayımların, Baş Etmenin ve Ruminasyonların Rolü*. 2019. *ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Güç, E. *Üniversite Öğrencilerinin Kendini Damgalama, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Psikolojik Yardım Arama Tutumlarının İncelenmesi*. 2015. *Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.
- Hafızoğlu, A.D. *Üniversite Öğrencilerinin Savunma Mekanizmaları ile Duygusal Şemaları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. 2019. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Hasançebi, Ş. *Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi*. 2018. *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Hatun, O. *Malül Gazilerin Psikososyal Süreçleri ve Baş Etme Kaynakları: Bir Gömülü Teori Araştırması*. 2018. *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi*.
- Kalkan, İ.R.K. *Şehit Ailelerinde Dini Yönelimin ve Algılanan Sosyal Desteğin Psikolojik İyi Oluş ve Travma Sonrası Büyüme ile İlişkisi*. 2020. *Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Karaçoban, S. *Spor Yapan Terör Gazilerinin Sosyalleşme Düzeylerinin İncelenmesi*. 2019. *Gelişim Üniversitesi, Antrenörlük Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.
- Kaya, H. *Terörün Psikolojik İzleri: Doğrudan ve Dolaylı Maruziyet Üzerine Bir İnceleme*. 2017. *Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.

- Küçüktahtlıdil, S. *Sigorta Sektöründe Çalışan Kişilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başetme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. 2016. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Lermi, U. *Ortaokul Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ile Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Eyüpsultan Örneği)*. 2020. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Olçay, G.U. *Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavisi Gören Bireylerde Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. 2016. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Öcal, G. *Yardım Arama Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Çiftlerin Evlilik Uyumu ve Yardım Arama Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. 2019. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özbay, E. *İstanbul İlinde Askeri Hastanelerde Çalışan Yönetici Hemşirelerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi*. 2007. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürkmen, A. *Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi*. 2019. Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, Ö. *Umutsuzluk ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Stresle Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolünün İncelenmesi*. 2021. İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıkoç, G. *Ruhsal Sorunları Nedeniyle Ayaktan İzlenen Hastaların İçselleştirilmiş Etiketlenmeleri*. 2011. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Stallard, W. *A Resilient Warrior: Coping Positively With Combat Stress Exposure*. 2014. Walden University, College of Social and Behavioral Sciences, Doktora Tezi.
- Şakiroğlu, M. *Positive Outcomes Among the 1999 Düzce Earthquake Survivors: Earthquake Preparedness Behavior and Posttraumatic Growth*. 2011. M.E.T.U, The Graduate School Of Social Sciences, Doctoral Dissertation.
- Şık, T. *Yetişkinlerin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarında Psikolojik İyi Oluş ve Damgalanmanın Etkisi*. 2019. Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tekdemir, S. *Doğuştan Görme Engelli Ergenlerin (12-18 Yaş) Öz Kavramı ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Araştırılması*. 2016. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Topkaya, N. *Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalanma, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi*. 2011. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Ünlü, A.G. *Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler*. 2014. GATA, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi.

Walsh, L.M. *Combat and the Possibility Of Posttraumatic Growth*. 2019. University of Missouri-Columbia, School of Counseling Psychology, Ph.D. Thesis.

Yalçın, B. *Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma*. 2018. Çankaya Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yetkin, S. *Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem*. 1999. GATA, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanlığı, Tıpta Uzmanlık Tezi.

İnternet Yayınları

Aydın, M., Türkiye Eğilimler Araştırması (TEA) 2019 Sonuçları, Kadir Has Üniversitesi 15 Ocak 2020. (Son Erişim Tarihi: 17.10.2021)

Crisis Group, **05.03.2020**. [<https://www.crisisgroup.org/tr/>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

Nitel Araştırmada Veri Analizi: Tema Analizi, Betimsel Analiz, İçerik Analizi ve Analitik Genelleme, 30.11.2019. [<http://www.nirvanasosyal.com/k-1-bilimsel-makaleler.html>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

Military and Veterans-Combat Stress Versus Post-Traumatic Stress Disorder, **BrainLine National Multimedia Project**, 2019. [<https://www.brainline.org/>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

International Military Staff (IMS), **NATO**, 2020. [<https://www.nato.int/cps/en/natolive/69463.htm>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

Dr. E.Jones, Shell shocked, **American Psychological Association**, June 2012. [<https://www.apa.org/monitor/2012/06/shell-shocked>] (Son Erişim Tarihi: 28.06.2021)

Higgins Jpt, Green S. (editors). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions Version 5.1.0 [updated March 2011]*. The Cochrane Collaboration, 2011. Available from www.handbook.cochrane.org.

L. Weisaeth, "Combat Stress Reactions", *World Health*, 47th Year, No.2, March-April 1994. [<http://apps.who.int/iris/>] (Son Erişim Tarihi: 04.07.2021)

B. Atalay F., G. Barutcu, A.Karslioglu, İ.Şanal, I.Şimşek, I. Üstündağ, “Hayatın Yan Etkisi”, Baskent Üniversitesi Tıp Fakültesi, 14. Öğrenci Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2012, Ankara. [<http://tip.baskent.edu.tr/kw/genel.php?id=10952/>] (Son Erişim Tarihi: 04.07.2021)

Veterans Law [<https://cck-law.com/>] (Son Erişim Tarihi: 12.07.2021).

B. Krans, Healthline Media [<https://www.healthline.com/health-news/>] (Son Erişim Tarihi: 30.01.2019).

National Center for PTSD. U.S. Department of Veterans Affairs, Washington DC. [<https://www.ptsd.va.gov/>] (Son Erişim Tarihi: 23.03.2022).

U.S. Department of Defense's network of support for the military community, [<https://www.militaryonesource.mil/>] (Son Erişim Tarihi: 08.05.2022).

U.S. Military Fatal Casualty Statistics, [<https://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics>] (Son Erişim Tarihi: 14.05.2022).

The National Museum of Civil War Medicine, 2022 [<https://www.civilwarmed.org/programs/conference/call/>] (Son Erişim Tarihi: 15.05.2022).

EKLER

EK A. İNCELENEN TEZLERİN ARAŞTIRMA KALİTESİ PUANLARI

#	Ateş, 2018		Ayaz, 2019		Başçılar, 2017		Hasağçebi, 2018		Hatun, 2018		Yetkin, 1999		Doruk, 1998		Yalçın, 2018		Ünlü, 2014		Öztürkmen, 2019	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1
2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1
3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1
5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
6	0	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1
9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
10	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
11	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
12	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
13	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0
14	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1
18	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1
19	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

EK B. İNCELENEN MAKALELERİN ARAŞTIRMA KALİTESİ PUANLARI

	Ak, 2014	Balandız, 2017	Başcellar, 2021	Gülüoğlu, 2016	Gülüoğlu, 2013	Yazıcıoğlu, 2006	Karataş, 2019	Keten, 2013	Nurdoğan, 2018	Özdemir, 2015	Öznur, 2014	Sığrı, 2007	Sinici, 2004	Tuncay, 2015	Yağlı, 2019
#	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2
1	0 0	1 1	1 0	0 0	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	1 1	1 1
2	1 1	0 0	1 1	1 1	0 0	1 1	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
3	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1
4	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	0 0	1 1	1 1
5	0 0	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	1 1	0 0
6	1 1	0 0	1 1	0 0	0 0	1 1	1 1	0 0	0 0	0 0	0 0	1 1	0 0	1 1	0 0
7	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1
8	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	1 1	0 0	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	0 0
9	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1
10	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1
11	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
12	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1
13	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	1 1	1 1
14	0 0	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1
15	0 0	0 0	1 1	0 0	0 0	0 0	1 1	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0
16	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0
17	0 0	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	0 0	0 0	1 1	1 1
18	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1
19	0 0	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	1 1	1 1	0 0	1 1	0 0

EK C. İNCELENEN TEZLERİN LİSTESİ

No	Tez türü	Tez başlığı	Yıl	Kurum
1	Doktora	Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği	2018	Çukurova Üniversitesi
2	Yüksek Lisans	Gazilerde Travma Sonrası Gelişim ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	2019	Yeditepe Üniversitesi
3	Yüksek Lisans	Malul Terör Gazilerinin Sosyal Destek ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi	2017	Hacettepe Üniversitesi
4	Yüksek Lisans	Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlıklarının İncelenmesi	2018	Karadeniz Teknik Üniversitesi
5	Doktora	Malül gazilerin psikososyal süreçleri ve baş etme kaynakları: bir gömülü teori Araştırması	2018	Marmara Üniversitesi
6	Yüksek Lisans	Travma Sonrası Spinal Kord Hasarlı Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin ve Psikososyal Uyumunun İncelenmesi	2019	Üsküdar Üniversitesi
7	Tıpta Uzmanlık	Operasyonel Görev Yapan Askeri Personelde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) Sıklığını Etkileyen Faktörler	2014	GATA
8	Yüksek Lisans	Algılanan Örgütsel Destek ve Sosyal Desteğin Yaşam Tatminine Etkisi: TSK Mensubu Rütbeli Gaziler Üzerinde Bir Araştırma	2018	Çankaya Üniversitesi
9	Tıpta Uzmanlık	Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Etyolojik Faktörlerin Araştırılması	1998	GATA
10	Tıpta Uzmanlık	Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Uyku Değişkenleri ve Adrenerjik Sistem	1999	GATA

EK D. İNCELENEN MAKALELERİN LİSTESİ

No	Tür	Makale başlığı	Yıl	Kurum
1	Makale	Şehit Yakınları ve Gazilerin Sosyal Dışlanmışlık Algısı ve Yaşam Kalitesi, İş ve Hayat	2018	Süleyman Demirel Üniversitesi
2	Makale	Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Kognitif Yıkım ve Psikotik Belirtiler İle Giden Yeni Bir Alt Grubu Mu? Olgu Sunumu	2014	Necmettin Erbakan Üniversitesi
3	Makale	Forensic Mental Health Evaluations Of Military Personnel With Traumatic Life Event, In A University Hospital In Ankara	2017	GATA
4	Makale	Orduda Sosyal Hizmet: Terör Gazilerinin Depresyon ve Yaşam Doyumunun Değerlendirilmesi	2021	İstanbul Gelişim Üniversitesi
5	Makale	Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi	2013	Bahçeşehir Üniversitesi
6	Makale	Psychiatric Symptoms Of Turkish Combat-Injured Non-Professional Veterans	2016	Bahçeşehir Üniversitesi
7	Makale	Terörle Mücadele Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu	2014	Kahramanmaraş Adli Tıp Kurumu
8	Makale	Hopelessness and Satisfaction With Life Among Disabled Veterans	2019	Hacettepe Üniversitesi
9	Makale	Effects Of Sociodemographic Characteristics, Illness Process, and Social Support On The Levels Of Perceived Quality Of Life In Veterans	2006	GATA
10	Makale	Assessment Of Dissociation Among Combat-Exposed Soldiers With And Without Posttraumatic Stress Disorder	2015	GATA
11	Makale	Travma Sonrası Stres Bozukluğu Hastalarında Saldırgan Davranışlar ve Sonuçları	2014	GATA
12	Makale	Assesment Of Anxiety Levels In Patients With Posttraumatic Stress Disorder	2004	GATA
13	Makale	Problem-Focused Coping Strategies Predict Posttraumatic Growth In Veterans With Lower-Limb Amputations	2015	Hacettepe Üniversitesi
14	Makale	Gaziler ve Yakınlarının Manevi Bakım İhtiyaçlarının Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma	2019	Ankara Üniversitesi
15	Makale	Geçici ve Daimi Personelin Stres Faktörlerinin, Belirtilerinin, Yatkinlıklarının ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Mukayeseli Analizi	2007	Marmara Üniversitesi

EK E. İNCELENEN ARAŞTIRMALARDA TSSB İLİŞKİLERİ, SOSYAL DESTEK ALGILARI, BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ VE PSİKOLOJİK YARDIM ALMA TUTUMLARI.

No	Yazarlar	TSSB			Sosyal destek algıları	Başa çıkma yöntemleri	Psikolojik yardım alma tutumları
		Yaş	Medeni durum	Eğitim düzeyi			
1	Ayaz, 2019	yok	var	var	yüksek	olumlu	incelenmemiş
2	Ateş, 2018.	var	incelenmemiş	var	düşük	olumlu/olumsuz	olumsuz
3	Başçılar, 2017.	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	yüksek	incelenmemiş	incelenmemiş
4	Yalçın, 2018.	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	yüksek	incelenmemiş	incelenmemiş
5	Hasançebi, 2018	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	yüksek/düşük	olumlu	incelenmemiş
6	Hatun, 2018.	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	yüksek	olumlu	olumlu
7	Yetkin, 1999	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	olumsuz	olumsuz
8	Doruk, 1998.	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	olumsuz	incelenmemiş
9	Ünlü, 2014.	incelenmemiş	var	var	yüksek	olumlu	incelenmemiş
10	Öztürkmen, 2019.	yok	yok	yok	yüksek	olumsuz	incelenmemiş

EK E. devamı.

No	Yazarlar	TSSB			Sosyal destek algıları	Başa çıkma yöntemleri	Psikolojik yardım alma tutumları
		Yaş	Medeni durum	Eğitim düzeyi			
1	Ak-Bilgen, 2014	yok	var	var	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş
2	Balandız-Bolu, 2017	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş
3	Başçılar-Karataş, 2021	incelenmemiş	yok	var	yüksek	olumlu/olumsuz	incelenmemiş
4	Güloğlu, 2016	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	düşük	olumsuz	incelenmemiş
5	Güloğlu Kararımak, 2013	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	olumsuz
6	Kamil Yazıcıoğlu, 2006	var	var	var	yüksek	olumlu	olumlu/olumsuz
7	Karataş-Aslan, 2019	var	var	incelenmemiş	yüksek	olumlu/olumsuz	incelenmemiş
8	Keten-Karagöl, 2014	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş
9	Nurdoğan-Öztürk, 2018	var	incelenmemiş	var	olumsuz	incelenmemiş	incelenmemiş
10	Özdemir-Çelik, 2015	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş
11	Öznur-Toygar, 2014	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	olumsuz	incelenmemiş
12	Stırrı, 2007	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	yüksek /düşük	olumlu/olumsuz	incelenmemiş
13	Sinici-Yıldız, 2004	incelenmemiş	incelenmemiş	var	düşük	olumsuz	olumsuz
14	Tuncay, Musabak, 2015	incelenmemiş	incelenmemiş	incelenmemiş	olumlu	olumlu	incelenmemiş
15	Yağlı, Özdoğan, 2019	incelenmemiş	var	incelenmemiş	yüksek /düşük	olumlu/olumsuz	incelenmemiş